

בסיעתא דשמיא

השבת
בהלכה ובאגדה
חלק א'

מהדורה שניה
תמוז ה'תשס"ז

תוכן העניינים

מפתח מפורט לפי סדר א - ב, הובא בסוף שער ההלכה חלק ב

שער האגדה

דברי פתיחה.....	3
השבת - מגבילה או מענגת?.....	9
מה קל יותר לשמור, חלק או הכל?.....	13
מי חמור יותר - גנב או מחלל שבת?.....	16
הבערה ללא טרחה.....	19
האם להקריב מקום עבודה למען השבת?.....	21
כיצד יתכן שישנם מחללי שבת - ומצליחים?.....	35
ההכנות לשבת.....	36
ניצול הזמן בשבת.....	38

שער ההלכה - חלק א

כבוד ועונג שבת.....	42
ההכנות לשבת.....	44
מלאכה בערב שבת.....	48
שנים מקרא ואחד תרגום.....	51
הדלקת נרות שבת.....	54
קבלת שבת.....	65
ערבית של שבת.....	67
הטועה בתפלות שבת.....	72
סידור השלחן של שבת.....	74
קידוש של שבת.....	76
קידוש במקום סעודה.....	88
סעודות שבת.....	91
מאה ברכות בשבת.....	97
תפלת שחרית.....	101
תפלת מנחה.....	109
סעודה שלישית.....	109
מוצאי שבת.....	111
הבדלה.....	113
סעודה רביעית.....	116
השמעת קול.....	116
הדחת כלים בשבת.....	118
מדיני הכנה משבת חול.....	119
דיני שבת התלוים בדיבור.....	122
מה מותר לקרוא בשבת.....	124
חפצי איסור בשבת.....	126

©

כל הזכויות שמורות

לפרטים, ברורים והזמנות, טלפון: 04-9988996 0522-813833

דברי פתיחה

במעמד הר סיני ציוה הקדוש ברוך הוא את עם ישראל (שמות פרק כ פסוקים ח - יא):

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שְׁשַׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתֶךָ: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶת אֱתָהּ וּבִנָּהּ וּבִתָּהּ עֲבֹדָהּ וְאִמָּתָהּ וּבְהֶמְתָּהּ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנֹחַ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ:

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה רבנו: מתנה טובה יש לי בבית גנוי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם! (מסכת שבת דף י עמוד ב)

אשרינו מה טוב חלקנו, ומה נעים גורלנו, ומה יפה מאוד ירושתנו, אשר בחר בנו בורא העולמים מכל העמים, ונתן לנו את תורתו תורת חיים, תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו. ואילו פינו מלא שירה כים, ולשוננו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנחנו מספיקים להודות לך ה' אלוהינו ולברך את שמך מלכנו, על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב ריבי רבבות פעמים, הטובות ניסים ונפלאות שעשית עמנו ועם אבותינו.

ואף גם זאת, כי מאהבתו אותנו, בחר בנו מכל העמים להיות עמו ונחלתו, ומחפצו לזכותנו, הרבה לנו תורה ומצוות, חוקים ומשפטים טובים, אשר מספרם מונה 'שש מאות ושלוש עשרה' מצוות, ומתוכן מתנוססת לה לתפארה מצות השבת, אשר היא אות בינינו עם ישראל ובין בורא עולם, כפי שמעיד עלינו בורא עולם בכבודו ובעצמו, פעמיים באהבה בתורתו הקדושה.

אות ושלט - אני יהודי!

ובאמת ישנן עוד שתי מצוות שציונו בורא עולם וקראן גם כן 'אות' בינינו לבינו, והן מצות מילה [שמירת הברית], ומצות תפילין. נמצא כי הקשר המיוחד בין היהודי לבורא עולם, קיים בשלושת מצוות אלו, אשר בקיימו אותם, מעיד הוא עליו קבל עם ועדה, כי גאה הוא בזה שיהודי הוא, ואין שני לו בהנאה ובשמחה זו.

ומסופר על החפץ חיים, ששמע פעם על יהודי אחד שרצה לפרוק עול, ולא לקיים את מצוות ה'. קרא לו הרב והמשיל לו משל, לאדם שיש לו חנות נגריה, ובה מתנוסס שלט לתפארה - 'נגריה לרהיטים'. אם ביום מן הימים ירצה בעל החנות

לנסוע לטיול לאיזה מקום, הרי בודאי כי לא יוריד הוא את השלט, על אף שבאותו יום באמת אינו משרת את הציבור בחנותו. ואף אם ילך לטיול לכמה ימים, גם כן לא יוריד את השלט, כי הליכתו אינה אלא זמנית ודעתו לחזור. אך ישנו מקרה אחד שבו יוריד הוא את השלט, והוא: כאשר יחליט לסגור את החנות, ולעסוק במקצוע אחר, אז כבר אין לו ענין בשלט הזה ובודאי שלא ישאירנו.

והנמשל, אומר החפץ חיים, יהודי באשר הוא, אף אם הוא חוטא ואינו מקיים את המצוות כדת וכדין, כל עוד ששומר לפחות את שלושת המצוות הללו, שבת, מילה [שמירת הברית] ותפילין, הרי שמוכיח בזה, כי גאה הוא שזיכהו בורא עולם להיות יהודי, ומראה בגלוי ובפרהסיא לעיני כל, וכמרים דגל ואומר - אני יהודי, ואינני בוש בזה. לא כן יהודי שהתרחק כל כך עד שגם בשלושת המצוות הללו הנו מזלזל ולא מקיים, מראה כי מסיר הוא מעליו את השלט 'אני יהודי', ואינו חפץ בהתקרבות להקדוש ברוך הוא, לעם ישראל, ולתורה הקדושה שהנחיל לנו בורא עולם.

ברית עולם

אהבתו של בורא עולם לנו עם ישראל, גדלה עד מאוד, וכבר בתחילת היותנו לעם, במעמד הר סיני, כרת ה' אתנו ברית, כמו שנאמר (שמות פרק לד פסוק כז): "ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל". וציוה אותנו בשלושת האותות הללו, שנזכור אותו יתברך תמיד, כמו אדם שיש לו אהוב שאוהבו ומחבבו מאוד, ונותן לו מזכרת ממנו, כדי שתמיד יזכור אותו ולא ישכח אותו לעולם.

אך אמנם יש לדעת, כי כגודל החיבה והאהבה של בורא עולם אלינו, וממה שקרבנו אליו כל כך, יש ללמוד גם על חומרת המזלזל, שרומס בידיו את אות הנצח בינינו לבין הקב"ה, ומראה כי אינו חפץ בקשר עם חי העולמים. וכמו שהקב"ה בכבודו ובעצמו אומר (שמות פרק לא פסוקים יב - יז):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֶף אֶת שְׁבֻעֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הָיָא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשֵׁיכֶם: וּשְׁמִרְתֶּם אֶת הַשְּׁבֻעַת כִּי קָדֵשׁ הוּא לָכֶם מִזִּכְלִיָּה מוֹת יוֹמָת כִּי כָל הָעֵשֶׂה בָּהּ מְלָאכָה וְנִכְרָתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמִּיָּה: שִׁשֹּׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֹׁבֵת עֲבָתוֹן קָדֵשׁ לָהּ כָּל הָעֵשֶׂה מְלָאכָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מוֹת יוֹמָת: וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֻעַת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻעַת לְדַרְתֶּם בְּרִית עִוְלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעִלָּם כִּי שִׁשִּׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֹׁבֵת וַיִּנָּפֶשׁ:

הנה לנו בפסוקים, כי מחד גיסא בורא עולם נותן לנו את האות בינינו לבינו, ומאידך גיסא, מראה לנו את החשיבות בשמירת השבת כל כך, עד שהמחלל אותה חייב מיתה. וכבר אמרו חז"ל (ירושלמי ברכות פרק א הלכה ה) שקולה שבת כנגד כל המצוות כולן.

וזאת ראה גם ראה, כי לא לחינם אמר הקב"ה לנביא ירמיה שיוכיח את עם ישראל לפני חורבן בית המקדש הראשון, בעיקר על שמירת השבת. וכמו שנראה בפסוקים להלן (ירמיה פרק יז פסוק כא – כז), שאמר להם הקב"ה, שאם רק יקבלו על עצמם לשמור את השבת, ימחל להם ולא יחריב את בית המקדש, ויחזיר להם את הממלכה, ולא תחרב ירושלים לעולם, על אף ששלושת העברות החמורות ביותר היו באותו דור, עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים.

כֹּה אָמַר ה' הַשְׁמְרוּ בְּנִפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל תִּשְׂאוּ מִשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִבֵּאתֶם בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַיִם: וְלֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדְשְׁתֶּם אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת כְּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם: וְלֹא שְׁמַעוּ וְלֹא הָטוּ אֶת אָזְנָם וַיִּקְשׂוּ אֶת עֲרֻפָם לְבַלְתִּי שְׁמוֹעַ וּלְבַלְתִּי קָחַת מוֹסֵר: וְהָיָה אִם שְׁמַעַתֶּם תִּשְׁמְעוּן אֵלַי נָא אֲנִי ה' לְבַלְתִּי הִבֵּיאוּ מִשָּׂא בְּשַׁעְרֵי הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וּלְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּ�בָּת לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת בּוֹ כָּל מְלָאכָה: וּבָאוּ בְּשַׁעְרֵי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים וְשָׂרִים עַל כֶּסֶּא דָּוִד רִכְבִּים בָּרֶכֶב וּבִסּוּסִים הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם וְיֹשְׁבֵי הָעִיר הַזֹּאת לְעוֹלָם: וּבָאוּ מֵעַרֵי יְהוּדָה וּמִסְבִּיבוֹת יְרוּשָׁלַיִם וּמֵאֶרֶץ בְּנֵימִן וּמִן הַשְּׁפֵלָה וּמִן הָהָר וּמִן הַנֶּגֶב מִבָּאִים עָלֶיהָ וְזָבַח וּמִנְחָה וּלְבֹנָה וּמִבְּאֵי תוֹדֶה בֵּית ה': וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וּלְבַלְתִּי שָׂאת מִשָּׂא וּבָא בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַיִם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּשַׁעְרֶיהָ וְאָכְלָה אֶרְמֹנוֹת יְרוּשָׁלַיִם וְלֹא תִכְבְּהָ:

וכותב הרד"ק בפירושו לספר ירמיה על הפסוקים שם, ומה שצויה להזהירם דוקא על שמירת השבת, והרי היו כמה עברות אחרות בידם ואף עבודה זרה, לפי ששמירת השבת, עיקר גדול באמונת האל בחידוש העולם, ובאמונה באותות ובמופתים, ובקיום כל התורה. וכל המשמר את השבת באמונה ישרה, לא במהרה הוא חוטא בשאר המצוות. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה: כל המשמר את השבת כהלכתה, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, מוחלים לו, שנאמר: "אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו" - פירוש מלחלול - אל תקרי 'מחללו' אלא 'מחול לו'. והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל כשהיו במרה קודם מתן תורה, היא השבת. ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת, שהרי תלה חורבן ירושלים בשמירת השבת. ע"כ.

חשיבות לימוד הלכות שבת

אשר על כן, יקפיד כל אדם ללמוד את ההלכות של שבת, כי רבות הן ההלכות, והרבה חושבים ששומרים את השבת, אך לאחר שמתחילים מעט ללמוד מההלכות, רואים כמה לוקים הם בחסר בשמירת השבת כהלכה. וכבר אמרו בגמרא מסכת שבת (דף ק"ח עמוד ב): אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות כהלכתם מיד הם נגאלים שנאמר: "כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי", וכתוב מיד לאחר מכן, "והביאותים אל הר קדשי...".

אשרי אדם שמשדל בשמירת השבת כהלכה, וזאת על ידי שלומד את הלכותיה כדי שידע ולא יכשל. וכבר אמרו חז"ל: "אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד". וכתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, כי אי אפשר כלל במציאות שינצל האדם מאיסור שבת, אם לא ילמד את כל הדינים על בוריים היטב, ומי שלא למד הלכות שבת פעמיים ושלוש, לא יוכל להמלט שלא יקרה לו חילול שבת, הן באיסורים מן התורה והן באיסורים מדברי חכמים. ומי גבר ימלט נפשו לומר, זך אני מפשע וחף אני מעוון בשמירת השבת אשר עונשה קשה למאוד, והפליגו מאוד בעונש זה. ואם כן מן הראוי לשומרה כראוי וללמוד הלכות שבת בתמידות, ואצל רב שיברר לו הכל, וישנן עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, כי שכרו מרובה ומגן בפני הפורענות. ע"כ.

תהלות לאל יתברך, השתדלנו לאסוף בעיקר את ההלכות המצויות כיום מספרי מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א ומספרי בנו בעל ה'ילקוט יוסף', אשר זכו שיקויים בהם הפסוק בתהלים (פרק יט פסוק ה) "בכל הארץ יצא קום, ובקצה תבל מליהם", ולבאר ולהפשיט את ההלכות והמושגים עד כי באר היטב, שיהא הכל באמת ברור וקל להבנה, בבחינת (קדושין דף מו עמוד א) הרי שלחן והרי בשר והרי סכין, ויש לנו פה לאכול.

יש לציין כי ההלכות שבחוברת, הינם לבני ספרד ולבני אשכנז, ורק במקום שיש חילוקי דינים בין מרן השלחן ערוך, לבין הרמ"א, ציינו חילוקי דינים אלו. וזאת למודעי, כי ההלכות עברו הגהה מדוקדקת מתלמיד חכם ספרדי ומתלמיד חכם אשכנזי, והעירו את הערותיהם החשובות, ומה' ישאו ברכה.

בסייעתא דשמיא, הוספנו את שער האגדה, שמבוסס ברובו על פי כתביו המפורסמים של המרצה הדגול פה מפיק מרגליות הרב זמיר כהן שליט"א, אנו מודים לו ומברכים אותו על אדיבותו הרבה ותשוקתו הגדולה לזכות את עם ישראל, ישר כוחו.

אחים יקרים, אנו פונים אליכם בקריאת: איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, להשתדל ולהתאמץ בלימוד ההלכות מידי יום ביומו, וגם לזכות את האחרים על

ידי שנפרסם את הלימוד בחוברת לכל חברינו ומכרינו, הן במסירת חוברת אליהם, או בקריאת ההלכות לאחר התפלה, או בעבודה בשעות הפנאי, או בנסיעה באוטובוס, או על שלחן שבת וכדומה. כמו כן, גם הנשים היקרות תתחזקנה לאמץ ברכים כושלות בעוז ותעצומות, ולהעביר את החוברות לעוד חברות, כדי לזכותן בשמירת התורה והמצוות כדת ודין.

ומסופר על הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצוק"ל, שהיה שקדן עצום בתורה, וכשהיה חוזר בערב לביתו, גם כן היה לומד, ואשתו הרבנית ע"ה היתה משתעממת להיות לבדה, וקבע עמה הרב שילמדו ביחד כל ערב שעה שלימה הלכות מתוך הספר. ובזכות לימוד זה, היה לה לרבנית ידע רב וגדול מאוד בהלכות, וכשראה הרב כן, נתן לה רשות שתענה היא על השאלות בהלכה הבאות לביתם, וכן היה שכשהיו באים לביתם לשאול את הרב שאלות בהלכה, היתה עונה היא לשואלי דבר, ורק אם לא היתה יודעת, אז היתה מפנה את השאלה לרב, והרב היה עונה.

אשר על כן, **עצה טובה** לקבוע כל בעל עם אשתו 5 או 10 דקות בכל ערב בלימוד ההלכות, או בסעודת שבת לכל בני הבית. וקבלה בידינו מרבנותינו הקדמונים כי אפילו במעט לימוד תורה עם האשה, זוכה האדם לסיוע גדול מן השמים לשלום ביתו, ויקוים בהם הפסוק: "יהי שלום בחילך שלוח בארמנותיך". ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, אמן ואמן.

לתועלת הלומדים: יש לציין כי העמודים המסומנים בשער ההלכה ב- (), הם לפי הספר ילקוט יוסף שבת. וכשכתוב (ה"ע), היינו ספר הליכות עולם. ואם כתוב סימן וסעיף, היינו שלחן ערוך אורח חיים.

שער האגדה

מתנה טובה

מסופר על אחד מגדולי ישראל שהגיע אליו עני הרעב לפת לחם וביקש צדקה לו ולילדיו. אך למרבה צערן של הרב, בדיוק באותו יום הוציאה רעייתו הרבנית את כל כספם המזומן לקניית כמות של תכשיטים שונים, כדי למוכרם ולהתפרנס מהם.

הרב אשר נותר ללא מזומנים לתת מהם צדקה, ניגש ללא היסוס לקופסת התכשיטים העומדים למכירה, שלף טבעת נאה ונתן אותה לעני. "הא לך!" אמר באהבה, "מכור טבעת זו והשתמש בתמורתה לקניית ארוחה לך ולילדיך". יצא העני לדרכו שמח וטוב לב.

אך עם צאת העני פנתה אשת הרב מיד ואמרה לו בתמיהה: "כדי שיוכל לקנות ארוחה למשפחתו, היה די בטבעת פשוטה עשויה דמוי זהב ומשובצת זרקוני זכוכית, ומדוע נתת לו טבעת זהב טהור משובצת אבני חן יקרות!.."

מששמע זאת הרב, נטל את מעילו מעל הקולב ויצא במהירות אחרי העני. הוא כמעט הגיע אליו בפינת הרחוב, אך העני שהבחין בו, החיש את צעדיו מתוך חשש שהרב התחרט על שנתן לו טבעת במקום פרוטה. הרב נאלץ להזדרז יותר, והעני פתח במנוסה. "המתן!" קרא לעברו הרב. אך העני המשיך במנוסתו תוך שהוא משיב: "הרב כבר נתן לי! אי אפשר להתחרט!". "לא! לא התחרטתי!" הרגיעו הרב בקול רם, "המתן רגע!". עצר העני ממרוצתו והמתין לרב שהגיע מתנשף. "לא יצאתי אחריך כדי לקחת ממך את הטבעת, אלא רדפתי אחריך כדי להודיעך: הטבעת שבידך יקרה היא מאוד! מזהב טהור היא עשויה ומשובצת אבני חן יקרות! אל תחליף אותה תמורת פרוטות, הון רב היא שווה!!!"

* * *

נבין מעתה היטב מדוע הוצרך בורא היקום להקדים ולומר למשה רבנו, מה שלא הקדים לומר בשאר המצוות: **"מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבתי שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם!"** (גמרא מסכת שבת י עמוד א)

כלומר, לך והודיעם שמתנה טובה היא. שידעו כמה טובה ויקרה היא ויזהרו לבל יחליפיה מתוך חוסר הכרתה בהנאות זולות שאינן כלום לעומתה! ומדוע הוצרך להזהירם? משום שלפני שמכירים אותה היטב ולפני ששומרים אותה בשלמות עם כל פרטיה, לא מרגישים ולא יודעים עד כמה יקרה, מהנה ומענגת היא!

ואכן, מי שזכה להכירה כראוי, מעיד על כך.

* * *

בעמודים שלפנינו נשיב על מספר שאלות המצויות בקרב אחים ואחיות יקרים המבקשים להכיר יותר את השבת היהודית, להעמיק יותר בהבנת טעמיה וסיבות חשיבותה ומעלתה, וכשמכירים ומבינים יותר, קל יותר לשמור ולקיים.

השבת - מגבילה או מענגת?

שאלה: בעת שיחה עם זוג ממכרי אשר חזרו בתשובה, שמתי לב שכאשר הם דיברו על יום השבת הם פשוט קרנו מאושר ושידרו הנאה וגעגועים תוך שהם מגדירים יום זה כיום של שמחה ועונג. ואני תמה, הרי לא כל דבר שמותר לעשותו בחול מותר לעשותו בשבת, מה היא אם כן השבת, מגבילה או מענגת?

תשובה: לפני שניגש להסבר הדברים, נפתח בביקור - כאורחים סמויים העומדים מן הצד, בביתו של שומר השבת בשלמות, וננסה לחוות שבת יהודית מקורית.

והסיבה פשוטה, מי שחוזה שבת כזו, או לפחות התחבר עם חוויתו של מי שחוזה, לא רק שאינו מוטרד מהשאלה, הוא פשוט מרגיש בכל חושיו את התשובה.

הנה יום שישי הגיע וההכנות לשבת בעיצומן, מיטב התבשילים האהובים על בני הבית כבר מוכנים לסעודות השבת, וניחוחותיהם המשתלבים באווירת ההכנות האחרונות יוצרים תחושה מיוחדת במינה. המפה הלבנה נפרסת ועליה מוצבות חלות השבת במגש נאה מתחת כיסויי המעטר. נרות השבת מוכנים להדלקה והכל מתלבשים חגיגית. הפלאטה של שבת ניצבת במקומה, ושעון השבת מקבל הוראות הפעלה וכיבוי של התאורה ללא מגע יד בשבת. שעת הדלקת הנרות מתקרבת. ארגונים, סידורים והכנות אחרונות. הציפייה לכניסת השבת, ומתח אתגר העמידה במרוץ הזמן, ממלאים את הלב. צפירה (כנהוג בשכונות שומרי המצוות) ו...הדלקת נרות השבת. המתח התפרק בבת אחת. תפילה של אם יהודיה על בריאות ושלום בעלה וילדיה. היא פוקחת את עיניה ומביטה בחיוך של עונג ושלווה אל ילדיה הקטנים המתבוננים בה בסקרנות. "שבת שלום" הם שומעים כמו מתנגן, ונשיקת אהבה מלבה של אמא.

שלווה ורוגע. אבא והבנים בבית הכנסת, אמא יושבת וקוראת בנחת אמיתית, מספרת ומאזינה לקטניה בסבלנות מעל ומעבר לנדרש. כלי התקשורת דוממים,

ואפילו הטלפון נרדם. תחושת חום ואהבה אופפים את כל הבית. והנה נקיש ונהדל נפתחת, "שבת שלום" מאחל האב ופניו מאירות. האם זה אבא של יום יום העובד כה קשה וטרוד פרנסתו? הרי זה...מלך!! מתגנבת תחושה, ללא מילים, אל הלב.

התארגנות קלה לקראת הקידוש וכבר נשמע הזמר, גדולים וקטנים גם יחד: "שלום עליכם, מלאכי השלום, מלאכי עליון - מלך מלכי המלכים - הקדוש

ברוך הוא...
בואכם לשלום...
ברכוני לשלום...
בשבתכם לשלום...
בצאתכם לשלום...

ומכאן עוברים כולם, גדולים וקטנים, אל השיר הניצב בפסגת שירי ההלל לרעייה היקרה, הבונה ביתה במסירות, באהבה ובתבונה:

"אשת חיל מי ימצא, ורחוק מפנינים מכרה.
בטח בה לב בעלה, ושלל לא יחסר.
גמלתהו טוב ולא רע, כל ימי חייה.

.....

רבות בנות עשו חיל, ואת עלית על כולנה.
שקר החן, והבל היופי, אשה יראת ה' היא תתהלל.
תנו לה מפרי ידיה, ויהללוה בשערים מעשיה".

קידוש. היין כמו נוצץ בגביע של שבת. אבא נעמד ואתו כולם, תחושה מרוממת של קדושה אופפת את כולם.

"ברוך אתה ה'... בורא פרי הגפן.

ברוך אתה ה'... אשר קידשנו במצוותיו ורצה בנו, ושבת קודשו באהבה וברצון הנחילנו... ברוך אתה ה' מקדש השבת".

גם קולו של התינוק שמצא לנכון לבכות בדיוק ברגע זה, אינו פוגע באווירה הקסומה של שעת הקידוש. הלבבות מחובקים...

סעודת השבת, שירי שבת, שיחות שאינן גולשות לענייני כספים, עבודה, טרדות ודאגות, שהרי שבת היום!! והפסוק אומר (ישעיה פרק נו פסוק ח) "ממצוא חפצך ודבר דבר", דבורי עסק וממון אסורים בשבת! סיפור מאבא ורעיון יפה מפרשת השבוע. בן השלוש וחצי מציג בגאווה את האותיות שלמד השבוע, ובן החמש כבר יודע לקרוא! שאלות ותשובות מהפרשה, שירים, שובבות ומשחקי ילדים. ריב בין הקטנים מכניס את אבא לתפקיד משכין השלום, לכולם יש פנאי לכולם, והנה ניגשים למנת הקינוח ולאחר מכן לברכת המזון.

איש אינו לחוץ, איש אינו ממהר, הטלפון אינו מצלצל, וכלי התקשורת אינם מטרידים.
שיחות / ביקור חברים / טיול רגוע בשכונה / לימוד בחיק המשפחה.

בוקר. תפילת שחרית של שבת וקריאת התורה. פרשה לפרשה מצטרפות לחשבון גדול. אחת לשנה זוכים המשתתפים הקבועים בתפילות השבת לסיים את כל חמשת חומשי התורה!

קידוש של היום, סעודת שבת, שירים שיחות ורעיון, ברכת המזון, ו... הרי שבת ראשי תיבות שינה בשבת תענוג...

משחק עם הילדים, שיחה נעימה בין ההורים, טיול רגלי שליו ונינוח, קריאה, שיעור תורני מעניין, עונג שבת, תפילת מנחה, סעודה שלישית קלה, תפילת ערבית והבדלה.

ובהבדלה, מברכים על היין, על הנר, וגם... על הבשמים. שהרי לעבור מרוממות נשמת השבת לשגרת החול, זה קשה. הבשמים, מרגיעים מעט...

* * *

מי שחי כך, ואפילו ברמה חווייתית נמוכה מזו, ואפילו הוא מתגורר בסביבה שאינה שומרת שבת, אינו מבין את השאלה "האם אינך מוגבל על ידי השבת??" כן! אמנם לא כל דבר שאני עושה בחול אעשה בשבת. אך הרי מגבלות אלו משתלמות מאד! שהרי הן הן שיוצרות את האווירה הקסומה והמיוחדת של השבת - בדיוק כשם שמגבלות הדיבור הנינוח והשקט, הלבוש המכובד ואיסור העישון באולמות ארמון המלכות בבריטניה, שותפות גמורות הן בתחושת ההוד האופפת את המבקרים.

נבין מעתה מדוע כאשר שומר השבת נשאל על ידי חבריו מן העבר: "ומה עם הנסיעה לים?" הוא מביט בהם בחיוך מהול ברחמים... בלבו הוא חש כמי שביקשו ממנו להחליף כתרו של מלך בנזיד עדשים. אמנם נכון, נזיד עדשים טעים הוא, אך אוותר עליו ללא היסוס כאשר מן הצד האחר ניצבת תמורה יקרה הרבה יותר לאין ערוך.

הג'ונגל על חוף הים...

בואו נדבר על הג'ונגל של שבת על שפת הים, או בקרחת קטנה ביערות הקרן הקיימת. ג'ונגל שלם פורח כמעט על כל חופי הרחצה

של ישראל. הולך לו ישראלי טוב, העיף מכל העיסוקים והדאגות של ימי החול, לתפוס שלווה או תענוג. הולך לים. בעיר - כך אמרו לו - אי אפשר לנוח, צריך "לצאת אל הטבע". [אגב, זה אחד הפרדוקסים הגדולים, כי דווקא בעיר שורר שקט בשבת לפני הצהריים, ואני מכיר רחובות שאפשר לשמוע בהם את ציוץ הציפורים בשעה שבכבישי היציאה מן הכרך נסחטים צופרים עד תום]. נוסעים בשורה, מזדחלים כדי "לצאת מן השאון", ומי שמנסה לעקוף בתנועת אגוף או בהתקדמות "זגזג" - זוכה בגידופים. אבל מה? הלוא נוסעים לתפוס שלווה!

טוב, באים לים - אם אפשר לכנות כך את פיסת החול שנותרה. מתחילים להתמקם, קצת מאמץ, אבל מה לא עושים בשביל המנוחה? מסיביב יקום הסער, כולם רצים, כולם צועקים, כולם אוכלים. כל מה שלא הספיקו לאכול בימי העבודה - אוכלים עכשיו במאורגן ובסיטונות. למה להסתיר את הפסולת, הבקבוקים? מה יש, יגנבו אותם? ובכן, משאירים את הכל - ולמחרת יאספו פה טונות של אשפה...

והשמש קופחת על הראש, השמש עושה את שלה, נשלפים בקבוקי שמן שלא תמיד עוזרים - והלילה יגנחו אלפי ישראלים: אני מת לישון ואינני יכול, הגב כמו שריפה! למחרת הם באים אל המשרדים ואל בתי החרושת - העיניים עייפות, הפה מפהק, צריך לנוח לאחר יום המנוחה של אתמול... וזאת מלמדת הסטטיסטיקה - כי ביום ראשון בבוקר רב מספר תאונות העבודה בבתי החרושת, ועולה בהרבה כל שכיחות התאונות מבשאר הימים. כלומר, המנוחה עשתה את שלה...

(עיתון הארץ, כד' סיון תשל"ו)

לסיכום: אכן, שומר השבת נמנע בשבת מלבצע פעולות מסוימות המותרות בחול ואסורות בשבת. לעיתים הדבר דורש הקרבה וחוסר נוחות זמנית, אך יודע הוא היטב כי דווקא ההקפדה על פרטים אלה היא שמאפשרת ליהנות אחת לשבוע (!) מעינוג רוחני ברמה הגבוהה ביותר.

כך חי הוא תמיד בחדוות הידיעה האמיתית כי:

- א. נזיד עדשים אני מקריב לעומת ארמון מלכות השבת.
- ב. חייל אני בצבא מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, האוהבני אהבה עזה מאוד, ובכל הוראותיו חפץ הוא אך ורק בטובתי. והריני אוהבו ושמח על דבריו, ושומע ברצון להוראותיו.

אשרי העם שככה לו

"...ובימי שבתות אתם שרויים במנוחת הגוף והנפש, שאף למלכים אין אותה. כי הנה כשהמלכים צריכים לעשות דבר מה ביום מנוחתם, אינם נמנעים מלהתייגע. נמצא שאין להם מנוחת נפש שלמה ביום זה". כה דיבר גוי מלך הכוזרים לחכם היהודי.
(הכוזרי, מאמר שלישי פסקה י)

מה קל יותר לשמור, חלק או הכל?

שאלה: השומר חלק ממצוות השבת וחש שהשבת "כבדה" עליו. האם נכונה תחושתו שאם ישמור אותה בשלמות עם כל הלכותיה היא תכבד עליו עוד יותר?

המרשם המושלם

תשובה: מעשה באשה שסיפרה לחברתה כי יש בידה מרשם לאפיית עוגה נפלאה ומיוחדת ביותר, אשר תוכננה ונאפתה על ידי גדול האופים והשפים בעולם. התלהבה החברה מאוד וביקשה את המרשם בדחיפות כדי שתספיק לאפות את העוגה הנפלאה לפני שיגיעו האורחים החשובים האמורים לבקר היום בביתה.

היא קיבלה את המרשם ומיד ניגשה למלאכה במרץ רב. אך למרבה הצער התברר, כי חלק מהמצרכים חסרים בבית. והזמן דוחק...

לאחר הרהורים אחדים, התעודדה ואמרה: "יש לי פתרון פשוט! וכי מי אמר שכל הרכיבים הכרחיים?? העיקר שיש לי את הקמח ואת שאר החומרים המרכזיים של העוגה. ולגבי השאר, במקום כוס סוכר וכוס דבש אערבב שלש כוסות סוכר, במקום חלב - מים, במקום שמרים - אבקת אפיה, ועל האגוזים והחמאה אפשר בעצם לוותר..."

אמרה ועשתה.

וכשהעוגה נדחתה בנימוס על יד כל טועם, היא טלפנה לחברתה תמהה, מתלוננת ואפילו זועמת: "עוגה כזו את מהללת?? וכי זוהי עוגה מיוחדת??..." ואם היא

אשה "חכמה" במיוחד, היא תוסיף ותאמר: "למזלי הרב, טוב ששיניתי וחסרתי מהכתוב במרשם שמסרת לי!! שהרי אם חלק מן המרשם יצר עוגה כה גרועה, מה היה אילו הייתי מצייתת לכל הפרטים בשלמות?"

והנמשל מובן. השבת כבדה על השומר רק חלק ממנה דווקא משום שאינו שומרה בשלמות! השמירה החלקית - אפילו כשהיא מתמקדת במה שחשוב ביותר, כמוהו כקמח ומים הדרושים לעיקר הבצק. אך טעמו של המרקם העדין המעניק את ההנאה היוקרתית, את אוירת הרוממות והעונג העוטפים את שומר השבת, נובע דווקא מהצירוף של הזהירות המושלמת בכל הלכות השבת.

ראה לדוגמא את התיאור הקצר המופיע בפרק הקודם, הרי די בפעולת הטלויזיה (אפילו על ידי שעון שבת!) כדי לגרום לנפילה חדה ממרום פסגת יוקרת וקדושת השבת, אל עולם של חולין שטרדות זולות סובבות בו, ועל ידי כך לקלקל בקלות רבה את האווירה המיוחדת, ולגרום ל"קצר" כללי בכל מערכות ההוד והעונג של הקסם השבתי בחוג ובחיק המשפחה.

הבה נזכור. עונג רוחני מרומם אנו חשים בנשמה הרוחנית! בורא העולם המכיר ויודע היטב את נבכי נשמתנו הרכיב בעבורנו מרשם מיוחד ומופלא, שנקרא "שבת". המרשם הזה הנו מורכב מפרטי פרטים, ולפעמים קשה לנו להבין חלק מן המרכיבים שלו, ומדוע הם נחוצים כל כך. לא פעם יכולה להתגנב ללבנו התחושה: מה יקרה אם אברור בשבת את גלעין הלימון ואוציא אותו מתוך סלט הירקות? מדוע זה חמור כל כך, מדוע זה פוגם בקדושת השבת? או מדוע אמנע את עצמי מלהסתרק בשבת, או מלתת את האודם על שפתי ואת הרימל והעפרון על עיני? אולי דווקא בכך אמנע מעצמי את ההנאה המושלמת מן השבת? כאשר נלמד הלכות שבת לפרטי פרטים, יתכן שיצוצו עוד ועוד שאלות מן הסוג הזה: מה זה משנה אם אחתוך את הסלט סמוך לסעודה או שעתיים לפני כן? מה זה משנה אם אשפשף את הבגד מן הלכלוך שדבק בו - מן הצד הקדמי של הבגד או מן הצד האחורי? במה זה ישנה אצלי את מנוחת השבת? אולם כאשר נדע נאמנה כי המרשם המופלא של השבת אינו איזו המצאה שרירותית או תכתיב של גורם אנושי, כי אם מרשם אלוקי מיוחד שניתן לנו מאת בורא עולם, כמנוחה מושלמת עבור נשמתנו, או אז ייעלמו השאלות, ואת מקומן יתפוס רצון עז לציית לבוראנו אבינו אוהבנו, אהוב כולנו. רק ציות מושלם למרשם שנתן לנו בורא עולם, המרכיב את השבת המושלמת, יתן את תוצאת הנעימות השבתית המושלמת אשר שום תחושת עול וקושי אינו כרוך בה.

מעין עולם הבא

מלבד התרומה שלנו למנוחת הנפש ביום השבת על ידי הימנעות ממלאכה, בורא עולם מבטיח לנו כי אם נשמור את השבת הוא יוסיף וישרה עלינו קדושה מיוחדת והנאה שאין דומה לה, עד אשר התבשרנו והבטיחנו כי יום השבת הוא אחד

מששים מהעולם הבא! (מסכת ברכות דף נח עמוד ב) ובמילים אחרות: **ניתן להרגיש ביום השבת מעין העונג שמרגישות הנשמות הרוחניות בעולם הבא!!**

העונג והקדושה הללו הם כה גדולים, עד שהם משפיעים אפילו על האוכל של שבת! כל אחד מאתנו יכול להעיד כי טעמם וניחוחם של תבשילי השבת **מיוחדים הם רק ליום זה** וכל ניסיון להכין כמותם ממש ביום חול, יעלה בתוהו...

מעניין שאפילו גויים יכולים לחוש בכך, וכמסופר בתלמוד (מסכת שבת דף קט עמוד א): "אמר לו קיסר לרבי יהושע בן חנניה: מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף? [כלומר, מה גורם לריח הנעים במיוחד הנודף ממנו?] אמר לו: "תבלין אחד יש לנו ו'שבת' שמו, שאנו מטילים לתוכו וריחו נודף". אמר לו: תן לי ממנו. אמר לו: "כל המשמר את השבת מועיל לו [תבלין זה להשביח את התבשיל], ושאינו משמר את השבת, אינו מועיל לו".

ואכן, רק משומר השבת בשלמות לפי ספר הוראות ה"יצרן" ניתן לשמוע כי השבת עבורו היא **גן עדן**, או **מעין עולם הבא**, ושאר ביטויים המביעים עונג והנאה ברמה הגבוהה ביותר.

הדבר תלוי רק בנו! ככל שנשמור על קדושתה יותר, בדקדוק על כל פרט ופרט מהלכות שבת, כך נזכה יותר לחוש את העונג הזה, והשבת תשפיע עלינו שפע של ברכה ושמחה. אם רק נשכיל לעצור את מרוצת ההרגל של חיי היום יום אחת לשבוע ליממה אחת, נתמסר בשלמות מתוך רוממות של שמחה ומשמעת עצמית לקיום מלא של המרשם השבתי אשר הוענק לנו על ידי הבורא שהגדירו **מתנה טובה**, או אז אין ספק שנזכה להרגיש את ה"מעין עולם הבא"(!).

הרי חיים אנו בדור שכל כך מבקש ומחפש עינוגים רוחניים... והנה זה לפנינו בהישג יד! לא בחודשי חיפוש ביערות הדור, ולא בשנות עינוי במחשכי טיבט. כי אם **כאן, ביום השביעי, בכל שבוע מחדש**.

חשוב לציין עוד, כי המציאות מוכיחה שכל הזוכה להתענג וליהנות מידי שבוע מן היום המיוחד באמצעות שמירת הלכותיו וכלליו כראוי, **כל ימי השבוע שלו הם שונים לגמרי!!** הוא שמח יותר גם בימות החול, ויחסו לעולם ולחיים, ברמה אחרת לחלוטין. וזה דבר שהניסיון והמציאות מעידים עליו.

השקט שבתוך הסערה

"דומה, כי לא היה דור אשר זקוק למנוחה נפשית, כדורנו. אמצעי התקשורת אשר התרבו בתקופתנו, זועקים אל האדם ומזעיקים אותו ללא הרף. הכמות העצומה של ידיעות על המתרחש בכל העולם,

מסחרר ראש ויוצר מתח נפשי אצל בני האדם. כמעט אין זמן לאדם להתייחד עם מחשבותיו ועם עצמו, להרהר במעשיו ולחשוב על שיפור. כמו כן הולך ופוחת מספר האנשים המביעים דעה עצמית שאינה ציטוט ממה שקלטו מהרדיו, מהטלוויזיה, או מהעיתון. לעומת כל אלה, ההתנתקות מן העולם הרחב, וההתכנסות בסביבה הפרטית של האדם למשך יממה אחת - כפי שיוצרת השבת - הם אשר מבטיחים קיום חירותו של הפרט ודעותיו. לבד מזה שהשומר שבת כהלכתה, רוח אחרת מפעמת בקרבו, רוח טהרה וקדושה, וכמו נשמה חדשה עוטפתו ושופעת בקרבו - **נשמה יתרה**".
(על פי "אל המקורות" כרך ראשון עמוד 81)

מי חמור יותר - גנב או מחלל שבת?

שאלה: אני מאמין באלוקים, מכבד כל אדם, נזהר בממון הזולת, משתדל לעזור כמיטב יכולתי לכל אדם הזקוק לעזרה, מפריש מכספי לעניים ולבית הכנסת, ומכל ידידי ומכרי אני שומע רק תודות ושבחים ללא שום תלונה. אם אינני שומר שבת, האם הדבר כה חמור אצל האלוקים?

תשובה: בבואנו למדוד את רמת החומרה אשר החוק מייחס לכל עבירה, אחד הקריטריונים הברורים יהיה כמובן מדת חומרת העונש אשר הוטל על ידי המחוקק על עובר עבירה זו.

אף אנו, בבואנו למדוד את רמת החומרה אשר האלוקים מייחס לכל עבירה, אחד הקריטריונים הברורים למדידה זו הוא: מדת חומרת העונש אשר נקבע על ידו לכל עבירה.

והנה, בהתייחסו לגונב ממון חברו אומר האלוקים (שמות פרק כא פסוק לו):

"כִּי יִגְנֹב אִישׁ... שְׁנֵי יָמִים יִשְׁלַם"

כלומר, הוא לא חס על טרחת ויגיעת חברו שטרח ויגע להשיג ממון, ישלם נא לו כפול מהסכום שגנב. וכך: א. יפוצה חברו על הצער שהצטער בהיוודע לו דבר גניבת סכום זה. ב. יתחנך הגנב היטב, רק לאחר שיקבל את התחושה הקשה שחש אדם שהפסידו ממנו בסכום שנטל.

ואילו על מחלל השבת אומר האלוקים (שמות פרק לא פסוק יד):

"וַיִּמְרֹתֶם אֶת הַשַּׁבָּת... מִזֻּלְכֶּיהָ מוֹת יוּמָת"

והדבר כמובן דורש הסבר. האם מחלל השבת גרוע בעיני האלוקים יותר מגנב??

אולם כדי להבין את הדברים עלינו להעמיק מעט ולהבין את מהות השבת. מדוע הצטוונו עליה, ומהו המסר הטמון בשמירתה.

* * *

הבה נאזין לדברים הבאים (בראשית פרק ב פסוקים א-ג):

"וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל עַבְאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ אֵת כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת."

ועוד נאמר (שמות פרק לא פסוקים טז-יח):

"וַיִּשְׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת כִּי עָשִׂיתִי יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפְּשֵׁהוּ."

כלומר, מיד לאחר שסיים האלוקים את מלאכת הבריאה, קבע את היום השביעי בשבוע כיום שונה ונבדל במהותו משאר ששת ימי המעשה. והוסיף עוד, כי לאור זאת הרי הוא רואה במי ששובת ממלאכה ביום זה אשר בו גם הוא שבת ממלאכת הבריאה, כמי שמכריז כי מכיר הוא בעובדה שהעולם נברא על ידי האלוקים ולא נעשה מאליו. ואילו במחלל השבת הוא רואה, כמי שמכריז באמצעות מעשיו כי כופר הוא באלוקים!!

ומכיון שתכלית בריאת האדם והעולם החומרי, היא העמידה באתגרי העולם לפי הוראות הבורא [כדי לקבל שכר טוב בעולם הבא], הרי נמצא שהמכריז במעשיו על כפירתו באלוקים איבד את תכלית חייו, ולכן - מות יומת!

גזר דין מוות - עד כדי כך?!

אגב שהזכרנו את חומרת עונש המחלל את השבת, לאחרונה שאלני נהג מונית בעל חזות שאינה דתית, במילים אלה לערך: "אני יהודי מאמין. ואני יודע שהתורה שלנו כל כך נפלאה, דרכיה דרכי נועם, והיא מחנכת למוסר, מצפון ומידות טובות וישרות. איך יתכן אם כן שיש בה גזר דין מוות על מחלל השבת? הרי הוא לא רצח!" הבנתי ללב, והשיבותיו תשובה פשוטה:

כיהודי מאמין, בודאי יודע אתה שכל אדם שנפטר מן העולם ממשיך להתקיים בעולם הבא. החיים שלנו הם כמו חלום, כמאמר דוד המלך בספר התהילים: "אדם להבל דמה, ימיו כצל עובר!". כשאדם נפטר הוא 'מתעורר' מן ה'חלום', ואז הוא מגיע אל העולם של החיים האמיתיים, שם הוא חי לנצח.

ולשם מה נתן לנו בורא עולם 'לחלום' את החלום הזה? לשם מה אנו מבליים פה שבעים שמונים שנה? יש לכך מטרה! רצה הקדוש ברוך הוא לזכות אותנו בשכר טוב בעולם הנצחי, לפיכך נתן לנו תורה ומצוות, שאם נשמור אותן כראוי נזכה בעולם הנצחי לשכר גדול שאין כמוהו. [הרחבה בענין הזה ניתן לראות בחוברת "תשע תשובות ושאלה" של הרב זמיר כהן שליט"א, ובעוד ספרי עיון ומחשבה רבים].

והנה, האדם המחלל את השבת מכריז במעשה חילולו, כי אינו מכיר בעובדה שהאלוקים ברא את העולם!

ואמנם אינו יודע כי בכך הוא גורם לעצמו הפסד ועונש בל ישוער בעולם הנצחי! אך בורא עולם שכל כך אוהב כל יהודי ויהודי וגם את המחלל הלזה, מרחמנותו עליו רוצה לתת לו "צ'אנס" ולהצילו מהנזק העצום שגרם לעצמו. ולכן יודע שעדיף לאותו אדם לסיים את חייו עלי אדמות, ובכך לזכות בחיי נצח, מאשר לחיות עוד שלושים ארבעים שנה, אבל עם כתם גדול בנשמה, שיפריע לו בגמר חייו.

אולם בורא עולם לא עושה זאת בחיפזון! כל רגע ורגע מחייו של היהודי שווים בעיני הקב"ה כעולם מלא, שהרי יכול הוא לעשות בו עוד ועוד מצוות ומעשים טובים שיעמדו לו לנצח! ויתכן מאוד שאותו יהודי שחילל שבת יתחרט על כך ויחזור בתשובה שלימה. לכן קובע בורא עולם שפסק דין מוות ינתן רק במצב הבא:

המחלל את השבת בפני שני עדים, והיתרו בו והזהירו אותו שיתבונן ויראה כי הוא חוטא בחללו את השבת, ועתיד הוא לתת על כך את הדין, ואף על פי כן חטא, והעידו עליו בפני הסנהדרין (שרק להם היתה הסמכות בזמן שבית המקדש היה קיים לדון דיני נפשות) וחקרו ובדקו ודרשו היטב והתברר מעבר לכל ספק כי אמת העידו העדים - או אז נפסק דינו להיהרג.

אדם שכזה, שלא הועילו לו אזהרות כה חמורות, בודאי שכבר לא תמצא נשמתו את תקנתה פה בעולם הזה, ולכן מוטב לו להיפרד מן העולם הזה. וגם אדם זה אם יתוודה על חטאו לפני מיתתו הרי שמיתתו תהא כפרתו. ואז עם צאתו ממלבושו הגשמי יראה הוא את חיי הנצח אשר הרוויח, ויבין מאיזה הפסד נצחי ניצל על ידי שנגזר דינו להיהרג, והרי הוא מודה ומהלל ומשבח על ששילם בעולם הזמני תשלום קטן לעומת חוב גדול שהיה עליו לפרוע בעולם הנצחי. ונמצא שאף בזה הטבה יש כאן, ולא נזק חלילה.

החסד שבתשובה

בהביננו מה גדלה חומרתו של המחלל שבת, נבין מעתה את החסד הגדול והעצום שגמל עמנו בורא עולם, בכך שאיפשר לנו לעשות תשובה, ולטהר את נשמתנו מפילו מעוונות כה חמורים, ללא עונש כלל. כי בכוח התשובה לטהר ולנקות ולזכך את האדם עד שחטאיו נמחקים לגמרי כאילו לא היו כלל. זאת ועוד, אם חזר בתשובה מאהבה, כלומר מתוך הכרה בגדולת ה' ובחובתנו לפניו, ולא מחמת יראת העונש וצרות שקיבל, עליו אמרו שזדונות (=עבירות שעבר במזיד) נהפכות לזכויות, כלומר לא רק שחילולי שבתותיו נמחקים, אלא נחשב לו כמי שכל שבתותיו נשמרו על ידו בשלמות. ועליו אמרו: מקום שבעלי תשובה עומדים - אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. וכל זאת מחסדי ה' עמנו לרוב אהבתו אותנו, וחפצו שתכלית בריאתנו - להיטיב לנו, תמומש.

הבערה ללא טרחה

שאלה: מדוע אסור גם בזמנינו להבעיר אש בשבת? הרי ההבערה/ההצתה נעשית כיום בקלות באמצעות גפרור או מצית, לחיצה על מתג או סיבוב מפתח הרכב וכדומה, ללא טרחה [כהקשת אבנים זה בזה וכדומה] כבזמנם?

תשובה: ראשית, אילו היה נאמר בתורה: "לא תטרחו ביום השבת", או "לא תבצעו פעולה מעייפת ביום השבת", השאלה אכן היתה במקומה. ועם זאת, היה חל איסור על כל פעולה מעייפת כגון העברת כסאות רבים או/ו כבדים מחדר לחדר עבור האורחים, נשיאת סירים ומגשים גדולים העמוסים במטעמי השבת כגון בשבת חתן או שבת ברית, אם הם מעייפים את נושאייהם, ואפילו ללכת בעיר הליכה מעייפת של קילומטרים אחדים לביקור קרובים וידידים היה אולי אסור,

שהרי בכל אלה כרוכה טרחה. אולם התורה לא אסרה טרחה בשבת, ובלבד שתהא לצורך השבת.

מדוע אם כן הבערת אש בשבת אסורה?

משום שנאמר בתורה (שמות פרק לה פסוק ג):

"לֹא תִבְעֲרוּ אֵשׁ בְּכָל מִשְׁכַּנְתֵּיכֶם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת"

- מבלי לחלק בין הבערה שיש עמה טרחה, להבערה שאין עמה טרחה.

וההסבר פשוט.

כאמור בתורה, אנו מצווים לשבות ממלאכה ביום השבת כדי להעיד על הכרתנו ואמונתנו בעובדה שהאלוקים ברא ויצר במשך ששת ימי המעשה את הבריאה על כל פרטיה, ושבת ממלאכה ביום השביעי. **לא שבת מטרחה, אלא ממלאכה, מיצירה.** הבערת אש היא מלאכת יצירה של אש שלא היתה כאן קודם, ואין שום הבדל אם המלאכה נעשית מתוך טרחה או בקלות רבה.

ייקל עלינו להבין זאת כאשר נתבונן בעובדה שהאלוקים לא טרח ו"התעייף" בששת ימי המעשה, אלא **"בדבר (=בדיבור) ה' שמים נעשו, וברוח פיו כל צבאם"** (תהילים פרק לג פסוק ו). **"כי הוא אמר ויהי הוא ציוה ויעמוד"** (שם ט). וכמו שנאמר בתורה בפרשת הבריאה: **"ויאמר אלקים יהי... ויהי..."**. ברור אפוא שהתורה מגדירה את הבריאה בשם מלאכה על שם התוצאה שעניינה יצירה וחידוש, ולא משום עייפות וטרחה.

האלוקים בדברו ברא ויצר מלאכה, **"ויכולו השמים וכו' ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה"** (בראשית פרק ב א-ב). ועל אותו משקל נאמר: **"לא תעשה כל מלאכה"** (שמות פרק יט פסוק י) ואין זה משנה כלל אם כרוכה טרחה בעשיית המלאכה או לאו, כמלאכתו שלו של בורא עולם.

וכיצד נדע איזו פעולה מוגדרת כמלאכה היוצרת ומחדשת, ואיזו אינה נחשבת כזו? למשל, אריגה - האם היא נחשבת מלאכה לענין שבת? הרי חוטי הצמר היו כבר בעולם, אולם מצד שני חיבורם על ידי האריגה, יצר וחידש בגד שלא היה? אותה שאלה ניתן להציב לגבי תפירה, בישול, בניה, וכו'.

לשם כך ניתנה התורה שבעל פה. בתורה שבעל פה קיבלנו כי בהגדרת **מלאכה** לענין שבת, נכללות שלושים ותשע פעולות. משום כך הן על כל סניפיהן, אסורות בשבת. (ובלשון ההלכתית: המלאכות נקראות **"אבות מלאכה"**, וסניפיהן **"תולדות"**. כמבואר להלן ב"שער ההלכה" חלק ב' בהקדמה לבאור ט"ל מלאכות שבת). הנה למשל אחדות מהן:

הזורע [אפילו תחב זרע אחד לאדמה, אין כאן טרחה, אבל יש כאן פעולת מלאכה, שהרי זרע זה יתחיל לנבוט!]. הקוצר [אפילו קצר שיבולת אחת או קטף פרי אחד, אין כאן טרחה, אבל יש כאן מלאכה - ניתוק הנקטף ממקום גידולו]. המבעיר [אפילו הדליק גפרור או מצית או יצר ניצוץ באמצעות הנעת הרכב או לחיצה על מתג החשמל בשבת. אין כאן טרחה, אבל יש כאן פעולת מלאכה, שהרי יצר וחידש אש]. המבשל [אפילו השליך גרגיר אפונה אחד אל הסיר הרותח. אין כאן טרחה אבל יש כאן מלאכה], הלש (כנ"ל) וכו'.

נבין מעתה את הנאמר בתורה לענין מלאכת הבערה: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" (שמות פרק לה פסוק ג) מבלי לחלק בין הבערה שיש עמה טרחה להבערה שאין עמה טרחה. בכל מצב, עצם ההבערה מלאכה היא, ואסרה בורא עולם בשבת.

האם להקריב מקום עבודה למען השבת?

שאלה: הנני משוכנע לחלוטין שיש לשמור את השבת, אך לשם כך אצטרך להקריב את מקום עבודתי, והדבר מכניס אותי להתלבטות והתחבטות קשה, מה עלי לעשות?

תשובה: ניתן להבין מאד את תחושת השואל, לאור ההקרבה הגדולה הנדרשת במצב זה. אך כבכל נושא בחיים יש להתבונן ולשקול את הריוח לעומת ההפסד, ולהכריע בהתאם.

והנה, מצד אחד ניצב השיקול הנכבד של הפסד מקום עבודה עם כל הקשיים והבעיות הנלוות לכך. אך מצד שני יש לזכור שבכף המאזנים האחר ניצבים השיקולים הבאים, אשר כל אחד מהם אמיתי לכשעצמו וכבד משקל מאד:

- א. מצבי הנצחי לעד, לעומת מצבי הזמני.
- ב. חובת הציות לבוראי - בורא העולם.
- ג. משמירת השבת לא מפסידים.

ונבארם בקצרה.

א. מצבי הנצחי לעד, לעומת מצבי הזמני.

נתאר לעצמנו: חתן וכלה עומדים להינשא, והם רוצים לרכוש לעצמם דירה למגורים. יחד עם זאת הם מתכננים גם לצאת לנפוש בבית מלון למשך שבוע. כשהם בודקים את האפשרויות העומדות בפניהם, הם נוכחים לראות כי עומדים בפניהם שתי אפשרויות: האחת - להשקיע את מירב ומיטב כספם ברכישת דירה, ואז יוכלו למצוא דירה יפה מאוד, מרווחת, ממוקמת במקום מעולה וכו' - דירה ממש אידיאלית. אולם אז יצטרכו להסתפק בנופש במלון פשוט למדי. והאפשרות השנייה - להשקיע את הכסף בחופשה חלומית וקסומה, הם ישהו במלון יוקרתי בעל שם עולמי, יתענגו על מאכלים מיוחדים, אולם אז לא ישאר בידם די כסף לרכישת הדירה, והם יצטרכו לקחת משכנתא נכבדה ולהסתפק בדירה קטנה ומוזנחת. באיזו אפשרות יבחרו (נניח שאין להם אפשרות לבחור באפשרות ביניים)?

כל אחד אשר יש מעט שכל בקודקודו, מבין מה עדיף על מה... ודאי שעדיף להשקיע יותר על דירת קבע, ולחיות חיי רווחה ונוחות, ללא עול של חובות ומשכנתא, גם אם יצטרכו עבור זה "לוותר" על חופשה קסומה וחלומית בת שבוע.

והנה אומרים חז"ל (מסכת אבות פרק ד משנה טז): "העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא. התקן עצמך בפרוודור, כדי שתכנס לטרקלין".

התורה מלמדת אותנו שהעולם הזה הנו זמני ובר חלוף, ולעומת זאת העולם הבא הוא נצחי. אנו החיים פה בעולם הזה מבינים וחושבים במושגים של זמן, ואיננו מסוגלים לתפוס כלל את המושג 'נצח'. אולם לשם המחשה נצייר לעצמנו את ההר הגבוה בעולם - הר ה'אוורסט' - כשהוא מלא כולו בגרגירי חול, וכל גרגיר הוא אלק שנה... זהו דימוי שיכול לקרב אל שכלנו מעט את המושג 'נצח'.

וכשהאדם יוצא מן העולם הזה הזמני, ממשיכה נשמתו לחיות חיי נצח, כלומר: התופעה הקרויה בפינו "מוות" אינה אלא מעין לידה שנייה, כעובר המשיך את השליה העוטפת אותו ומשמשת לו כלבוש, ויוצא מעולם חשוך וגדוש מים אל עולם שונה לחלוטין - ענק, מואר, צבעוני ורועש, אשר בו הוא חי בצורת חיים שונה לגמרי מחייו הקודמים. כך גם אנו בעוזבנו את העולם הזה, מסירים אנו מעלינו את הלבוש החיצוני שהוא הגוף, ויוצאים אל עולם הנשמות וממשיכים לחיות שם חיים נצחיים, כמו שנאמר (קהלת פרק יב פסוק ז): "וישב העפר על הארץ כשהיה, והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה".

טענה זו טוענת תורתנו, תורת אמת, כבר אלפי שנים. והנה היום המדע המודרני "גילה" זאת אף הוא. מחקרים רבים ונרחבים נערכו על ידי אנשי מדע ידועי שם כגון: פרופ' יאן סטיבנסון, פרופ' קנת רינג, ד"ר ריימונד מודי (www. Hear- death. //:), ד"ר אליזבת קובלר-רוס (http:// www. Lifeaterlife.com/ Com/experiences/experts2.html), ד"ר ג'ורג' ריצ'י, ד"ר

מוריס ראולונגס ועוד רבים אחרים. התברר בודאות גם לאנשי המחקר כי ה"אני" האמיתי של כל אחד מאתנו הוא האדם הרוחני הפנימי העטוף בלבוש גוף הארוג מבשר ועצמות, ו"אני" רוחני זה, הוא הוא החש, השמח, הכואב, האוהב, המתכנן והמשתוקק. (המחקרים נערכו בנושאים: א. דיווחי מתים במוות קליני שחזרו לחיים. ב. גלגולי נשמות. ג. דיבוקים. ד. הופעת נשמות כבחייהם. ה. רגרסיה [החזרה לחיים קודמים באמצעות היפנוזה] ו. סיאנסים. ניתן לקרוא על כך בהרחבה בחוברת "תשע תשובות ושאלה" מסדרת "תורה מן השמים", ובמחקרים הרבים המופיעים ברשימת הספרים שם).

התוצאה המעניינת והמרעושה מכל, המתקבלת ממחקרים אלה, היא כי ה"אני" האמיתי שלנו, כלומר אנו עצמנו, ממשיכים לחיות לנצח גם לאחר עוזבנו את הגוף הגשמי!

דבר חשוב לא פחות הוא הנתון הברור, כי **מצבינו בעולם הרוחני תלוי במעשינו בעולם הגשמי**. ככתוב בתורת ישראל וכעדות רבים הנמצאים כבר "שם".

ומעתה, חישוב פשוט יוביל למסקנה הברורה כי עשרות השנים בהם חיים אנו כאן בעולם הזה, אינם כלום ביחס לחיינו התמידיים והנצחיים בעולם האמת. ואם כן בודאי שכאשר מדובר בסיכון חיי הנצח (שהרי התורה הזהירה על עונשים קשים מאוד ביחס לחילול שבת, ומנגד – שכר עצום לשומר את השבת כהלכתה), כדאי לעזוב מקום עבודה בחיים זמניים אלה, ולחפש עבודה אחרת עם כל הקושי הכרוך בכך, למען עתידנו הנצחי.

וכגודל הקושי והצער כן גודל השכר. כלשון המשנה במסכת אבות (פרק ה משנה כג): **"לפום צערא, אגרא"** (=לפי הצער, השכר). ועוד נאמר שם (אבות פרק ב משנה יד): **"ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך"**.

ב. חובת הציות לבוראי - בורא העולם.

התבוננות קלה בהבדל האדיר שבין הבורא לנברא, בין אל עליון לאדם, מגמדת מיד את כל השיקולים העומדים בניגוד למצוות הבורא, ומוחקת אותם לגמרי. שהרי מאחר והוא אשר בראני בתוך אין ספור פרטי היקום, ואני וכל אשר לי - שלו, והוראתו אודות רכושי בריאותי וחיי, מתבצעת ללא עוררין, וקביעתו מכרעת בכל היקום האדיר, אם הוא מצווני לשבות ממלאכה ביום מסוים, אין ספק שאציית לדבריו. ובפרט שהוא הכריז והודיע לכולנו שהמרוויח היחיד ממעשה המצוות הוא האדם עצמו, ורק לשם כך, להיטיב לאדם, נועדה הבריאה כולה.

ג. משמירת שבת אף פעם לא מפסידים.

מלבד השכר הרב והעונג האמיתי בחיי הנצח השמור לשומר השבת, ובפרט אם היה עליו להקריב למען שמירתה, וכאמור לעיל, הוכח אין ספור פעמים שגם בעולם הזה לא מפסידים משמירת השבת. הנה לדוגמא, חברת התעופה אל על.

מזכור לכולנו, כאשר נדרשה הנהלת החברה להשבית את מטוסייה בשבת, זעקו חברי ההנהלה בכלי התקשורת: "הרי גם כך החברה צוברת הפסדים הגדלים והולכים משנה לשנה, ואם נשבות בשבת עלולה החברה להתמוטט לגמרי!".

והנה למרבה הפלא, מיד לאחר שהחלה החברה להשבית את מטוסייה בשבת, הפסיקה להפסיד. ובשנים הבאות החלה לדווח על רווחים, עד שלאחרונה פורסם כי החברה חילקה נתח מרווחיה בין העובדים!

ונביא כאן מספר דוגמאות של סיפורים אמיתיים, אשר מלמדים אותנו כי משמירת שבת - שהיא מקור הברכה - לא מפסידים.

מוכן להפסיד את כל כספו למען השבת!

בעת העליה הגדולה לארץ בתקופת הכרזת המדינה, כאשר תנופת בניית מקומות יישוב חדשים הייתה בעיצומה, בנה קבלן שומר מצוות שכונה בעיר חדשה, כאשר את השכונה הסמוכה לו בנתה חברת סולל בונה. העלות הכספית הגבוהה ביותר בענף הבניה הייתה אז רכישת המלט, כי הוצרכו לקנותו ולהביאו מחוץ לארץ תמורת הון רב. הקבלן הזמין כמות גדולה של מלט, וההזמנה הגיעה באחד מימי שישי שבתחילת הקיץ, בחביות מגולות. והנה אחרי הצהרים של אותו יום שישי, כשכל המלט היה מונח באתר הבניה והקבלן והפועלים כבר חזרו לעיר מגוריהם יפו, נתקדרו השמים בעבים, ובכל רגע היה עלול לרדת גשם זלעפות.

הופיעו הפועלים בבית הקבלן בבהלה והזהירוהו אודות כמות המלט הגדולה הנמצאת בחביות מגולות באתר הבניה, ואם ירד גשם והמלט יירטב הוא יתקלקל לגמרי וההפסד הכספי יהיה אדיר. אין ברירה אחרת, הם אמרו, אלא שהם יסעו לשם עם עגלות טעונות קרשים, כדי לכסות את החביות היטב. אולם בדיקה מהירה של הזמן שנותר עד שבת העלתה כי פועליו עתידים בנסיעה זו לחלל את השבת עבורו.

הוא היה איש ירא אלוקים, וענה להם בנחרצות: "אני אינני מוכר את השבת תמורת כל הון שבעולם! וכן אני מזהיר, ששום יהודי לא יחלל את השבת עבורי, גם לא בכדי להציל את כל רכושי שעלול לרדת לטמיון".

ואמנם בליל שבת ירדו גשמים עזים בארץ, כך שהדבר היה ברור שכל הרכוש הגדול נאבד ונפסד. אולם יהודי יקר זה, ערך את שולחן השבת שלו בפנים מאירות, שר את הזמירות כרגיל, למד חומש ורש"י, ועסק באמירת תהילים כהרגלו כאילו שום דבר לא קרה ולא יקרה, כפי שאכן הורו חז"ל, שבשבת על האדם להרגיש כאילו "כל מלאכתך עשויה".

רק בצאת השבת, לאחר שהבדיל על היין, החל לבו נוקפו על ההפסד הגדול באיבוד הכמות הגדולה של מלט שעלתה לו בדמים ויגיעה רבה ועכשיו ירד הכל לטמיון. מיד נטל עגלה לנסוע למקום הבניה. אולם, כשהגיע לשם הופתע ונדהם ממראה עיניו: כל חביות המלט שלו היו מכוסות היטב בקרשים ופחים ואבנים כראוי וכיאות, ומאומה לא התקלקל!! הוא לא האמין למראה עיניו, ורצה למשש את הנס בידי. הוא תחב ידו לתוך המלט והנה הוא יבש וטוב לשימוש. מחשבה עלתה בדעתו, מי יודע אולי נשלחו מלאכי עליון לשמור על השקעתו הגדולה, ולכסות את חביות המלט השייכות לו שלא ינוקו במטר...

רק למחרת נודע מה שקרה. אנשי הנהלת חברת "סולל בונה" שלחו פועלים לכסות את חביות המלט שלהם, אך בחשכת הלילה הגיעו הפועלים בטעות לאתר הבניה של מיודענו הקבלן, וכיסו את החביות שלו במקום לכסות את החביות של סולל בונה... וכך ניצל רכושו.

הכל - לאדון הכל!

והרי עובדה מתוך הספר "הכל לאדון הכל" לתולדות חיי הצדיק ר' יעקב הרמן זצ"ל: אבא ואמא החלו את מסעם לארץ ישראל בששה עשר באוגוסט. הם היו אמורים לעגון בנמל חיפה ביום רביעי, השלושים באוגוסט. נעשו עבורם סידורים לשהות מספר ימים בביתם של הרב אלפא ורעיתו בחיפה.

בהיותם בלב ים, קיבל רב החובל הוראות להפליג בנתיב עוקף מחשש שמא מוקשו מימי הים התיכון מפאת המלחמה העומדת בפתח. במקום להגיע, כמתוכנן, ביום רביעי, עגנה האניה בנמל ביום שישי, הראשון לספטמבר, שעה אחת לפני השקיעה. שעות אחדות קודם לכן, פרצה מלחמת העולם השנייה, עם פלישת גרמניה לפולין.

מגבירי קול האיצו בנוסעים לעזוב מיד את האניה. כל המטענים יפורקו על הרציף, והנוסעים אחראים לפנותם במהירות האפשרית. מהומה שלטה בכל. אבא ואמא היו מודאגים ביותר. איך יוכלו לטפל במטענם, כשעליהם לעזוב מיד את הנמל כדי להגיע בעוד מועד לביתו של הרב אלפא?

אבא תפש במזוודה שהכילה את ספר התורה ואת הטלית והתפילין שלו, ואמא לקחה רק את תיק היד. הם פלסו דרכם ברציף ובקשו לראות את הקצין האחראי. קצין אנגלי גבה קומה האזין להסברו של אבא: "מעולם לא חיללתי שבת. להגיע לארץ הקודש ולחלל את השבת כאן - לא בא בחשבון". דמעות שטפו את לחייו של אבא. הקצין ענה בקיצור נמרץ: "רבי, פרצה מלחמה! עליך לקחת בחשבון".

"רק חתום על דרכונינו והרשה לנו ללכת, ניקח את מטעננו עם צאת השבת". בקש אבא. "זה בלתי אפשרי", אמר הקצין, "אנו מפנים את האנייה ומשאירים את החבילות על הרציף. כשעוזבת האנייה את הנמל, חייב גם הרציף להיות מפונה".

"לא איכפת לנו מחפצינו", אמר אבא, "רק החתם את דרכונינו כדי שנוכל לעזוב". הקצין הסתכל באבא במבט מוזר: "כמה מזוודות יש לך?"

"ששה עשר ארגזים בתא המטען ותשע מזוודות בתאנו".

"האם אתה מבין, שברגע שאתה עוזב, יישאר מטענך על הרציף שמישהו יהיה אחראי עליו? עד מחר בערב לא יישאר זכר לחפציו. הערבים ישדדו את הכל", אמר הקצין בהדגשה.

"אין לי כל ברירה. השבת כמעט נכנסת. עלינו להגיע העירה בזמן. אנא, אנא, רק החתם את דרכונינו והנח לנו ללכת", קולו של אבא עלה נואשות.

הקצין, בהשתאות, קרא לקצין אנגלי אחר. "החתם את דרכוניהם והרשה להם ללכת. הרב הזה מוכן לאבד את כל חפציו ובלבד שיגיע העירה עם כניסת השבת שלהם". הקצין השני הביט באבא בתדהמה, כשהחתים את דרכוניהם ואישר את ניירותיהם.

אבא, אוחז במזוודה שהכילה את ספר התורה ואמא מחזיקה בתיקה, תפשו מונית והגיעו לבית הרב אלפא בדיוק בזמן שעמדו להדליק את נרות שבת.

במשך כל השבת הייתה רוחו של אבא מרוממת. שוב ושוב אמר לאמא: "ה'בוס' עושה כל דבר למעני. מה אוכל אני אי פעם לעשות עבורו? סוף סוף נפלה לידי הזכות לקיים את מצות "ובכל מאורך" [= בכל ממונך, לאהוב את הקב"ה גם כשזה דורש מאתנו להקריב את כל הממונך], ולקדש את שמו". לאמא קשה היה להשתתף בהתרוממות רוח זו במלואה. היא הייתה תשושה פיזית ובודדה נפשית. הגעגועים אל ילדיה העיקו על לבה ומוחה. אבדן כל רכושה בנוסף על כך, היה גלולה קשה לבליעה, אך היא לא התלוננה.

במוצאי השבת, עם תום שבעים ושתים דקות לאחר השקיעה, לאחר שעשה אבא הבדלה, אמר אליו הרב אלפא: "הבה נלך לנמל. יתכן שעדיין נמצא שם כמה מארגזיך". אבא ואמא לא היו שותפים לאופטימיות זו שלו, אך הצטרפו אליו. משקרבו לאזור המואר, הצטלצל קול במבטא אנגלי: "מי הולך שם?" אבא קרא: "מישהו מהנוסעים מהאנייה שעגנה אתמול בשעת אחר הצהריים המאוחרות". השומר האנגלי קרב אליהם. "מה שמך?" שאל קצרות. "יעקב י. הרמן", ענה אבא. "אכן, אכן, הגיע הזמן שתופיע כאן. הובטח לי שתבוא ברגע שתשקע השמש,

אחרת בכמה שעות. הייתי אחראי על מטענך למעלה מעשרים וארבע שעות. מפקדי הקצין איים לכוות את ראשי, אם יחסר כהוא זה מחפצך. הואל נא לבדוק אם הכל בסדר וחתום על ניירות אלה. בבקשה סלק מכאן את הכל במהירות האפשרית... אני תשוש לגמרי..."

הפריץ וסוחר השטיחים

מעשה בסוחר שטיחים ישר דרך וירא אלוקים ושמנו משה, אשר למזלו הרב התגורר באחוזה של פריץ טוב לב שהיה אוהב מאד את הסוחר היהודי, ומוקירו על ישרותו ונאמנותו. כך חלפו השנים בטוב ובנעימים ומסחרו של היהודי פרח ושגשג. הפריץ היה מתגאה תמיד בפני ידידיו וחבריו ביהודי "שלו" אשר כל משאו ומתנו בנאמנות שאי אפשר למצוא כמותה. כתוצאה מכך שמו הטוב של הסוחר היהודי נישא למרחקים, ומעגל הקונים הלך והתרחב.

והנה, בבקר יום שבת אחד, כאשר גביע הקידוש כבר היה בידו וכל בני ביתו יושבים במקומותיהם סביב השולחן, נשמעו דפיקות רמות בדלת. "פיתחו את הדלת! כאן איוון, מנהל האחוזה של הפריץ!" הדלת נפתחה ואיוון נכנס ופנה אל בעל הבית: "כידוע לך, מושקה, בערב מתקיימת מסיבה בארמון הפריץ בהשתתפות כל פריצי הסביבה. ברגע האחרון החליט הפריץ להחליף את כל שטיחי האולם הענק של הארמון והוא מבקש שתבוא בדחיפות עם דוגמאות של שטיחים שונים והוא ירכוש את אשר יראה לו ביותר. מדובר בעסקה הגדולה ביותר שעשית בחייך!" סיים מנהל האחוזה בקריצת עין שובבה.

אך משה היהודי, בשלווה ובמאור פנים השיב לאיוון: אמור לאדוני הפריץ כי מאד אשמח לעמוד תמיד לשירותו. אך כידוע לו היום הוא יום שבת קדשינו, ועלינו לשבות ממלאכה ביום קדוש זה. מנהל האחוזה הנדהם יצא למסור לפריץ את תשובתו של היהודי, ומשה פתח בברכת הקידוש כאילו לא אירע דבר. בשעת הסעודה שוב נשמעו הדפיקות המוכרות. איוון נכנס בפנים זועפות ואמר כי הפריץ כועס מאד. הוא אמר שאם לא תביא כעת את אשר ביקש, הוא ינתק אתך כל קשר, וגם לחבריו הוא יגרום שינהגו כמוהו. ומשה היהודי בשלו: "אמור לפריץ שהקשר אתו חשוב לי מאוד. אך הקשר עם בוראי שכל פרנסתי וחיי בידו, חשובים לי יותר. לא אבגוד במצות דתנו". מנהל האחוזה לא ויתר, וניסה לשדל את היהודי בפיתויים ובאיומים שונים לעיני אשתו וילדיו. אשתו שלא היתה חזקה כמוהו. קראה לו לחדר צדדי וניסתה לשכנעו כי מדובר במקרה חריג ויוצא דופן, ואולי אפשר להתפשר באופן שהתשלום יתבצע לאחר השבת. אך משה ממאן לשמוע. "כל זה עצת היצר", הוא אמר. "אין שום היתר בהלכה לעשות זאת, והפרנסה בידיו של אלוקים". איוון מפציר לוּחץ ומאיים, ומשה בשלו חוזר שוב ושוב על דבריו: "לא אוותר על נאמנותי לדתי עבור כל הון שבעולם". עד שמנהל האחוזה התייאש ויצא כשהוא מאוכזב.

למחרת, בשעת הצהריים, עצרה כרכרתו המהודרת של הפריץ לפני פתח ביתו של משה היהודי, והפריץ בכבודו ובעצמו נכנס אל הבית כשהוא מלווה בעזריו ובשומריו. למרבה הפלא היו פניו מחייכות, והוא חיבק את משה היהודי בחום תוך שהוא מושיט לו צרור מלא זהובים. "קח! זה חלקך מזכויותי בהתערבות בזכותך!". למראה פניו המשתאות של משה, התיישב הפריץ וסיפר: אתמול בבקר הגיעו חלק מהאורחים - ידידי הפריצים - האמורים להשתתף במסיבה. ישבנו יחד ושוחחנו, והנה כרגיל עלה נושא היהודים לדיון. "הם גנבים" פלט האחד. "כולם נוכלים מוצצי דם!" הוסיף אחר. "אין בהם נאמנות לאף אדם ולשום ערך", תרם גם השלישי את חלקו כשכולם מהנהנים בראשיהם בהסכמה. ואני, שמכיר אותך, ידידי משה, העזתי לחלוק על כולם ואמרתי "דוקא היהודי שלי, אדם אמין וישר דרך. הוא נאמן לערכים הנפלאים שלו ולדתו היהודית ושום דבר לא יזיז אותו מנאמנותו". הם פרצו בצחוק, לגלגו על תמימותי והתווכחו, אך אני עמדתי על שלי. עד שבסופו של דבר הוחלט להעמידך במבחן, ואנו התערבנו בינינו על סכום כסף עצום. האם תבגוד בדתך עבור רווח כספי, או שמא אכן נאמן אתה לערכיך ולעקרונותיך. שלחנו אליך את מנהל האחוזה, ואת ההמשך אתה כבר יודע. בזכות נאמנותך למצוות דתך זכיתי בהתערבות!! הנני גאה ושמח בקשר שיש לי אתך. הנה חלקך מזכויותי בהתערבות!" עם זאת הפריץ, פנה משה לרעייתו בפנים מאירות ואמר בחיוך עדין "הרואה את? כי משמירת שבת לא מפסידים!".

השבת תתן לך ברכה!

ועוד מעשה. מסופר על עשיר גדול שחי בזמנו של ה"חפץ חיים" זצ"ל, וכפי גודל עשרו וממונו, כך גודל צרותיו שהתבטאו במחלתו הקשה ומחלות בני ביתו, אשר כל הרופאים אמרו נואש ולא יכלו להעלות ארוכה ומרפא למחלותיהם. יהודי זה היה רחוק מאד מתורה ומצוות, והפעיל את עסקיו אף בשבתות כבימי חול רגילים.

לימים נודמן לו לעשיר זה להיפגש עם סוחר גדול שהיה ירא שמים ומדקדק במצוות, ובאותה הזדמנות תינה לפניו את צערו, כי מצבו בכי רע, וכי כל הממון הרב שיש לו אינו שווה מאומה בו בזמן שכל משפחתו סובלת ייסורים קשים ומרים ומיני מחלות שונות שאין להם תרופה. הסוחר הציע לעשיר לגשת אל ה"חפץ חיים" ולבקש את ברכתו, אולם העשיר, שהיה רחוק מחיי תורה ומצוות, דחה כלאחר יד הצעה זו באומרו: וכי הרב הוא מלאך שתהיה באפשרותו לשנות את הטבע? אך הסוחר הפציר בו מאד עד ששכנעו לגשת לצדיק.

כשנכנס הלה לבית הרב פרץ בבכי מר, ובתוך כך ספר על הייסורים והמחלות שלו ושל בני ביתו, ובקש והתחנן מהרב שיואיל בטובו לברכו. אך הרב במקום לברכו, אמר לו: תן לי את ידך, ואז לחץ הרב את ידי העשיר ואמר: "לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה" - אם ברצונך ברכה, תתחיל לשמור שבת ואז הברכה תבוא מאלה.

התנצל העשיר בפני הרב ואמר: "אדוני הרב! וכי סבור אתה שיכול אני בקלות לשמור שבת? והרי יש תחת ידי עשרות מפעלים וסגירתם ביום שבת תגרום לי הפסד של הון עצום!" כשמוע הרב את דברי העשיר, שוב לחץ את ידו באומרו: "לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה, והרי כבר אמרתי לך שהשבת היא - ורק היא - הברכה, ואם תשמור את השבת - הברכה תבוא מאליה".

העשיר לא ידע נפשו מרוב צער ולא היה מענה בפיו, אך לאחר זמן מה התעורר כאילו ממחשבתו ואמר: אדוני הרב, חשבתי ברגע זה על פתרון נפלא, הרי בעוד כעשרים יום תסתיים השנה הנוכחית, ואז אסכם את ההכנסות וההוצאות של כל המפעלים והחנויות, ולאחר מכן אתחיל לשמור את השבת, ואם כן, תרשה לי, אדוני הרב, לחלל רק עוד שלוש שבתות...

כששמע הצדיק דברים אלו, התפרץ בבכי ואמר: "בני, בני, וכי חושב אתה שהשבת היא שלי, שאוכל להרשות לך לחלל אותה?! אילו השבת הייתה שלי באופן פרטי לא היה אכפת לי להרשות לך לחלל כמה וכמה שבתות, אולם השבת היא של הקדוש ברוך הוא בורא כל העולמות, ואם כן איך אוכל להעזיז להרשות לך לחלל שלוש שבתות?" התרגש העשיר מדבריו של החפץ חיים האמיתיים והמאלפים, ובקול חנוק מדמעות אמר: "אדוני הרב, אילו הייתי יודע שהשבת היא כל כך חמורה, לא הייתי מעז לחלל אפילו שבת אחת, ומקבל אני בלב שלם להתחיל לשמור שבת". ואז ברכו הצדיק בברכת רפואה שלמה לו ולכל בני משפחתו. ואכן לא עברו ימים מועטים, וכולם התרפאו רפואה שלמה, ומני אז שקד על שמירת השבת והתחיל להתחזק אף בשאר מצוות.

שותף נאמן

הרבי מאלכסנדר היה מקבל קהל במשך שעות רבות. המונים נהרו אליו מכל רחבי המדינה והוא היה מאזין לבעיותיהם, משתתף בצערם ומברך אותם. בחכמתו הגדולה אף ידע לתת עצה לכל דורש ולהנחותו בדרך הישרה.

איש אחד שבא אל הרבי, התלונן בפניו שיש לו חנות ואין לו פרנסה ממנה. הפדיון מועט ובקושי הוא מספיק לכסות את ההוצאות. הבין הרבי מתוך דבריו שהוא פותח את חנותו גם בשבת, ואמר לו: "אם אתה מסכים לקחת אותי לשותף בחנותך בלי שאשקיע בה סכום כלשהו, בחלק של חמישה עשר אחוזים ממנה, אני מבטיח לך שתהיה לך פרנסה".

הסכים האיש ברצון להצעת הרבי, ומיד ישבו שניהם וכתבו שטר שותפות כדין.

אחר כך אמר הרבי: "כיון שעכשיו שביעית מן העסק היא שלי, הרי אני בוחר לעצמי את יום השבת. הרווח של יום זה יהיה שייך לי, ושל ששת ימי החול יהיה שלך. ואם כן, אני מצווה עליך שתסגור את החנות ביום השבת, שהוא שלי".

עתה ירד האיש לסוף דעתו של הרבי, ומאז סגר את חנותו ביום השבת, ואכן שרתה הברכה והצליח במסחרו.

השבת תובעת את עלבונה

ולסיום, אי אפשר להתעלם ממקרים כאובים כאשר הלקח נלמד רק כאשר היה כבר מאוחר. הנה אחדים מהם:

מספר הרב יעקב נימן זצ"ל, מעשה ששמע בעצמו מפי ה"חפץ חיים" זצ"ל: פעם אחת הגיע ה"חפץ חיים" לעיר צ'רניקוב, ושמע שיש שם בעיר יהודי בעל בית חרושת המעסיק פועלים יהודיים בשבת. נכנס אליו ה"חפץ חיים" ודיבר עמו שיפסיק את העבודה בשבת. ענה לו בעל בית החרושת: "אני מרויח בכל יום ארבעת אלפים רובל, וכי רוצה אתה שאפסיד כתוצאה מן השביתה בשבת סכום כל כך גבוה?" אמר לו ה"חפץ חיים" שאינו צודק כלל בחשבונו, ואם ימשיך לחלל את השבת הוא עלול להפסיד את כל בית החרושת.

ה"חפץ חיים" נימק את דבריו בעובדה שכאשר התורה באה להזהיר את האדם על שמירת השבת, היא מצווה עליו: "ששת ימים תעשה מלאכה" - ציווי שאינו נוגע לעצם העניין, שהרי מה זה משנה מה יעשה בששת ימי החול? אלא בודאי שהתכוונה התורה לומר לאדם: אם רצונך שתהיה לך פרנסה במשך ששת ימי המעשה, עליך לשבות ביום השביעי! אבל אם לא תשמור על קדושת היום השביעי, אז גם בימי השבוע לא יהיה לך מה לעשות! לשמע הדברים ענה לו האיש בלעג: "מה הרבי חושב, וכי פסוק בחומש יעמיד את בית החרושת שלי ללא עבודה עשרים וארבע שעות בכל שבוע?"

זמן קצר אחרי השיחה שהייתה בין ה"חפץ חיים" לבין בעל בית החרושת נכנסו הבולשביקים לרוסיה, ובין שאר פעולותיהם שם החרימו את כל בתי החרושת שהיו בבעלותו של אותו האיש. הוא עצמו הצליח בדרך נס לברוח בעירום ובחוסר כל ולהינצל ממוות. בראותו את אשר עבר עליו, נזכר בדברי ה"חפץ חיים" ומיד הריץ לו מכתב בו הודה ואמר: "עכשיו אני רואה שדבריו צודקים ואמיתיים. אכן, יש בכוחו של פסוק בחומש, לשתק את בית החרושת!"

הבית שנבנה על ידי חילול שבת

בתקופת היות רבי עקיבא איגר רב הקהילה בעיר פרידלנדר, פרצה שרפה גדולה בעיר והאש הלוהטת כלתה בית אחר בית ללא חמלה. היהודים תושבי העיר התרוצצו מסביב בניסיון לכבות את האש ולהציל את מה שניתן מתוך הדלקה. רק לאחר מאמצים מרובים שככה הבערה, אולם היה זה לאחר שהספיקה כבר לשרוף רבים מבתי העיר ולהותיר אחריה עיי חרבות.

רב הקהילה, רבי עקיבא איגר, השתדל ככל יכולתו לעזור לאומללים אשר נותרו ללא קורת גג לראשם. תוך זמן קצר נאספו הסכומים הדרושים לבניה מחדש והובאו פועלים שהתחילו לשקם במרץ את ההריסות. ברם, תנאי אחד התנה רבי עקיבא עם בעלי הבתים: שבחווה הבניה שיעשו עם הפועלים, ייכתב במפורש כי ביום השבת תשבות המלאכה, ותמורת זאת יתנו להם סכום מסוים בעד אותו יום.

כל היהודים קבלו את החלטתו של הרב ללא ערעור וקיימו אותה. רק אחד מהם העז להפר בגלוי את התנאי. היה זה גביר העיר, עשיר ועז פנים, שהחליט כי לא ישעה לדברי הרב, והוא הורה לפועליו להמשיך לבנות את ביתו גם בשבת, כדי לזרז את הבניה ולהעמיד את הבית על תלו מהר ככל האפשר.

בשבת הראשונה אחרי התחלת הבניה שררו שקט ושלוה בכל העירה. באשמורת הבוקר הלכו היהודים אט אט ובנחת אל בית הכנסת וטליתותיהם על שכמם, כאשר לפתע עלה קול הלמות פטישים באוזניהם. אחדים מהם חיפשו את מקור הקול, והנה נתגלו לעיניהם פועליו של העשיר עובדים בקצב ובמרץ בבנית הבית כביום חול רגיל.

השמועה הגיעה גם לאזנו של המרא דאתרא [רב המקום] רבי עקיבא איגר וחרה לו מאד על חילול השבת בפרהסיא אשר בתוך עירו. מיד שלח לקרוא אליו את העשיר.

השליח שהגיע אל הבית בו התאכסן העשיר עד לבנית ביתו, דפק בדלת. יצא משרתו ושאל לרצונו. "אמור לאדונך, כי רב העיר קורא לו לבוא אליו", בקש השליח.

המשרת נכנס פנימה, וכעבור דקות אחדות שב ותשובת העשיר בפיו: "אדוני עסוק עתה מאד ומצטער הוא על שאינו יכול למלא את בקשת הרב".

השליח חזר אל הרב וספר על חוצפתו של הגביר, הטוען כי עסוק הוא ואין באפשרותו לבוא. הרב הבליג והמתין עד למחרת. שוב שלח את שליחו אל הגביר, והפעם היתה התשובה כי הלה ישן ואינו יכול לבוא.

בליל שבת שלאחריו שלח רבי עקיבא איגר את השמש להכריז בכל העיר כרוז אשר כתב בכתב ידו ובה נאמר, כי איסור חמור הוא לבנות ביום השבת, והרב גוזר שמהיום והלאה לא ייעשה כן עוד, ובסיום הכרוז נאמר: "וכל הפורץ גדר ישכנו נחש".

השמש מלא את פקודת הרב והכריז את ההכרזה, אך אותו עשיר לא שת לבו לדבר והמשיך במעשיו הנלוזים.

ביום שבת קודש נשא רבי עקיבא איגר דרשה בבית הכנסת ובה דיבר בחום על גודל האיסור של חלול שבת. הוא קרא בקול רם את הכרוז והוסיף אזהרה חמורה באזני הציבור, כי בטוח הוא שכל מי שימרה את פיו ויבנה בשבת - הבית ההוא לא יתקיים.

הגביר לגלג על דברי הרב והמשיך להורות לבנאים שיעשו את מלאכתם גם בשבת. תוך זמן קצר נבנה עבורו בית גדול ומפואר יותר מכל שאר בתי העיר. העשיר היה גאה מאד בביתו החדש והנאה, ונכנס לגור בו בשמחה רבה. אולם כעבור זמן מה נפלה פתאום תקרת אחד החדרים והתמוטטה. מיד קרא הגביר למהנדס ממחה שיבדוק את סבת התמוטטות התקרה. הלה בדק היטב את כל הקירות ומצא כי הרקב אחז בכל עצי הבית. "התקרה וכל הקירות רקובים ומתולעים וסכנה היא לשהות בבית הזה", אמר המהנדס, "צאו מכאן מיד ופנו את הבית, כי יש לבנותו מחדש".

השמועה על הפלא הגדול שארע התפרסמה בכל העיר, והכל שחו אודותיו: הלא ביתו של הגביר נבנה מאותם עצי יער אשר מהם בנו את שאר הבתים, אך רק בו שלטה הרימה. "אין זאת, אלא שהתקיימו דברי הצדיק שנאמרו מעומק לבו, כי צדיק גוזר והקדוש ברוך הוא מקיים", אמרו האנשים זה לזה. את בית העשיר היה הכרח לבנות שוב, ולאחר שנבנה, פחד העשיר לגור בו ומכרו לאיש אחר.

ניסיונו של סוחר העצים

והרי מעשה נוסף ובו לקח כפול (מובא בספר "הלמד-וועד" עמ' 152): בזמן הצר ניקולאי חי ברוסיה סוחר יהודי מצליח בשם אברהם. הוא עסק בסחר עצים, שהיה קונה מבעלי האחוזות בסביבה ומוכרם בסיטונות לסוחרים יותר קטנים. היו לו שני בנים וארבע בנות שהתחנכו בדרכי האבות, ואשתו רחל היתה לעזר כנגדו בהליכות הבית.

ויהי היום וההצלחה חדלה להאיר לו את פניה, והוא החל לרדת מנכסיו בהדרגה. כמובן, היו לו עודפי נכסים, והשקעותיו פוזרו במקומות שונים, אבל אם ה' חפץ לנסות את האדם, לא יועילו כל התחכמויות שבעולם, וכך הגיע היום שאברהם מכר את כל בתיו ואף חיסל את עסקו, שילם את כל חובותיו ופתח חנות קטנה לממכר דגים מלוחים. "השם נתן והשם לקח - יהי שם ה' מבורך", היה אומר והרגיל את עצמו ואת בני משפחתו לחיים יותר צנועים בדירה קטנה ורעועה.

הגיע הזמן שצריך היה להכניס את בניו הבוגרים לחופה, וגם בנותיו הגיעו לפירקן, וכדי להשיג לכולם בני זוג טובים, זקוק היה אברהם לממון רב. באותה עת נודע שהפריץ, בעל מרבית האחוזות שבסביבה, מעונין למכור את היער שליד העיירה אשר עבר אליו בירושה מאבותיו. בחושו המסחרי הרגיש אברהם באפשרויות הטמונות בקניית יער זה ובמכירת עציו לסוחרים העצים, והפריץ

הסכים בתנאי שיואיל אברהם להמתין עד לסוף הקיץ. חשבונו של הפריץ היה, אולי יחפוץ גיסו הנמצא בצרפת לרכוש את היער. הלה אמר היה לבוא אליו עד סוף הקיץ כדי להסדיר כמה עניינים משפחתיים, והפריץ הבטיחו במכתבו האחרון, שלא יעשה שום עסקה ברכוש המשפחה עד למועד בואו. נתן אברהם לפריץ סכום קטן וסמלי, בתורת דמי קדימה, והסכים לתנאי.

על סמך עסקה עתידית זו, שהיו לה כמעט כל הסיכויים להתקיים, מצא אברהם שידוכים טובים לבניו ולבנותיו, לווה כספים ועשה הכנות לקראת החתונות. בינתיים חלפו חודשים אחדים והגיעו ימי הסליחות. אברהם התפלל וביקש מאלוקיו שישלח הצלחה במעשה ידיו, והתחנן שעסק קניית היער מן הפריץ יצליח במהרה. והנה הגיעו הימים הנוראים והוא עמד בראש השנה בבית הכנסת, בעת ששליח הציבור חזר בקול על תפילת המוסף והגיע אל "ונתנה תוקף קדושת היום", והמשיך: "מי יעני ומי יעשיר - מי ישפל ומי ירום", חשב אברהם בלבו: "הוי, ריבונו של עולם, עשה נא שיצליח העסק עם הפריץ, אבל מהר - מיד! אין זמן, כי משפחות בני הזוגות לוחצים ודורשים את קיום החתונות בהקדם. מיד, ריבונו של עולם מיד!"

תוך כדי כך חש במישהו שמשך את טליתו. הוא הביט וראה את בן זקוניו. "אבא", לחש, "אמא נמצאת בחוץ וחפצה להודיעך כי הפריץ רוצה למכור את היער היום, והיא מבקשת שתצא החוצה". רגשי גיל מילאו את לבו והוא היה כבר מוכן למהר החוצה, כשנוכח פתאום שאסור לדבר. "נו - או", השיב אברהם לילדו ורמז לו שאינו יכול לצאת. בלית ברירה חזר הילד אל אמו והודיעה כי האב אינו יכול לצאת החוצה באמצע התפילה. האשה חזרה הביתה והמתנה בקוצר רוח לשוב בעלה מבית הכנסת.

לאחר מכן, בשעת הסעודה, סיפרה לו כי הפריץ הופיע בבוקר בעצמו ושאל עליו. הוא אמר כי קרובו אינו מתנגד למכירת היער, ולכן יש בדעתו לבצע את העסקה מיד. אם לא יבוא אברהם אליו עוד היום עם סכום נוסף של כסף, ולא יחתום על המסמכים, לא ימתין הפריץ עד מחר והוא ימכור את היער לאחר. משהו הרתיע את אברהם. "כיצד", אמר, "עושים עסקה ביום טוב? מדוע דווקא בראש השנה?"

אשתו ניסתה לשדלו בדברים ואמרה כי במקרה זה יש משום פיקוח נפש, וכידוע פיקוח נפש דוחה שבת ויום טוב, אולם אברהם התעקש וטען שב"שולחן-ערוך" כתוב שאסור לעשות עסק בראש השנה, והוא לא יעבור על איסור זה! וכי היכן יש כאן פיקוח נפש? בינתיים נכנסו לבית קרובים ומכרים וכאשר שמעו את העניין, ניסו גם הם לשדלו שיגש אל הפריץ ויגמור את העסק. אבל הוא עמד כצור נגד כולם והוסיף כי אם חפץ השם יתברך, ישלח לו ישועה ממקום אחר וחלילה לו לעבור איסור ביום קדוש זה.

הוא ויתר על ביצוע העסקה ובינתיים נודע הדבר ליהודי אחר, שהניח ליצר הרע להשלותו כי אין בכך משום איסור גדול. הוא הלך אל הפריץ ובו ביום קנה ממנו את היער למורת רוחם של אשת אברהם וכמה ממכריו. כשראו מחותניו שתוחלתו היחידה של מחותנם לעתיד, היער, נמכר לאחר, ביטלו את השידוכים. אשתו מיררה את חייו, אך הוא חזר וטען כי ה' יתברך ישלח לו ישועה ממקום אחר.

עבר כחודש ימים, וזמן קצר לאחר חג הסוכות, בשעות הערב, הוארה כל הסביבה באור אדום שהדהים את התושבים. התברר שאיכרי העיירות הסמוכות, אשר רגילים היו מאז ומתמיד לגנוב עצים מן היער, שמעו על דבר מכירתו לסוחר יהודי שעמד לכרות את כל עציו ולמכרם. בראותם כי בעתיד לא תהיה להם אפשרות להמשיך בגניבות, עמדו והציתו את היער, שהפך למאכולת אש, וכך התרושש היהודי שהזדרז לקנותו מהפריץ בעצם ראש השנה, וירד מנכסיו באופן פתאומי. הוא לא עצר כוח לעמוד נגד הרעה, ומחוסר ביטחון מלא בקדוש ברוך הוא עמד ושלח יד בנפשו. טרם מותו כתב צוואה ובה הודה כי לפני זמן מה, בהיות אברהם עשיר, גנב ממנו חמשת אלפים רובלים, סכום עתק בימים ההם, ששמרם במקום סתר. הוא תיאר את המקום וביקש להחזיר את כסף הגניבה לבעליו תוך בקשת סליחה ומחילה.

בכסף זה, שקיבל אברהם באופן בלתי צפוי, פתח חנות חדשה למסחר בעצים. ה' שלח הצלחה במעשה ידיו ותוך תקופה קצרה שיגשג מסחרו והוא החל לעלות מעלה מעלה, ועד פורים היה לעשיר גדול - יותר מאשר היה אי פעם. מחותניו חזרו בהם מביטולי השידוכים, הכל הוכן - בעזרת הכסף הרב, במהירות, ועד לפני חג הפסח השיא את בניו ובנותיו הבוגרים. ביום השמחה הגדולה הרים אברהם את ידיו למרום ואמר: "אודך ה' אלוקי שסייעת לי לעמוד בניסיון, והראית כי טוב לחסות בך, מבטוח בפריצים".

לא משתלם

הפרוטה שהרווחת בעבודתך בשבת - האם תוכל להביא ברכה, ברכת אמת, לתוך ביתך? והלוא היא צמחה רק מתוך היפך הברכה. שכן כדי לחוטפה, הוכרחת להמית את הנאצל והנשגב אשר בקרבך! (הרב הירש)

כיצד יתכן שישנם מחללי שבת - ומצליחים?

שאלה: לאחר כל הסיפורים הללו, אשר מוכיחים עד כמה השבת נותנת ברכה לשומריה, ברצוני לשאול, מדוע אם כן ישנם אנשים שמחללים שבת ובכל זאת מצליחים בעסקיהם?

תשובה עונה על כך ה"חפץ חיים" זצ"ל: "ואל יפלא בעיני האדם ממה שראינו שיש כמה מחללי שבת בשאט נפש, בעוונותינו הרבים, ומצליחים בנכסיהם והשעה משחקת להם... כי כאשר יתבונן היטב, יראה שלבסוף תשולח מארה בנכסיהם. ואפילו אם ראה שהיו מצליחים כל ימיהם - גם כן לא יהיה לפלא."

ומשל למה הדבר דומה?

שר אחד מרד במלך, ופסקו את דינו למות במיתה קשה ביותר, למען יראו וייראו: יושיבו אותו בהיכל מפואר לפי כבודו, אך ימנעו ממנו מאכל, עד שיגוע שם ברעב. להיכל זה עשו חלונות רבים, כדי שיוכלו כולם לבוא ולחזות בעונשו הקשה של המורד במלך.

ביום הראשון לישיבתו שם לא היה ניכר צערו, אולם ביום השני והשלישי כשגבר עליו צער הרעבון, ראו האנשים איך כל גופו נאנח ודואב מפני הרעב.

ביום החמישי ראו, שהגיע לידי זלעפות רעב, והתחיל לנשוך בשיניו את עור בשרו מעליו כדי להשיב מעט את נפשו.

בתוך כך, בא איש אחד אשר עדיין לא שמע מכל הנעשה, ושאל את האנשים העומדים סביב החלונות לפשר הזמולה הגדולה. ענו ואמרו לו, כי אחד משרי המלך נענש בעונש קשה, וזה כבר היום החמישי שלא טעם מאומה. נדחק האיש לראות את המחזה, ופנה בשאלה אל הסובבים אותו: וכי לזה תקראו רעבון? הלוא אני רואה דרך החלונות שהוא לועס בשר בשיניו! ענו לו ואמרו: אוי ואבוי על אכילת בשר כזו, הלוא את בשרו הוא אוכל מגודל מרירותו רעבונו וצערו!

כן הדבר ממש בעינינו: כשה' יתברך נותן השפעה לכלל ישראל לכלכלם ולפרנסם - הוא רק מן הפירות, אבל בקרן של המצוות - בשכר השמור להם לעולם הבא, אינו נוגע כלל. לא כן האנשים האלו שסרו מדרך ה' לגמרי, וממילא הם מסולקים מן העולם הבא, אם יש להם זכות מאיזו מצוה שעשו אי פעם בחייהם, משלם להם ה' על פניהם גם על הקרן, ועל ידי כך יהיו אבודים שם בעולם הבא לגמרי, שלא תהיה להם שום זכות.

אותם אנשים המחללים את השבת בשאט נפש, שהשעה משחקת להם כל ימיהם, שוב לא יהיה להם חלק שם. אנשים כאלה הם בבחינת שיכור שבזבז את כל כספו ומכר את כל בגדיו וחפציו כדי לקנות עוד כמה בקבוקי יין, והוא מונח באשפתות ושמח ומשורר על "אושרו" מגודל שכרותו. ואינו מכיר ויודע את גודל עניותו, ושהוא ערום ויחף ומוטל באשפתות. אך כאשר ייקץ משכרותו, הוא מתמה על נפשו ובוכה ומתאונן. כן הוא ממש בזה". עד כאן תשובת הגאון החפץ חיים.

על כן אל יטעה אותנו היצר הרע להרויח משהו מחילול שבת חס ושלום, כי פח הוא מנסה לטמון לנו, ועלינו להיזהר לבל ניפול ברשתו המסוכנת ח"ו.

ההכנות לשבת

היצר הרע של ערב שבת

נצייר לעצמנו בית יהודי היאך נראה בערב שבת? - הבית מבריק, מפה לבנה פרוסה על השולחן, נרות דולקים, הילדים לבושים בבגדים יפים, ריחות נעימים של מאכלים ערבים ממלאים את הבית, ומנגינת 'לכה דודי' מתפזמת לה על השפתיים. האוירה כולה אומרת כי השבת מגיעה. נדמה לנו כי כל עמל השבוע, כל הטרדות, כל הדאגות, הכל נשכח ברגעים המחממים לב יהודי כאלו.

אומר לו הקב"ה למשה רבנו: **מתנה טובה יש לי בבית גנזי - ושבת שמה**, ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם. כל בית יהודי השומר שבת זוכה במתנה יקרה זו מידי שבוע בשבוע. אך **יש משהו שענינו צרה במתנה זו**, ומנסה בכל דרך שהיא לקלקל לנו אותה. ומיהו זה? ישנו יצר הרע מיוחד המתייצב לתפקידו דוקא בערבי שבתות וימים טובים בבתי ישראל, כדי שאולי ימעט משהו משמחתם עם כניסת השבת.

כל אחד מאתנו יודע כי קשה להרגיש את עונג השבת וערבותה כשנכנסים אליה מתוך מרוצה ולחץ של מיעוט זמן ולחץ עבודה, ואם נוסף על כך גם מחלוקת ומריבה חס ושלום, הרי בודאי שנאבד מאתנו הרבה ממה שרוצה ויכולה השבת לתת לנו. עלינו להתחכם בכל דרך כנגד אותו יצר הרע ולסדר את ענייני השבת מבעוד יום, לקבל את השבת כראוי לה בבית מקושט, בבגדים נאים ובפנים מאירות, ואז תשיב לנו השבת שבעתיים במאור פניה וברכותיה.

בזכות ההכנות לשבת

מעשה שהיה בעיר מיר בזוג ששנים רבות לא זכו להיפקד בבנים, וברוך ה' אחר זמן רב נולד להם בן בשעה טובה ומוצלחת. אך לדאבון ליבם לא התפתח הילד כראוי. רופא מומחה קבע כי לילד יש מום בלב ל"ע, ואין סיכוי שיחיה יותר מכמה חודשים. ההורים המסכנים לא ידעו את נפשם מרוב צער, והחליטו ללכת אל הגאון ה"חפץ חיים" - רבי ישראל מאיר הכהן מראדין, ולקבל את ברכתו. שמע החפץ חיים את צרתם ואמר: מה ביכולתי לעזור? כסף אין לי, ומה עוד אוכל לעזור לכם? האם המדוכאת פרצה בבכי מר, ואז אמר לה החפץ חיים בחיבה, "בתי, קבלי עלייך שתקדימי לקבל את שבת המלכה". שאלה אותו האם, במה זה מתבטא? ענה לה החפץ חיים, "ביום שישי בחצות תהיה כבר מפת שולחן של שבת פרוסה, ופמוטי סדורים על השולחן". קבלה האם את דברי הרב והחליטה להקפיד על זה בכל מחיר. ואכן מיד בהגיעם לביתם חל שיפור ניכר בילד, וברוך ה' גדל והתפתח כאחד הילדים מבני גילו.

נתבונן, מה ביקש החפץ חיים מאותה אשה?! קבלה פשוטה לכאורה, אך טמון בה הרבה. כי בית שההכנות בו נשלמו זמן רב לפני עת כניסת השבת, הוא בית שהשבת אצלו באה ברגיעות ושלוח, והרבה יותר קל למנוע ויכוחים - כאשר אין לחץ של סיומת ההכנות. ובדרך זו קל מאוד לשאוב מן השבת קדושה, שמחה וברכה לכל ימות השבוע.

הניסיון של רבי איסר

לגביר העשיר רבי איסר היתה חנות גדולה של בדים יקרים וכל מיני משי, והיה מנהגו שכאשר הגיע חצי היום בערב שבת היה סוגר את החנות כדי להכין את עצמו מבעוד מועד לקדושת השבת. פעם אחת רצה היצר הרע לנסותו, והנה בערב שבת הגיע לחנותו שר גדול, והחל לברור לעצמו הרבה סחורות יקרות, והתעכב בחנות לעשות השוואות מחירים של הסחורות. בתוך כך הגיע חצות היום, ורבי איסר פנה לסגור את החנות כדרכו, אולם השר התחנן לפניו שימתין מעט ויסגור עמו את העסק. ר' איסר לא הסכים בשום פנים ואופן, תמורת כל הון שבעולם לא יוותר על הכנותיו לשבת קודש. השר יצא מיד מהחנות, ורבי איסר הפסיד סכום גדול. אך בשכר זאת זיכהו מן השמים בבן קדוש, הלוא הוא רבנו הגדול מאור ישראל הרמ"א - רבי משה איסרליש, אשר כל קהילות בני אשכנז, פוסקים לפי הוראותיו.

ניצול הזמן בשבת

השבת רוצה בן זוג

מובא במדרש ילקוט שמעוני (בראשית פרק ב), אמרה שבת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, לכל ימות השבוע יש בן זוג: ימי ראשון ושני הם זוג, ימי שלישי ורביעי הם זוג, ימי חמישי ושישי הם זוג, ולי השבת אין בן זוג? אמר לה הקב"ה: יש לי בן זוג מיוחד בשבילך שהוא עם ישראל, הוא יהיה בן זוגך. וכיון שעמדו ישראל על הר סיני, אמר להם הקב"ה: הוו זכורים לאותו דבר שאמרתי לשבת - כנסת ישראל היא בן זוגך, שנאמר: "זכור את יום השבת לקדשו" - שבאתם עם השבת בברית קידושין.

ועוד אמרו במדרש, אמרה תורה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, כשיכנסו ישראל לארץ, זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו, ואני מה תהא עלי, מתי יעסקו בי? אמר לה: יש לי בן זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, שביום זה הם בטלים ממלאכתם, ויכולים לעסוק בך.

עשה לך קהילות גדולות בשבת

ואכן שמרו עם ישראל לדורותיו בנאמנות ברית זו. ומובא בילקוט שמעוני (פרשת ויקהל פרק לה) על הפסוק "ויקהל משה" - אמר הקב"ה למשה, לך רד ועשה לך קהילות גדולות בשבת, ודרוש לפנייהם רבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך הדורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת, ולכנס בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ללמד ולהורות לעם ישראל דברי תורה, האסור והמותר, כדי שיהיה שמי הגדול מתקלס בין בני. ואמר הקב"ה לישראל: אם אתם נקהלים בכל שבת ושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, מעלה אני עליכם כאילו המלכתם אותי בעולמי!

וכן דוד המלך אומר בתהילים: "בשרתי צדק בקהל רב", וכי איזו בשורה היו ישראל צריכים בימי דוד, והלא כל ימיו של דוד, לא היה חסר להם כלום, ומעין ימיו של משיח היה? אלא מלמד שהיה פותח ודורש לפנייהם דברי תורה שלא שמעתם און מעולם.

וכך הוא מנהג ישראל קדושים בכל דור ודור להתכנס בשבתות וימים טובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ולעסוק בתורה. כמו שכתב הבית יוסף (סימן רצ) "ומכאן סמכו בכל תפוצות הגולה להתקבץ בבתי כנסיות, לקרוא מקרא ולדרוש בדברי אגדה בשבת, אחר סעודת שחרית". וכך סיפר מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א כי בשהותו במצרים לפני למעלה מחמישים שנה, לאחר סעודת שבת בבוקר, היו מתכנסים כאלף יהודים לבית הכנסת הגדולה, והיו נחלקים לחמש קבוצות, חלקם היו לומדים חומש עם רש"י, חלקם מדרש, חלקם גמרא, חלקם הלכות, ועוד. ומרן בהיותו אז בגיל עשרים ושמונה, היה עובר מקבוצה לקבוצה ונותן שיעור באותו נושא שהיו עסוקים בו. וכך היה נמשך הלימוד כמה שעות, עד לתפלת מנחה. ועד היום יש קהילות בפרט במחוז לארץ, שממשיכות את המנהג הגדול והחשוב הזה. אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלוהיו.

מטרת השבת

עוד כתוב בפסיקתא רבתי (פרשה כג): רבי ברכיה אמר, לא ניתנה השבת אלא לתענוג. רבי חגי אמר לא ניתנה השבת אלא לתלמוד תורה. ומבאר הירושלמי שאינם חולקים, אלא מה שאמר רבי ברכיה שהשבת לא ניתנה אלא לתענוג, מדובר בעיקר על תלמידי חכמים שהם יגיעים בתורה כל ימות השבוע, ובשבת הם באים ומתענגים, כדי לקבל כוחות להמשיך עוד ועוד להתמיד בתורה במשך השבוע הבא. ומה שאמר רבי חגי שהשבת לא ניתנה אלא לתלמוד תורה, מדובר בעיקר על הפועלים שהם עסוקים במלאכתם כל ימות השבוע, ובשבת הם באים ועוסקים בתורה, שאותם אנשים צריכים לעסוק בתורה ביתר שאת וביתר עוז ביום השבת.

כי אקח מועד אני מישרים אשפוט

ואדרבה אדם שבאמת מנצל את זמנו בשבתות וימים טובים ללימוד התורה, נותן לו הקב"ה שכר גם על שאר הזמנים שהיה טרוד בעבודתו ולא יכול היה לעסוק בהם בתורה. וכמו שכותב בעל הפלא יועץ על הפסוק בתהילים (פרק עה פסוק ג): "כי אקח מועד, אני מישרים אשפוט" - יש אדם חושב שיתרץ כל מיני תירוצים להקב"ה שלא יכל לעסוק בתורה, מפאת שהיה טרוד כל היום בעבודה להביא טרף לביתו, ופרנסתו היתה דחוקה מאוד וכו'. יאמר לו הקב"ה: בשבתות, ימים טובים, חול המועד, יום העצמאות, וכל החופשות שלא עבדת בהם, האם ישבת ללמוד? אם באמת ישב ולמד, נמצא שדובר אמת הוא ויקבל שכר גם על הזמן שלא היה באפשרותו ללמוד, אך אם גם באותם ימים הוא לא למד, אם כן מה יענה ומה יאמר? נמצא שעל פי התנהגותו, ומידת ניצול זמנו ב'מועד', הקב"ה שופט אותו למישרים, משפט ישר ונכון.

כל המקבל עליו עול תורה

ועל כל פנים אף אדם שעוסק במלאכה, צריך לקבוע לעצמו עיתים ללימוד התורה, ויזהר שלא ימשך מידי אחר העבודה וממילא ימנע מעסק התורה, וכמו שמצאנו במדרש תנחומא: יתרו נקרא שמו חובב על שם שחיבב את התורה, שכאשר בא לארץ ישראל נתנו לו את דושנה של יריחו [אדמה דשנה ופוריה], אמר להם: כל עצמי לא באתי אלא ללמוד תורה - עזבתי את העיר מדין והצטרפתי לעם ישראל כדי להידבק בתורה. ועכשיו אם אני זורע וקוצר, אימתי אני לומד תורה?!

ודע, כי ככל שהאדם מקפיד על קביעותו ושומר על עתותיו לתורה, הקב"ה מסלק מעליו את כל ההפרעות, וכמו שאמרו במשנה באבות: "כל המקבל עליו עול תורה, מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ". דהיינו, שאף על פי שיש עול ועמל שהם דרך העולם, כגון: המתנה בתור בבנק, בקופת חולים וכדומה, וכן יש צורך לעיתים ללכת לרופא שיניים, לרוץ עם הילד לקופת חולים, לתקן נזילה

בבית, ועוד כיוצא בזה כל מיני טרחות נורמליות שיש לאדם, בכל זאת אם אדם מקבל עליו באמת עול תורה ומנצל את זמנו לתורה, הקב"ה מונע ממנו את כל ההפרעות והביטולים למיניהם, כדי שיוכל לשבת וללמוד תורה בישוב הדעת. וכן אמרו באבות דרבי נתן (פרק ט משנה ב) "כל השוקד עצמו על דברי תורה - מוסרים לו שקדנים כנגדו, וכל הבוטל מדברי תורה - מוסרים לו בטלנים כנגדו".

יש לו שכר הרבה ליתן לך

ובפרט בימי שבתות וימים טובים שאינו טרוד בעסקיו ובפרנסתו, חייב כמה שיותר לעסוק בתורה או לשמוע שיעורי תורה, ובזה שכרו כפול ומכופל. וכמו שכותב הגאון רבי יוסף חיים בספרו הבן איש חי (שנה ב בהקדמה לפרשת שמות), שאדם הלומד תורה בשבת שעה אחת כאילו לומד אלף שעות בחול! ובאוזנינו שמענו מהמקובל האלהי הגאון הגדול רבי מרדכי שרעבי זצוק"ל שאמר פעם, שהלומד תורה בשבת שעה אחת הרי הוא כאילו לומד 'שנה' בחול! ואם כן - כיצד יאבד האדם את זמנו לריק ולבהלה חס ושלום? אשר על כן חובה קדושה על כל גבאי בתי הכנסת לארגן שיעורי תורה בכל שבת ושבת בבתי הכנסת בענייני הלכה ואגדה ללמד דעת את העם, וזכות הרבים תלויה בהם.

ובאמת מה נעים ומה נחמד, המנהג אשר נהגו בכמה מקומות, להתפלל בשבת קודש תפלת שחרית בנץ החמה, ולאחר קידושא רבה, יושבים ושומעים כשלוש שעות דברי תורה ויראת שמים, חומש עם רש"י, מוסר, הלכות ואגדות, ובין לבין דואגים הגבאים להביא לציבור מיני מתיקה לחיזוק להמשך השיעור. אשרי אדם שזוכה ומזכה את אחרים בפתירת שיעורים כאלה בכל אתר ואתר, שאין לך זכות וסגוריה גדולה על עם ישראל כזו, ועליהם נאמר (ישעיה פרק מט פסוק ג) "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר".

כי נר מצוה ותורה אור

והנה דרשו רבותינו את הפסוק במשלי (פרק ו פסוק כג): "כי נר מצוה ותורה אור" - שמעשי המצוות לבד הם כמו נר כבוי, אבל כשאדם לומד את התורה שהיא האור, אז המצוה מאירה. והמשילו בזה משל לכפר נידח שאנשיו היו פשוטים ותמימים בתכלית, ידיעתם בנושאים מעט מתקדמים היתה אפסית לחלוטין, עד שאפילו לא ידעו שניתן להאיר את הלילה החשוך בהדלקת נרות. עם שקיעת החמה, היו כל אנשי הכפר פונים לבתיהם והולכים לישון, ובעלות השחר היו משכימים קום לעבודתם ולעסקיהם. והנה נודמן אחד מאנשי הכפר אל העיר וראה שגם בלילה יש להם אור על ידי נרות, התפעל מאד וקנה הרבה נרות על מנת למוכרם בכפר. כמובן, כי אנשי הכפר כששמעו על פעולת הנרות, רכשו אותם ומיד כשהחל להחשיך, העמידו את הנרות לצדם כדי שיאירו להם, אך למרבה הפלא הנרות לא האירו כלל. כיון שכך, כעסו אנשי הכפר על המוכר הכובן והחזירו לו את כל הנרות. בן הכפר שראה כי נרותיו לא האירו, חזר מיד לעיר, ופנה אל המוכר בצעקות על כך שרימהו. אך המוכר שהיה נבון, שאלו מיד,

כיצד השתמשת בנרות? הכפרי ענה בתמימותו כי הניח את הנרות על המדף כפי שראה כאן בחנות. אמר לו המוכר, שוטה שכמותך! תקח ניצוץ אחד, גפרור אחד, ותדליק את הנר, ואז הוא יאיר לך.

והנמשל, אדם שמקיים מצוות אך לא קובע עיתים לתורה, אינו יודע איך לקיים את המצוות, ועליו יאות להמליץ "את אשר אסרת התרתי ואת אשר התרת אסרתי". נמצא שיכול להיות שיש אדם חושב את עצמו לשומר שבת, אבל האמת היא שהוא עובר כמה וכמה איסורים בכל שבת. וכן יש אדם שיכול להניח תפילין חמישים שנה, ונחשב לו כאילו לא קיים את המצוה ובירך ברכות לבטלה, כיון שלא למד מעולם היכן המקום להניח אותם כדת וכדין, ועוד כהנה דוגמאות רבות, אם כן נמצא שמצוותיו אינן מאירות. אבל אם קובע עיתים לתורה מתקיים בו "ותורה אור", שלימוד התורה של ההלכות, יאיר לו את המצוות.

חידושי תורה בשבת

הזוהר הקדוש מפליג מאוד בשבח האדם הזוכה לחדש חידושי תורה בשבת. [ואולם אם האדם אינו יכול לחדש בעצמו – ילמד דבר חדש שלא ידע] וזהו לשון הזוהר (פרשת בשלח דף קעג, בתרגום ללשון הקודש): "בוא וראה, כשנכנסת השבת יורדות הנשמות לשרות על העם הקדוש [זוהי 'הנשמה היתרה', תוספת קדושה ליום השבת] ... וכשיוצאת השבת עולות אלו הנשמות ששרו על ישראל, ועומדות לפני המלך הקדוש. והקדוש ברוך הוא שואל את כולם, איזה חידוש היה לכם בעולם ההוא בתורה? ואשרי מי שאומרת לפניו חידושי תורה, כמה שמחה עושה. או אז הקדוש ברוך הוא מקבץ את הפמליא שלו ואומר: שמעו חידושי התורה שאומרת נשמתו של פלוני.... וכל הפמליא של מעלה מקשיבים לדברים אלו, וחיות הקודש מתגדלים בכנפיהם ומתלבשים בכנפיהם". אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלוהיו. אשרי מי שעמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו.

אין מתנה טובה מזו

"מכל המתנות הטובות שתורת ישראל העניקה למחזיקים בה, אין מתנה טובה המנחילה את אושר החיים בשפע רב כל כך, כמצוה הקדומה ביותר, היא מצות השבת. טלו מיהודי את השבת, ואתם נוטלים ממנו את הפנינה היקרה לו ביותר, וכל מה שתתנו לו תמורתה לא ימלא את מקומה. כל מיני שמחה וגיל שתמציאו לו לא ימצא בהם קורת רוח, כמו שהוא מוצא במנוחה הנעימה, בשלוות השקט של יום השבת".

(הרב הירש)

* * * *

שער ההלכה - חלק א

כבוד ועונג שבת

המקור לכבוד ועונג שבת

נאמר בנביא ישעיה (פרק נח פסוקים יג - יד), אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי, וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד, וכבודתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על ה' והרפכתך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר:

שכר המענג את השבת

ובגמרא מסכת שבת (דף קיח עמוד א) אמר רבי יוסי, כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים [בלי סוף]. רב נחמן בר יצחק אמר, ניצול משעבוד גליות. רב אמר נותנים לו משאלות לבו, שנאמר (תהלים פרק לו פסוק ד) והתענג על ה', ויתן לך משאלות לבך.

המכבד את השבת זוכה לעושר

בגמרא מסכת שבת (דף קיט עמוד א) שאל התנא רבי יהודה הנשיא [המחבר את המשניות] את חברו רבי ישמעאל בן רבי יוסי: עשירים שבארץ ישראל - בזכות מה זכו לעושרם? אמר לו, בשביל שמקימים מצות מעשר, שנאמר (דברים פרק יד פסוק כב) 'עשר תעשר' - עשר בשביל שתתעשר. שאל: ועשירים שבבבל [שאינם חייבים במעשר מהתורה בחוץ לארץ], בזכות מה זכו לעושרם? אמר לו, בשביל שמכבדים את לומדי התורה. שאל: ועשירים שבשאר ארצות [שבזמנם לא היו מצויים חכמי התורה בחוץ לארץ אלא בבבל] בזכות מה זכו לעושרם? אמר לו, בשביל שמכבדים את השבת.

וכמו שסיפר רבי חייא בר אבא, פעם אחת התארחתי אצל בעל הבית אחד בלודקיא, והביאו לפניו שלחן של זהב שצריכים להרימו ששה עשר בני אדם. ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו, וקערות וכוסות וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו, ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים ובשמים. וכשמניחים אותו אומרים: 'לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה'. וכשמוציאים אותו אומרים: 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם'. אמרתי לו, בני במה זכית לכך? אמר לי, קצב [נמכר] בייתי, ומכל בהמה שהיתה נאה, אמרתי זו תהא לשבת. אמרתי לו אשריך שזכית וברוך המקום שזיכך לך.

הוצאות שבת

ישתדל כל אדם לענג את השבת במיני מאכל ומשתה חשובים הערבים לחכו, וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכולתו, וטוב והגון מאוד שיאכל בשר בהמה. ואם אינו אוהב, יאכל לפחות בשר עוף. ולא ידאג על הכספים שמוציא לכבוד שבת, כי מובטח לו שכל ההוצאות שיוציא עבור התורה והמצוות, יוחזרו לו. וכמו שדרשו חז"ל "כל מזונותיו של אדם קצובים לו, מתשרי ועד תשרי חוץ מתשרי". דהיינו שהקב"ה קוצב לאדם בראש השנה כמה פרנסה ירויח במשך השנה, חוץ מההוצאות של תשרי: תורה, שבתות, ראשי חודשים, ימים טובים, שבהם אינו קוצב לו, וככל שיבזבז יותר, כך יקבל יותר. ואם יבזבז פחות, יקבל פחות. (א) ה. ועיין במאור ישראל טבעת המלך עמוד קע)

ומובא בגמרא מסכת ביצה (דף טז עמוד א): אמרו עליו על שמאי הזקן, שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, הא כיצד? ביום ראשון כשהיה הולך בשוק, היה מחפש בהמה נאה לכבוד שבת, ואומר זו לשבת. למחרת שוב כשהיה עובר בשוק, אם היה מוצא בהמה אחרת טובה יותר מהראשונה, היה מניח את השניה לשבת ואוכל את הראשונה, כדי שהטובה יותר תיאכל לכבוד שבת, וכן בכל יום ויום, נמצא שכל אכילתו היתה לכבוד שבת. אבל הלל הזקן הנהיגה אחרת היתה לו, שכל מעשיו היו לשם שמים, והיה בוטח בה' שיזמין לו בהמה טובה לשבת, שנאמר: "ברוך ה' יום יום יעמוס לנו" - את צרכינו ועזרתנו.

דגים גדולים

טוב ונכון לקנות דגים גדולים, כדי לאכול בשלושת סעודות שבת. אך אם אינו אוהב דגים, אינו חייב לדחוק את עצמו לאכול. (א ז)

ממתקים

אע"פ שלא טוב שאדם ירגיל את ילדיו בממתקים, ודבר זה יכול לפגום מאוד בחינוכו של הילד לכשיגדל, מכל מקום לכבוד שבת, טוב שיקנה ממתקים, ובפרט שהילדים הקטנים אין להם עונג כל כך בבשר ויין. וגם הגדולים יאכלו ממתקים, כדי להשלים מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום, ולקיים מצות עונג שבת.

כוונה במצוה

כלל גדול בדינינו 'מצוות צריכות כוונה', דהיינו כל מצוה שאדם בא לקיימה, צריך לכוין בעשייתה, שעושה לשם ציווי של בורא עולם שציונו בכך. לכך קודם שיאכל בשבת, יכוין: 'הריני בא לקיים מצות עונג שבת'. וכן כשקונה יאמר 'לכבוד שבת קודש'. ובפרט שלדעת רוב הראשונים מצות עונג שבת, היא מצוה מן התורה. (א ד)

מנין הריח הטוב של תבשילך

מעשה בצדיק אחד, שאהב מאוד את חברו, שהיה צדיק גם הוא, והחליט לאכול אצל רעהו ביום השבת. כיון שלא הזמן, אלא בא מרצונו, נטל עימו סיר של חמין אשר בישלה אשתו, ופנה אל בית רעהו.

בשעת הסעודה העמידו לפני בעל הבית צלחת גדושה בחמין, והביאו אל השולחן גם את תבשילו של האורח. והנה חש בעל הבית כי ריח החמין של אורחו נודף ועולה לאין שיעור על ריח מאכלו שלו.

"מנין הריח הטוב הזה שיש לתבשילך?", שאל האיש את חברו.

ענה לו האורח: "אשתי מכינה בעצמה את החמין, ובכל פעולה שהיא עושה, אומרת היא בשפתיה: 'לכבוד שבת קודש'. ואילו אצלך מכינים המשרתים את האוכל, ובודאי אינם מקפידים להגיד כן, ולכן אין המאכל ריחני כל כך".

(הבן איש חי בספר משל ונמשל)

ההכנות לשבת

תספורת

אם שערות ראשו ארוכות, מצוה שיסתפר ביום שישי לכבוד שבת, ואפילו אחר חצות היום, ואם לא מתאפשר לו להסתפר ביום שישי, יסתפר קודם לכן. (ה"ע ג נו. א קיח)

גילוח הזקן

הזן אמת שטוב ונכון מאוד להשאיר זקן ולא לגלחו לגמרי, וכמו שאמרו חז"ל (מסכת שבת דף קנב עמוד א), 'הדרת פנים זקן'. מכל מקום המגלחים זקנם, יש להם על מה שיסמוכו, אלא שעדיף יותר שיתגלחו במשחה. ואמנם המגלחים זקנם במכונה, יזהרו ויקפידו מאוד שלא להדק את המכונה אל עור הפנים, כדי שלא יעקר השיער משורשו. (שו"ת יביע אומר חלק ט חלק יורה דעה סימן י)

צפרניים

אם צפרני ידיו או רגליו ארוכות, מצוה לגזוזן לכבוד השבת. ומותר לגזוז את הצפרניים ביום חמישי, אף שמתחילות לגדול ביום שבת. ויזהר שלא לזורקן אלא רק להשליכן לבית הכסא. (א קיט)

רחיצה

בגמרא מסכת שבת (דף כה עמוד ב) אמרו: כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, בכל ערב שבת מביאים לו קערה גדולה מלאה מים חמים ורוחץ בהם פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב, ודומה למלאך ה' צבאות.

ומכל מקום מצוה מן המובחר לרוחץ כל גופו בערב שבת במים חמים, לכבוד השבת. ואם אינו יכול לרוחץ כל גופו, ירחץ לפחות פניו ידיו ורגליו. (א יא, קטז)

זמן הרחיצה

נכון להתרחץ ביום שישי ולא ביום חמישי, כדי שיהיה ניכר שמתרחץ לכבוד שבת, וילבש מיד בגדי שבת. ומכל מקום לא יתרחץ סמוך לשקיעה, כדי שלא יכשל חס ושלום בחשש חילול שבת. ואם לא מתאפשר לו להתרחץ ביום שישי, יתרחץ קודם לכן. (רמ"א סימן רסב סעיף ב. א עו, קיח)

מקוה טהרה

טוב ונכון לטבול במקוה טהרה בכל ערב שבת, כדי לקבל שפע קדושה משבת. ובזה גם זוכה לטהר את הגוף ואת הנפש ואת מחשבותיו. (א קיז)

כסות נקיה

ילבש בגדים נאים לכבוד שבת, ולא יהיה מלבושו של שבת כמלבושו של יום חול. (א יא)

טלית קטן

ישתדל כל אדם ללבוש טלית קטן נקי ומכובס לכבוד שבת, שאין זה נאה שאת בגדיו האחרים הוא מחליף, ובבגד של מצוה הוא מזלזל ולא מחליפו. (א שמו)

נעליים

המחמיר לייחד נעליים לשבת, תבוא עליו ברכה. אך מעיקר הדין די שיצחצח את הנעליים לכבוד שבת. (א יב)

ניקיון הבית

ישתדל כל אדם לנקות את הבית לכבוד שבת, וטוב לשטוף את הבית קודם השבת, כדי להכין את הבית לקראת שבת המלכה שבאה אלינו. (א יב)

מפה יפה

ראוי להציע מפה יפה ונקיה על השלחן, מכניסת השבת ועד ההבדלה. ואף אם כל השבוע מונחת מפה יפה על השלחן, בשבת יש להחליפה למפה אחרת נאה ומשובחת יותר לכבודה של השבת. (א יב)

הפרשת חלה

מצוה גדולה ללוש בערב שבת עיסה שיש בה כמות קמח כדי שתוכל האשה להפריש ממנה 'חלה' לכבוד שבת. וכמות הקמח כדי להפריש חלה עם ברכה, היא: 1,560 ק"ג. ומפרישים חתיכה קטנה, כיון ששורפים אותה אחר כך. (ה"ע ג מט)

אכילה בערב שבת

מכבוד שבת הוא, להכנס לשבת כשהוא תאב לאכול את סעודת השבת, ולכן לא יאכל הרבה מדאי ביום שישי, ואפילו סעודה שהוא רגיל בה בימות החול, ימנע משעה תשיעית, נדהינו כשלוש שעות זמניות לפני צאת הכוכבים. באמצע החורף בערך בשעה 14:00 בצהריים. ובאמצע הקיץ בערך בשעה 16:15 לפי שעון קיץ, כדי שאכילתו לא תפריע לו לסעודת שבת. (א סב)

סעודת מצוה

אם עשו ברית מילה או פדיון הבן ביום שישי, מעיקר הדין מותר לערוך את הסעודה כל היום, כיון שזו סעודת מצוה, אך ראוי מאוד להקדים את הסעודה ככל האפשר. (א סג)

סעודת שידוכים

גם סעודת השידוכים שעושים אחר הסכמי התנאים בין הורי החתן להורי הכלה, כמה כל אחד נותן בעבור הוצאות החתונה וכו', נחשבת סעודת מצוה. (ה"ע ג סג)

תענית

אם חל יום השנה של פטירת אביו או אמו ביום שישי, וקיבל על עצמו להתענות כמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תקסח סעיף ח) שטוב להתענות ביום זה, אזי צריך להתענות ביום שישי עד צאת הכוכבים. אולם אם בשעה שקבל את התענית ביום חמישי בתפלת מנחה, אמר שהוא מקבל להתענות ביום שישי עד שיגמור את תפלת ערבית, רשאי להקדים ולהתפלל ערבית מבעוד יום, ולאחר השקיעה יקדש ויאכל. (שו"ע סימן רמט סעיף ד)

ואולם בני אשכנז, אינם חייבים להתנות מיום חמישי בשעת קבלת התענית, ורשאים לאכול לאחר תפלת ערבית אפילו מבעוד יום. ומכל מקום טוב שיתנו גם הם. (הרמ"א סימן רמט סעיף ד)

קניית מצרכים

טוב לקנות ולהכין את כל צרכי השבת ביום שישי. אולם אם קשה לו, כגון בימות החורף שהימים קצרים, או שזה גורם לחץ בבית ויכול חס ושלום לקלקל את השלום בית, רשאי לקנות ולהכין את צרכי השבת קודם יום השישי. (א סט)

תלמידי חכמים

גם תלמידי חכמים שתורתם אומנותם, צריכים להשתדל להכין איזה דבר לכבוד שבת, וכמו שמסופר בגמרא (מסכת שבת דף ק"ט עמוד א) על האמוראים קדושי עליון שהיו גם הם עוסקים בהכנות לשבת, ומהם היו חוטבים עצים לשבת, מסיקים את האש, מנקים את הבית, מכינים סלטים. ומהם ילמד כל אדם ולא יאמר אין זה מכבודי, כי אדרבה זהו כבודו של האדם שמכבד את השבת. (א ע)

טועמיה חיים זכו

מצוה לטעום מכל תבשיל ותבשיל בערב שבת, כדי לברר שהתבשילים מתוקנים לשבת כהוגן. ומכל מקום אם לא טעם, ובא בשבת ורואה שהמאכל אינו ערב לחכו כל כך, לא יכעס ולא יקפיד ולא יכלים את אשתו בעבור זה, אלא אדרבה יעמוד בניסיון ויתגבר על יצרו הרע, ובזכות זה לא יעמידוהו בניסיון שנית. (א עא)

תרומות ומעשרות

מאחר שאסור להפריש בשבת תרומות ומעשרות, לכך תקנו חכמים שקודם כניסת השבת ישאל אדם את בני ביתו בלשון רכה ועדינה, האם עשרתם את הפירות והירקות? והאם הפרשתם חלה? ואמנם אם רגילים לקנות ממקום שבוודאי מפרישים תרומות ומעשרות וחלה, אין צריך לשאול שאלות אלו.

תרומות ומעשרות בבין השמשות

פירות שקנה אותם מהשוק, ואינו יודע אם הם מעושרים או לא, רשאי להפריש מהם תרומות ומעשרות אפילו בזמן 'בין השמשות' [הזמן שמהשקיעה ועד צאת הכוכבים, שהוא ספק יום ספק לילה]. אבל פירות שהם טבל ודאי [דהיינו שיודע בוודאות שאינם מעושרים], אינו רשאי להפריש מהם בבין השמשות, אלא אם כן היה טרוד בערב שבת ונזכר עתה בבין השמשות. (א קכב)

הפרשת חלה בארץ ישראל

אם היה טרוד בערב שבת ושכח להפריש 'חלה', ונזכר בבין השמשות, רשאי להפריש. אבל בשבת עצמה, אינו רשאי. (א קכד)

הפרשת חלה בחוץ לארץ

שכח להפריש 'חלה' בחוץ לארץ, רשאי לאכול מהלחם בשבת, אלא ששייר מעט מהלחם, ולאחר השבת יפריש מזה מעט ל'חלה'. (א קכד)

משמוש בכיסים

מצוה למשמש בכיסי בגדי שבת קודם כניסת השבת, כדי שלא ישכח בהם איזה חפץ שהוא מוקצה. (א צ)

מלאכה בערב שבת

איסור מלאכה

העושה מלאכה בערב שבת, מזמן מנחה קטנה [שעתיים וחצי קודם צאת הכוכבים לפי שעות זמניות. באמצע החורף בערך בשעה 14:30 בצהריים. ובאמצע הקיץ בערך בשעה 15:50 לפי שעון קיץ], אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה, שאף אם נראה לו שמרויח עתה, הרי שיפסיד במקום אחר. אולם מותר לעשות מלאכת עראי, כגון לתפור כפתור או לכתוב אגרת לחברו או למכור סחורה עד סמוך לשבת. (א עא)

כביסה

מותר לכבס בגדים במכונת כביסה בערב שבת, שכיון שהמכונה מכבסת מאליה, לא נחשב שהוא עושה מלאכת קבע אלא מלאכת עראי. (א עו)

סופר סת"ם

סופר סת"ם [כותב ספרי תורה תפילין מזוזות], פשוט שאסור לו לכתוב לאחר זמן מנחה קטנה, אלא אם כן הוא דחוק בפרנסתו וזקוק לכתוב, כדי לקנות בכסף צורכי שבת. ומכל מקום מותר להגיה את ספר התורה לפרשת השבוע של אותה שבת. (א עב)

כתיבת חידושי תורה

מותר לכתוב דברי תורה בערב שבת כל היום כולו, ואין הבדל אם כותב בידו ממש או באמצעות מחשב. (א עג)

מלאכה לצורך השבת

מלאכה שניכר שעושה אותה לצורך השבת, מותר לעשותה בערב שבת. ולכן אם אירע קצר חשמלי בביתו או שהתקלקלה הפלאטה, מותר לתקנם אפילו על ידי אומן [בעל מלאכה]. (א עה)

מלאכה המסתיימת בשבת

מלאכה המתמשכת

מותר להתחיל מלאכה קודם השבת, והיא תסתיים מאליה בשבת עצמה. כיון שלא אסרה התורה אלא רק את עשיית המלאכה עצמה בשבת. ומטעם זה מותר להניח תבשיל שאינו מבושל על גבי הפלאטה בערב שבת, אף שבמשך השבת הוא יתבשל, כיון שהבישול נעשה מאליו. (א עז עט)

כביסה

במקום צורך שהזמן דחוק, כגון בחור ישיבה שבא סמוך לשבת לביתו, וחוזר מיד

במוצאי שבת, יש להקל לתת את הבגדים במכונת כביסה בערב שבת ולהפעילה, והיא תמשיך לכבס בשבת, ואחר זמן תפסיק את פעולתה מאליה. (א פ)

שעון שבת

המנהג פשוט בכל בתי ישראל, לכיין שעון שבת קודם השבת, שיכבה וידליק את האור בשעה מסוימת. (א פא)

שינוי בזמני השעון שבת

שעוני שבת המצויים כיום נשים בהם לחצנים קטנים, וכל לחצן מכווין על חצי שעה או רבע שעה, וכשמשנה את מצב הלחצנים, אין זה משנה את עצם פעולת השעון, שהוא ממשיך בפעולתו, אם כיון את השעון בערב שבת שיכבה את האור בשעה מסוימת, ועתה בשבת רוצה שיכבה האור בשעה מאוחרת יותר, מותר ללחוץ על הלחצנים כדי שימשיך את זמן ההדלקה. אך אם רוצה להקדים את זמן הכיבוי, אין לעשות זאת לכתחילה אלא לצורך חולה, אפילו שאין בו סכנה.

וכן אם כיון את השעון שידלק בשעה מסוימת, ורוצה לאחר את זמן ההדלקה - מותר ללחוץ על הלחצנים כדי להמשיך את זמן הכיבוי. אך אם רוצה להקדים את זמן ההדלקה - אסור, אלא רק במקום מצוה, כגון לצורך לימוד תורה. (א פב)

כלל העולה: להמשיך את המצב הקיים - מותר. להקדים את שינוי המצב - אסור, לבד ממקרים מסוימים כפי שבארנו לעיל.

וכמובן שגם באופנים שמותר ללחוץ, יש להזהר מאוד שלא לעשות כן סמוך מידי לשעה שהשעון עומד להכבות או להדלק.

ודע שכל מה שמותר לשנות בזמני השעון, הוא דוקא אם התנה ואמר קודם שבת: "הריני מתנה שאוכל לשנות ב'שעון שבת' באופן המותר אם ארצה". אבל אם לא התנה כן, אין לשנות בו, כיון שהשעון נחשב כמוקצה במחובר. ומועיל תנאי אחד לכל השנה כולה. (ה"ע ד עב)

שעון מעורר

מותר בשבת עצמה לכיין שעון מעורר הפועל על ידי קפיץ [מכני], שיצלצל בשעה מסוימת, כדי להעיר אותו משינתו ללמוד או להתפלל בזמן. ומותר גם כן להפסיק את הצלצול בשבת. (א פט)

מותר לכיין בערב שבת שעון מעורר הפועל על ידי בטריה שיצלצל בשבת. ונכון להחמיר שלא להפסיק את הצלצול בשבת, אלא יכסהו בבגדים או יניחיהו במגירה סגורה. (א פט)

פלאפון

מותר לכיון בערב שבת את השעון המעורר שיש בפלאפון שיצלצל בשבת, אך ברור שאסור להפסיקו מהצלצול בשבת. וכן לא יטלטל אותו, שהריהו מוקצה.

טייפ

אין להשאיר טייפ מופעל מערב שבת, כדי שימשיך את פעולתו בשבת, ואפילו לצורך לימוד תורה אין להתיר כלל, מפני הזלזול ביום השבת.

טלויזיה

ידועה ומפורסמת חומרת הכנסת המכשיר הלזה לבית, אשר כל רבותינו גדולי הדור הזה והקודם, ללא יוצא מן הכלל אסרו בתכלית האיסור את ההסתכלות בו, וכל שכן שלא להכניסו לבית. ומיותר לכתוב את ההרס הגדול והנורא שגורם המכשיר הטמא הזה, וזאת לבד מכל האיסורים הנוראים שעובר כל המסתכל בו, באיסורי לא תעשה המפורשים בתורה, ובפרט בלאו שקוראים אותו פעמיים בכל יום: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ומגרה את עצמו ביצר הרע כשמסתכל בסרטים המלאים זימה ומראות נגעים, משאות שוא ומדוחים, המלאים בפריצות ותועבות אשר שנה ה'. ובשמיעת דברי כפירה ונאצה נגד ה', נגד התורה ונגד חכמי ישראל, ואיסור מושב לצים וביטול תורה, ועוד איסורים רבים של לשון הרע ורכילות נוראים. ומשחית נפשו הוא יעשנה, וגדול עונו מנשוא ועתיד לתת את הדין. וקל וחומר כשיש לו ילדים בבית, שכידוע כמה מכשיר זה מקלקל ומשחית אותם ומוציאם מדרך הישרה לרשות סטרא אחרא, ועובר משום 'אל תשכן באהלך עוולה'. ולצערנו הרב, רבו הסיפורים ממקרים מחרידים של גנבות, שוד ורצח שעשו ילדים, מחמת הסתכלותם במכשיר המשוקץ והמתועב הזה. וכבר אמרו אנשי המחקר כי לאחר סטטיסטיקה, בממוצע בכל בית שיש בו את המכשיר הטמא, כל ילד עד גיל 12 רואה כמה מאות מקרי רצח, לבד משאר המקרים של גנבות ושוד ועוד ועוד, בעוונותינו הרבים.

אשר על כן, כל בר דעת יעשה חושבים, וישקול אם באמת כדאי לו להיכשל בחינוך ילדיו, ובאיסורים חמורים כנ"ל ובעוד איסורים שלא כאן המקום לכותבם מפאת קדושת הדין. וישתדל להשפיע על בני ביתו בשפה קלה ונעימה את חומרת האיסור, עד שיוציא מביתו את המכשיר הטמא. ועצה טובה, ראשית להוציא את המכשיר הטמא מהסלון, ולהעבירו לחדר, כדי למעט את ההסתכלות בו. וכן מי שיש לו כמה מכשירים טמאים בבית, יתחיל להוציא בשפה נעימה מכשיר אחר מכשיר, ועל הכל ירבה בתפילה לבורא עולם שיצליחהו במשימתו, והכל על מקומו יבוא בשלום.

ומכל מקום לאותם אנשים, שעתה התחילו להתחזק בתורה ויראת שמים ולהתקרב לבורא עולם, ועולים הם ממדרגה למדרגה, נוכחובן שהכל נעשה בהדרגה על פי חכם שמדריכם כיצד לעלות מדרגה אחר מדרגה במסילה העולה בית אל, לבל יעלו מהר

ויכשלו ויפלו חס ושלום], אך עדיין לא זכו שהמכשיר הטמא יצא מביתם, ושואלים הם כיצד לנהוג בשבת. בודאי שיש להודיע להם שאסור אפילו להשאיר את המכשיר הטמא דלוק מערב שבת, כדי שיראו בו בשבת, אף על פי שאינם נוגעים בו כלל.

ואם חלק מבני הבית עדיין אינם מוותרים בשום אופן, וטוענים שאם ישאר המכשיר מכובה, הם ידליקו אותו בשבת, יש לעשות שאלת רב כיצד לנהוג במקרה זה. ועל כל פנים תמיד יתפלל עליהם שיזכו לחזור בתשובה שלימה במהרה.

המפליג בספינה

המפליג בספינה בימי החול, ויודע שיצטרך להמשיך להפליג בשבת, יעשה שאלת חכם, כי ברוב הפעמים הדבר אסור בהחלט, כמבואר בשולחן ערוך סימן רמח.

שנים מקרא ואחד תרגום

סגולה לאריכות ימים

אמרו חכמים בגמרא מסכת ברכות (דף ח סוף עמוד א): "לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור, שנים מקרא ואחד תרגום, שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור, מאריכים לו ימיו ושנותיו". והיינו שנצטוונו מפי חכמינו ז"ל, שבכל שבוע ושבוע יקרא אדם את פרשת השבוע פעמיים, ואת תרגום אונקלוס פעם אחת. ואפילו אם אינו מבין את שפת התרגום, בכל זאת יקרא אותו. (ה"ע ג נה)

תרגום אונקלוס

בגמרא מסכת מגילה (דף ג עמוד א) מבואר, שאת התרגום נתן הקב"ה למשה רבנו בהר סיני, אלא שבמשך הדורות שכחו את התרגום, ובא אונקלוס והחזירו מפי רבותיו התנאים רבי אליעזר ורבי יהושע.

חובה גמורה

יש לדעת ולהודיע שקריאת 'שנים מקרא ואחד תרגום', היא חובה גמורה על כל יהודי ויהודי, כמו שכתב מרן השלחן ערוך (סימן רפה סעיף א): אף על פי שאדם שומע כל התורה כולה כל שבת בציבור, חייב לקרוא לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום. ע"כ. ולא כאותם החושבים שקריאת שנים מקרא ואחד תרגום, היא רק בשביל האנשים המתחסדים והמחמירים.

זכר לדבר

ורמזו בזה ראשי תבות, ואל"ה שמו"ת: וחייב אדם לקרוא הפרשה, שנים מקרא ואחד תרגום. (ה"ע ג נד)

סומא ואילם

אפילו סומא ואילם חייבים בקריאת 'שנים מקרא ואחד תרגום', ולכן ישמעו מאחר שיקרא ויוציאם ידי חובתם, כמו בקריאת המגילה שהם חייבים ויוציאם ידי חובתם בשמיעה מאחר. כמבואר בתשובת הרשב"א. (א שסג)

אבל

אע"פ שאבל בתוך שבעה אסור לו ללמוד תורה, מכל מקום חייב הוא בקריאת 'שנים מקרא ואחד תרגום'. ויקרא בשבת ולא ביום שישי. (יבי"א ח"ד סימן לא אות ד)

נשים

נשים פטורות מקריאת שנים מקרא ואחד תרגום, כיון שמצוה זו היא בכלל מצות עשה של תלמוד תורה, ונשים פטורות מתלמוד תורה, כמו שנאמר, ולמדתם אותם את 'בניכם', ודרשו חז"ל בניכם ולא בנותיכם. (ה"ע ג נד)

קריאה כראוי

צריך לדקדק בקריאת הפסוקים עם הניקוד כראוי, ולהבדיל בין שוא נע [שהוגים אותו כמו שהוגים ניקוד צירה] לשוא נח, ולא לשבש את הפסוקים. (ה"ע ג נו)

טעמי המקרא

לכתחלה צריך לקרוא את קריאת 'שנים מקרא' בטעמי המקרא, כמו שכתב רבנו יונה בספר היראה, ועוד. אולם התרגום יש להקפיד לקוראו בלי טעמים. (ה"ע ג נו)

מעלת טעמי המקרא

יש לדעת שטעמי המקרא מעלתם גדולה מאוד, והם קבלה בידינו איש מפי איש עד משה רבנו שקיבלם מהקב"ה בהר סיני. ועל פי הקבלה מעלת הטעמים גבוהה מאוד מאוד למעלה מהנקודות, התגים והאותיות, ולגודל מעלת הטעמים והנקודות, לא ניתנו להכתב בספר תורה. וכותב מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א בספרו הליכות עולם (חלק ג עמוד נו), 'ומכאן הנני פונה לכל מנהלי בתי הספר ותלמודי תורה, ללמד טעמי המקרא לתלמידים, עוד קודם הגיעם לגיל בר מצוה, כדי לחנכם שיוכלו לקיים מצות קריאת 'שנים מקרא ואחד תרגום' בטעמי המקרא, ולא כאותם מנהלים אשר אינם משגיחים כלל על זה, ורק כשהתלמיד מגיע לגיל בר מצוה, מלמדים אותו ההורים באופן פרטי קריאת מספר פסוקים בטעמים, כדי שיקראם כך בציבור. וזוהי תעודת עניות לאותם הורים ומורים, שאינם שמים לב על כך'. (ה"ע ג נו)

מתוך ספר תורה

מי שבקי בקריאת הפרשה בספר תורה עם הטעמים והנקודות כראוי, מצוה מן המובחר שיקרא 'שנים מקרא' מתוך ספר תורה, ואת התרגום מתוך החומש. וכן

נהג רבנו האר"י ז"ל לקרוא את הפרשה מתוך ספר התורה, ורבנו חיים ויטאל תלמידו היה קורא לפניו את התרגום מתוך החומש, והוא אומר אחריו כל פסוק עד שמשלים את הפרשה. ואולם מי שאינו בקי בקריאה בספר תורה, מוטב שיקרא מתוך החומש שיש בו טעמים ונקודות, ולא יקרא קריאה משובשת בספר תורה. (ה"ע ג נה נז)

פרוש רש"י

כתב מרן השלחן ערוך (סימן רפה סעיף ב), ירא שמים יקרא גם תרגום, וגם פרוש רש"י. ואמנם אם אין לו פנאי, עדיף שיקרא את התרגום שניתן בהר סיני. (ה"ע ג נה)

זמן הקריאה

מצוה מן המובחר לקרוא 'שנים מקרא ואחד תרגום' ביום שישי מיד לאחר תפלת שחרית, וכן נהג רבנו האר"י ז"ל. ומכל מקום אם זמנו דחוק, יכול לקרוא 'שנים מקרא ואחד תרגום', כבר ממנחה של השבת הקודמת. (ה"ע ג נא. משנה ברורה סימן רפה ס"ק ז)

תורתו אומנותו

תלמיד חכם שתורתו אומנותו ועוסק הרבה בכתיבת דברי תורה, רשאי לקרוא 'שנים מקרא ואחד תרגום' בליל שבת. (ה"ע ג נב)

וזאת הברכה

'שנים מקרא ואחד תרגום' של פרשת 'וזאת הברכה' שקוראים בשמחת תורה, יש לקרוא ביום שלפני כן, דהיינו יום 'הושענא רבה'. ואולם אם שכח לקרוא בו, יקרא בשמחת תורה. (א שסה)

אופן הקריאה

על פי הקבלה יש לקרוא כל פסוק ופסוק פעמיים, ואחר כך לקרוא את התרגום, עד סיום הפרשה. וכיום יש ברוך ה' ספרים מיוחדים ל'שנים מקרא ואחד תרגום', ומובא הפסוק פעמיים ולאחריו מיד התרגום. ואולם מי שזמנו דחוק, יכול לקרוא את הפרשה כולה פעם אחת, וכשהחזן קורא בתורה, יקרא שוב את הפרשה כולה בלחש, ואחר התפלה יקרא את התרגום. (ה"ע ג נג)

הפסק בקריאה

על פי הקבלה יש לקרוא 'שנים מקרא ואחד תרגום' בלי שום הפסק, אלא אם כן צמא למים, שאז רשאי לברך ולשתות ולברך ברכת 'בורא נפשות'. (ה"ע ג נו)

הדלקת נרות שבת

מצות ההדלקה

מצוה מדברית חכמים להדליק נר בכל ערב שבת, שזהו מכבוד ועונג השבת שיהיה אור בבית, ולא שיהיה חושך ויכשלו בני אדם בהליכתם.

זכור ושמור

מן הדין די להדליק נר אחד לכבוד שבת, ומכל מקום המנהג להדליק לפחות שני נרות, אחד כנגד 'זכור' ואחד כנגד 'שמור'. וכל המרבה בריבוי אורה בבית לכבודה של השבת, הרי זה משובח. ולכן אף אם אין לו 'שעון שבת' שיכבה את האור בשעה מסוימת, לא יחסוך בריבוי האור, כי הוצאות שבת על הקב"ה כמבואר לעיל. (א קלה)

בנים תלמידי חכמים

מצוה להדר שיהיה הנר יפה, ואם ידו משגת להדליק בפמוטים יפים מכסף, תבוא עליו ברכה. ובזכות מצוה זו יזכה לבנים תלמידי חכמים. וכמו שאמרו חז"ל (מסכת שבת דף כג עמוד ב): הרגיל בנר, יזכה לבנים תלמידי חכמים. שנאמר, כי נר מצוה - ותורה אור, שעל ידי נר מצוה של שבת ושל חנוכה, יבוא אור התורה. ולכן ראוי מאוד שהאשה תתפלל לאחר הדלקת נרות, שיזכו לבנים תלמידי חכמים מאירים בתורה עם יראת שמים טהורה ומדות טובות, כי בשעת עשיית המצוה, התפלה נשמעת יותר. (א קלב)

הכנת הנרות

טוב שהאיש יעסוק בהכנת הנרות בפמוט או בנתינת השמן והפתילות בכוסיות, כמבואר בדברי רבנו האר"י ז"ל. וכן נהג בעצמו הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל לערוך ולתקן את הנרות, כמובא בספרו 'בן איש חי' (שנה שניה פרשת נח אות ו). ויש בזה גם סגולה לשלום בית. (א קמג)

רוב הפתילה

כשמדליק את הנרות, לא יוציא את ידו מהנר, אלא עד שרוב הפתילה היוצאת מהנר תדלק. (א קלט)

בגדי שבת

ראוי להדליק את הנרות כשכבר לבושים בבגדי שבת, אך אם הזמן מצומצם, ידליקו ואחר כך יתלבשו. (א קמב)

כיסוי ראש

אשה נשואה כשיוצאת חוץ לביתה, חייבת לכסות את ראשה מן התורה. ואשה שאינה מכסה את ראשה, הרי היא נקראת 'עוברת על דת משה' (גמרא כתובות דף

עב עמוד א). ומכל מקום בביתה אינה חייבת מן הדין ללכת בכיסוי ראש, ובפרט למתחילות את דרכן בעבודת ה' שקשה להם לכסות ראשן גם בבית, יכולות להקל בבית בלבד. אולם אם ישנם אנשים זרים בבית, חייבת לכסות בפניהם. [וחתני המשפחה, דינם כאנשים זרים לעניינים אלו].

ובזוהר הקדוש (נשא קכה ע"ב) כותב רבי שמעון בר יוחאי, שצריכה האשה לכסות את שערותיה גם בבית, והפליג מאוד בשבחה ומעלתה של אותה אשה, ויקיים בה הפסוק בתהלים (קכח ג) בְּנִיךָ כְּשִׁתְּלִי זִיתִים סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ. שכמו עץ הזית שבין בקיץ ובין בחורף אינו מאבד את עליו, ויש בו חשיבות תמידית יותר משאר אילנות, כך בניה של אשה שמכסה את שערותיה, יתעלו בחשיבות יותר על שאר בני העולם. ולא עוד אלא שגם בעלה זוכה ומתברך בכל, בעושר ובנינים ועוד.

בשעה שמברכת כל ברכה שהיא, חייבת לכסות ראשה ואפילו בבית. ולכן אם היא בביתה בגילוי ראש, תכסה ראשה בשעת הדלקת הנרות ותברך. (א קמב)

נשיאים ורוח

אשה שהדליקה נרות שבת, ואחר רגעים מספר כבו הנרות מחמת הרוח, אם ברור לה שעדיין לא שקעה החמה, ועדיין לא קיבלה עליה את השבת, תדליק את הנרות שוב בלי ברכה. אך אם קרוב מאוד לזמן השקיעה, לא תדליק את הנרות כדי שלא תכשל חס ושלום בחשש חילול שבת. (א קלט)

בנות אשכנז

ואולם הנשים מבנות אשכנז שמקבלות את השבת בברכה כדלהלן, אם כבו הנרות מחמת הרוח, אינן יכולות להדליק שוב, אלא תאמר לאחד מבני הבית שעדיין לא קיבל את השבת, שידליק. (א קלט)

נר שבת ונר חנוכה

ואף על פי שהתבאר בחוברת "ימי החנוכה בהלכה ובאגדה", שאם כבה נר חנוכה, מן הדין אינו צריך לחזור ולהדליק כלל. בכל זאת לא דומה נר חנוכה לנר שבת, כי בנר חנוכה 'הדלקה עושה מצוה', דהיינו שבמעשה ההדלקה לבד, כבר סיים את המצוה, ולכן אם כבו הנרות אינו חייב לחזור ולהדליקם. אבל בנרות שבת שכל המטרה היא להאיר לבני הבית בשבת, נמצא שכל שלא נכנסה השבת לא נתקיימה מטרת המצוה, על כן חייב לחזור ולהדליק שוב את הנר, כדי שבשבת יהיה נר דלוק בביתו. (א קלט)

שיירי מצוה

נר שבת שכבה, מותר להשתמש לאחר השבת בשארית הנר או בשארית השמן, לכל שימוש שירצה. ומכל מקום יש נהגו לשמור את הפתילות, ולשרפם בביעור חמץ בערב הפסח, שכיון שנעשתה בהן מצוה אחת, תעשה בהן עוד מצוה.

ויש לשאול מדוע נר חנוכה שכבה בתוך חצי השעה הראשונה של ההדלקה, נאסר שארית השמן לכל שימוש שהוא, ואילו בנר שבת, לא נאסר שארית השמן? וצריך לחלק ולומר שבנר חנוכה יש בו קדושה, כמו שאנו אומרים 'הנרות הללו קודש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהם', אבל נר של שבת אין בו שום קדושה, שלא נועד אלא להאיר לשלום בית בלבד. (א קצ)

החייבים בהדלקה

שוויון זכויות

מצות הדלקת נרות שבת, מוטלת על האנשים ועל הנשים, ולכן גם איש המתגורר בביתו לבד, חייב בהדלקת נרות שבת. (א קמב)

אשת חיל

אף על פי שמצות ההדלקה מוטלת גם על האנשים, מכל מקום ציוו חכמים שהאשה תדליק, מפני שהאשה עקרת הבית ועוסקת בצרכי הבית, והדלקת הנרות היא גם כן חלק מהכנת צרכי הבית. ועוד משום שחווה נתנה לאדם הראשון לאכול מעץ הדעת, ועל ידי זה נגרמה מיתה לעולם, נמצא שהאשה כיבתה נר של עולם שהוא אדם הראשון, ולכן התיקון להדליק מוטל עליה. (א קמב)

בחורי ישיבה

בחורי ישיבה הלנים בפנימיה, צריכים להדליק נרות שבת בחדריהם עם ברכה. וכיון שהדלקת נרות שבת נועדה כדי ליהנות מאורם, לכך ישימו לב לתת הרבה שמן זית או להדליק בנרות גדולים, עד שכאשר יחזרו לחדריהם לאחר סעודת ליל שבת, ישארו הנרות דולקים. ולחילופין רשאים הם לחזור לחדריהם מיד לאחר תפלת ערבית וליהנות מהנרות דקה או שתיים, אע"פ שעד אחר הסעודה יכבו הנרות. ומכל מקום בכל חדר ידליק רק בחור אחד, והוא יוציא ידי חובה את כולם, וינהגו כן בתורנות. (א קמז)

בחור הלן בפנימיה, ומוזמן לסעוד בליל שבת אצל אחד מקרוביו, וחוזר לישון בישיבה, חייב להדליק נרות שבת בחדרו עם ברכה, ויזהר לתת הרבה שמן, שעד שיחזור לחדרו יהיו הנרות דולקים. (א קמז)

עשה לך שרף

אם אין הנהלת הישיבה מאפשרת להדליק נרות שבת בחדרים מחשש לשריפה, ימנו את אחד הבחורים שיהיה אחראי בכל ערב שבת לברך ולהדליק נרות בחדר אוכל, ובוה יצאו כולם ידי חובתם. ואולם רשאים הם לברך על מנורת חשמל קטנה בכל חדר ולהדליקה, כמבואר להלן. (א קמח)

חיילים

חיילים היוצאים לשמירה בליל שבת, אם יודעים הם שיחזרו בעוד לילה לחדריהם, צריכים להדליק נרות ארוכים, כדי שישארו דלוקים עד שיחזרו ויהנו מהנרות. אך אם הם חוזרים בבוקר, לא ידליקו נרות שבת כלל. ואם הם מסופקים, ידליקו נרות בלי ברכה. והוא הדין לחיילים נשואים שאף על פי שנשותיהם מדליקות בבית, צריכים גם הם להדליק במקומם. (א קמט)

פנימיה

בנות הלומדות במוסדות חינוכיים ולנות שם בפנימיה, צריכות להדליק נרות שבת בחדריהן עם ברכה. ומכל מקום די שבכל חדר תדליק אחת מהן, והיא תוציא ידי חובה את שאר חברותיה, אך לא ידליקו שתי בנות עם ברכה. ותשמנה לב ליהנות מאור הנרות, כמבואר לעיל. ובת רווקה הנמצאת עם הוריה, אינה צריכה להדליק כלל נרות שבת. (א קמז, קמז)

ההבדל בין חיוב נר שבת לחיוב נר חנוכה

כבר מבואר בחוברת 'ימי החנוכה בהלכה ובאגדה', שאם האבא יצא בימי החנוכה לרגל מסחרו לחוץ לארץ, אשתו מדליקה נרות חנוכה בבית, והוא יוצא ידי חובה, אף שאינו ישן בבית. וכן אם הבנים בפנימיה בישיבה, יוצאים הם ידי חובה בהדלקת הנרות של אביהם, אף שאינם נמצאים בימים אלה בבית כלל. ואילו כאן לגבי נרות שבת מבואר שאבא שאינו שובת בביתו או בן הלן בישיבה, צריכים להדליק נר שבת במקום לינתם, אף שכבר מדליקים בני הבית נר שבת בבית. ולכאורה מה ההבדל בין שבת לחנוכה?

וצריך לומר, שבנר חנוכה המצוה היא 'נר איש וביתו', דהיינו שבכל בית יהיה נר דלוק, ואם כן אפילו אם בני הבית אינם בבית, הרי שהתקיימה המצוה, שבביתם הדליקו נר חנוכה. לא כן בנר שבת, שהמטרה היא 'שלום בית' ליהנות מאור הנר שלא יכשלו בהליכתם בבית, אם כן אין שום קשר בין ההדלקה שבבית, להדלקה שבישיבה או במקום אחר.

אורחים

בן נשוי המתארח עם אשתו אצל הוריו בשבת ונשארים הם לישון שם, אם מייחדים להם חדר לשינה, צריכה הכלה להדליק נרות בחדר השינה, או בחדר אחר [מקום שאין האם בעלת הבית מדליקה שם, כמבואר להלן]. אבל אם מפאת חוסר מקום, אין באפשרותם לייחד להם חדר נפרד, והבן ישן בחדר אחד עם שאר אחיו, ואשתו ישנה בחדר אחר עם אחיותיו, טוב שתדליק הכלה על יד חמותה אך לא תברך. והוא הדין בכל זה, בחתן המתארח אצל חמיו. ומכל מקום מנהג בנות אשכנז, שתדליק וגם תברך. (א קמז. רמ"א רסג ח)

משפחה המתארחת אצל מכריה וידידיה בסעודת ליל שבת וחוזרים לישון בביתם, צריכים הם להדליק נרות שבת בביתם בערב שבת, וישימו לב לתת הרבה שמן זית או להדליק בנרות גדולים, כדי שכשיחזרו לביתם יהיו הנרות עדיין דולקים ויהנו מאורם. (א קמח)

עיוורת

בגמרא מסכת מגילה (דף כד עמוד ב), אמר רבי יוסי, כל ימי לא הבנתי את הפסוק, (דברים פרק כח פסוק כט) 'וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בְּצִהְרִים כְּאִשֶּׁר יִמְשֵׁשׁ הָעוֹר בְּאֶפְלָה', וכי מה אכפת לו לעיוור בין אפילה לאורה? עד שבא מעשה לידי, פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפילה, וראיתי סומא שהיה מהלך בדרך ואבוקה בידו. אמרתי לו בני, אבוקה זו למה לך? אמר לי כל זמן שאבוקה זו בידי, בני אדם רואים אותי ומצילים אותי מן הבורות ומן הקוצים.

ולאור האמור, אשה עיוורת חייבת בהדלקת נרות שבת, שאף על פי שאינה רואה את האור, מכל מקום עדיין נהנית היא מהאור, בזה שרואים אותה אחרים ומראים לה את דרכה אשר תלך, ולכן תברך ותדליק נרות שבת בסיוע עם אשה אחרת. אלא שאם בעלה רואה, עדיף שהוא יברך וידליק נרות שבת. (א קנ)

בית הכנסת

מה שנהגו בכמה קהילות מעדת ההודים, שהגבאי מדליק נרות בבית הכנסת, ואחר זמן בא החזן ומברך על זה, יש לבטל את מנהגם שאין לו שום יסוד בהלכה, שמעולם לא תקנו חז"ל להדליק נרות בערב שבת בבית הכנסת, ועמי הארץ שאינם בקיאים בהלכה הנהיגוהו, ומכשילים את החזן בברכה לבטלה שחמורה היא מאוד, ולדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך עובר על לאו מן התורה, של 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשוא'. וכל המסייעים לבטל מנהג זה, ישאו ברכה מאת ה'. ולשומעים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב. (ה"ע ג לה)

במה מדליקים

שמן זית

מצוה מן המובחר להדר ולהדליק נרות שבת בשמן זית. ובזכות זה יזכה לבנים תלמידי חכמים המאירים בתורה, וכדברי הגמרא (מסכת סנהדרין דף כד עמוד א) שתלמידי חכמים שנוחים זה לזה בהלכה, נמשלו לשמן זית. (א קפז)

שאר שמנים

אולם אם אין ידו משגת להדליק בשמן זית, ידליק בשאר שמנים או בנרות שעווה צבעוניים יפים ביותר. (א קפז)

מי שאמר לשמן וידלוק, יאמר לחומץ וידלוק

ליל שבת אחד כשחזר התנא הקדוש רבי חנינא בן דוסא מבית הכנסת ראה את בתו עצובה, אמר לה בתי למה את עצובה? אמרה לו כלי של חומץ התחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו נרות לשבת, ואני חוששת כל רגע שלא יכבו הנרות. אמר לה בתי, מה איכפת לך, מי שאמר לשמן וידלוק, הוא יאמר לחומץ וידלוק. ונעשה נס והיה דולק כל היום כולו, עד שהביאו ממנו לנר להבדלה.

(מסכת תענית דף כה עמוד א)

הגבהת השמן

מותר לתת מים בתוך הכוסית של השמן מערב שבת, כדי להגביה את השמן, או כדי שהכוסית לא תתפוצץ בהגיע אליה השלהבת.

חשמל

אם אין לו שמן או נרות להדליק, רשאי לברך ולהדליק מנורת חשמל. (א קפח)

חיילים

והוא הדין בחיילים הנמצאים באוהל סיירים, שמסוכן להדליק שם נרות, שלא ידליקו בנרות ממש, אלא יברכו על החשמל וידליקו. (א קמט)

חולה

וכמו כן, חולה הנמצא בבית החולים, אף על פי שאשתו מדליקה נרות שבת בבית, חייב הוא בהדלקת הנרות. ולכן אם לא מאשרים לו להדליק נרות שבת בחדרו, צריך הוא לברך על החשמל ולהדליק. (א קמד קמט)

יולדת

וכן, אשה יולדת הנמצאת בבית החולים, אף על פי שבעלה מדליק נרות שבת בבית, חייבת היא בהדלקת הנרות. ולכן אם לא מאשרים לה להדליק נרות שבת בחדרה, תברך על החשמל ותדליק. (א קמט)

מקום ההדלקה**שלחן ערוך**

עיקר המצוה להדליק את הנרות סמוך לשלחן שעליו הוא סועד את סעודת ליל שבת, שזהו מכלל עונג שבת שאוכל לאורם. ומכל מקום בימי הקיץ, אם חם לו בבית ורוצה לצאת לאכול במרפסת, אף על פי שאינו רואה משם את הנרות, רשאי. כיון שהנרות ניתנו לעונג ולא לצער. ואולם יכין לו אור חשמל במרפסת מלפני השבת, כדי שיאיר לו בשעת אכילתו. (א פד)

הדלקה במקום ההנחה

לכתחלה ידליק את הנרות במקום שהנרות צריכים להיות מונחים בשבת. אולם במקום צורך כגון שהאשה חולה ושוכבת במטה, מותר להביא אצלה את הנרות שתדליק ותברך ואחר כך יעבירם למקומם. (א קפו)

בתי הארחה

בבתי הארחה שאינם מאפשרים להדליק את הנרות בחדרי השינה, מחשש של שריפה, ומדליקות כולן בחדר האוכל, אין לברך שם על הדלקת הנרות אלא האשה הראשונה בלבד שמדליקה שם, אבל לאחר שהאשה הראשונה ברכה, שוב אין לאשה אחרת לברך באותו מקום. (שלחן ערוך סימן רסג סעיף ח). ומכל מקום רשאיות לברך על מנורת חשמל בחדרם ולהדליקה, כמבואר לעיל.

בנות אשכנז

ואולם בנות אשכנז אינן נוהגות כן, אלא יכולה לברך אף שכבר הקדימוה חבורותיה וברכו והדליקו באותו מקום. כמבואר ברמ"א (סימן רסג סעיף ח).

זמן ההדלקה

הטוב ביותר

לכתחלה יש להדליק נרות שבת בתוך החצי שעה שלפני השקיעה. ומומלץ ביותר להדליק כעשרים דקות לפני השקיעה. ואם רוצה להדליק משעת פלג המנחה נדחינו כשעה ורבע לפני צאת הכוכבים בשעות זמניות. באמצע החורף בערך בשעה 15:50 אחר הצהריים. ובאמצע הקיץ בערך בשעה 18:40 בערב לפי שעון קיץ, רש"י. (ה"ע ג לו)

ואולם יש הבדל בין אשה המדליקה בתוך החצי שעה שלפני השקיעה, לבין אשה המדליקה מפלג המנחה. שהמדליקה מפלג המנחה, חייבת לקבל את השבת לאחר ההדלקה מיד, אפילו לבנות ספרד שלא מקבלות שבת בהדלקה, שכיון שמדליקה מוקדם בעוד היום גדול, אינו ניכר כל כך שמדליקה את הנרות לכבוד שבת, אלא אם כן תקבל שבת בהדלקתה. אבל המדליקה בתוך החצי שעה שלפני השקיעה, אינה מקבלת שבת בהדלקתה, שהרי ניכר שמדליקה לכבוד שבת. (סימן רסג סעיף ד)

בנות אשכנז

ומכל מקום לבנות אשכנז אין הבדל בין אשה המדליקה בחצי שעה שלפני השקיעה לבין אשה המדליקה מפלג המנחה, שבכל מקרה היא מקבלת שבת בהדלקה. אלא אם כן עשתה תנאי שאינה מקבלת שבת בהדלקה, שאז התנאי אינו מועיל להדלקה של פלג המנחה אלא להדלקה של תוך החצי שעה שלפני השקיעה.

ולאור האמור, משפחה המתארכת בסעודת ליל שבת וחוזרת לישון בבית, אין האשה רשאית להדליק מזמן פלג המנחה ולנסוע ברכב למקום האירוח, כיון שחייבת לקבל עליה שבת בהדלקה. אלא שמכל מקום יכולה להדליק בתחילת החצי שעה שלפני השקיעה, ומיד יסעו למשפחה המארכת. ולבנות אשכנז, במקרה זה צריכה שתעשה תנאי שאינה מקבלת שבת בהדלקה. (א קסח)

זמן הדלקת הנרות בירושלים

גם בירושלים עיר הקודש יש להדליק את הנרות לכתחלה כעשרים דקות לפני השקיעה, וכמבואר בדברי רבים מגדולי רבותינו האחרונים, ומהם: הכף החיים, הגאון רבי יוסף צבי דושינסקי, ועוד. וכל רבותינו הספרדים גאוני ארץ ישראל וירושלים אשר מפיהם אנו חיים במנהגי ארץ ישראל וירושלים, לא הזכירו כלל אף ברמזו שקיים מנהג בירושלים להדליק את הנרות ולקבל את השבת ארבעים

דקות לפני השקיעה, וכן בספרי המנהגים לא נזכר שמץ מזה, ובודאי אילו היה המנהג כן, לא היו שותקים מלהודיענו זאת. וכן נהג הגאון רבי עזרא עטיה זצוק"ל ועוד. ומכל מקום הרוצים בירושלים או בכל מקום להדליק דווקא ארבעים דקות לפני השקיעה, רשאים בודאי לעשות כן, אלא שישימו לב שלא ישכחו שהם מקבלים את השבת בהדלקתם. (ה"ע ג לו. א קעא)

תוספת שבת

מצוה להוסיף 'מחול על הקודש', דהיינו לקחת כמה דקות מיום שישי שהוא חול ולהוסיף לקודש. וזאת נעשה, על ידי שנקבל את השבת כמה דקות לפני השקיעה. וגם הנשים מצוות בזה. ולכן ראוי ונכון מאוד שלאחר הדלקת הנרות [לבנות ספרד], תוודא האשה שהבית מוכן לכבוד השבת, ותבדוק בפרט בדברים שמצויה בהם השכחה, כגון אם חברו את הפלאטה לשקע. ואם כיבו את הבוילר. ואם האור דלוק במקומות שצריכים, וכל כיוצא בזה. ולאחר מכן, תאמר האשה: 'הריני מקבלת שבת'. (א קעה)

זריזים מקדימים

אשה שאיחרה ולא הדליקה נרות שבת, ונזכרה סמוך לשקיעה, אינה רשאית להדליק את הנרות אלא אם כן ברור לה שבודאי עדיין לא שקעה השמש, אבל אם היא מסופקת, לא תדליק כלל. וטוב שבדקות הקרובות ממש לשקיעה לא תדליק כלל, שהרי אין הלוחות מדייקים ממש לכל מקום. וגם השעונים לא תמיד מדויקים, ושומר נפשו ירחק כמטחוי קשת אפילו מחשש ספק חילול שבת. (א קעז)

כפרת עוונות

אשה שאיחרה להדליק את הנרות, ובטעות הדליקה לאחר השקיעה, הרי היא חייבת לעשות תשובה וכפרה על המעשה הנורא והמחריד שעשתה, עוון חילול שבת, ואפילו שלא עשתה בכוונה אלא בטעות. ובנוסף על כך היתה צריכה להתענות כמה תעניות כדי לכפר על המעשה שעשתה, אלא שבימינו שהדורות חלשים ואין בכוחנו כל כך להתענות כדי לכפר, התיקון הטוב ביותר הוא ללמוד את ההלכות של אותו ענין שהאדם חטא בו. ולכן על האשה הזאת לשנן היטב היטב את הלכות שבת, ובזכות שתתחזק בשמירת השבת כהלכתה, ה' הטוב יכפר לה על עוונה. (א קעז)

קבלת שבת בהדלקה

דעת בעל הלכות גדולות

כשהאשה מדליקה נרות שבת, האם במעשה זה היא כבר מקבלת את השבת או שהדלקת הנרות היא ככל שאר ההכנות שלכבוד שבת, שלא מקבלים את השבת בעשייתן? הנה לדעת בעל הלכות גדולות [חי לפני כאלף שנה], לאחר שגמרה האשה

להדליק נרות שבת, קיבלה היא מיד את השבת. ומחמת זה יש קצת נשים נוהגות, שלאחר שברכו והדליקו את הנרות, אינן מכבות את הגפרור שבו הדליקו אלא משליכות אותו לארץ והוא כבה מאליה.

דעת רבותינו הראשונים

אך רוב ככל רבותינו הראשונים [לפני כשבע מאות ושמנה מאות שנה] חולקים עליו, ומהם: הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, המאירי, הרא"ש, רבנו שמשון, תוספות, הרא"ה, הסמ"ג, רבנו ירוחם, הגהות מיימוניות, המגיד משנה, ועוד, ולדעתם אין שום קשר בין הדלקת נרות שבת לקבלת שבת, והדלקת הנרות היא רק כחלק מההכנות לשבת, שמכבוד השבת הוא שיהיה אור דלוק בבית ולא ישבו בחושך, וכך פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רסג סעיף ד, י), שלא מקבלים שבת בהדלקה כלל.

אלא שטוב ונכון שתעבור האשה קודם הדלקת נרות על כל הבית, לראות אם באמת מה שצריך להיות דלוק, דלוק. ומה שצריך להיות מכובה, מכובה. וכן אם הפלאטה מחוברת לחשמל, ואם השעון שבת מכון, וכל כיוצא בזה.

בנות אשכנז

מנהג בנות אשכנז לחשוש לדעה האומרת שהאשה מקבלת שבת בהדלקה, אלא אם כן תעשה תנאי במפורש ותאמר, שאינה מקבלת שבת בהדלקה. (הרמ"א סימן רסג סעיף י)

תפלת מנחה

למנהג בנות אשכנז שמקבלות שבת בהדלקה, טוב שתתפלל תפלת מנחה קודם ההדלקה, ומכל מקום אם נזכרה לאחר הדלקת הנרות, רשאית להתפלל מנחה על אף שהיא תפלה של חול. (א קפא)

בני אשכנז

איש מבני אשכנז המדליק נרות שבת, וכגון בחור ישיבה המדליק בפנימיה וכדומה, אינו מקבל שבת בהדלקה כלל. (משנה ברורה סימן רסג ס"ק מב)

ברכת ההדלקה

נוסח הברכה

נוסח ברכת ההדלקה: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר של שבת". ולא כאותם האומרים להדליק נר של שבת 'קודש'. ומכל מקום אם אמרו כן, אין זה הפסק בברכה. (א קסג)

זמן הברכה

כלל גדול אמרו בגמרא, "כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, חוץ מטבילת הגר". (כמובא בגמרא מסכת פסחים דף ז עמוד ב, ודף קט עמוד ב, ובמסכת סוכה דף לט עמוד א, ובמסכת מגילה דף כא עמוד ב, ובמסכת מנחות דף לה עמוד ב), והיינו שעל כל מצוה ומצוה שאדם עושה ויש עליה ברכה, חייב קודם לברך את הברכה, ורק אחר כך לעשות את המצוה. חוץ מגר שטובל כדי להיות יהודי, שקודם הוא טובל, ורק אחר כך מברך על הטבילה, כיון שקודם הטבילה אינו יכול לברך, שהרי עדיין הוא גוי, ואיך יאמר, אשר 'קדשנו' במצוותיו 'וציונו', הרי אף אחד לא קידש אותו ולא צוה אותו? לכן קודם הוא טובל ואז נעשה יהודי ואחר כך מברך.

ולפי זה הוא הדין במצות הדלקת נרות שבת, שצריך לברך ואחר כך להדליק, וכמו שכותב רבנו הגדול הרמב"ם (פרק ה מהלכות שבת הלכה א): "וחייב לברך קודם ההדלקה, כדרך שמברך על כל הדברים שהוא חייב בהם מדברי סופרים". עכ"ל.

וכמו כן פסקו: רב עמרם גאון וכל הגאונים, ארחות חיים, הראב"ה, האור זרוע, ספר הבתנים, המרדכי, שבולי הלקט, הפרדס, תרומת הדשן, מהר"י מברונא, וכל רבותינו הראשונים, וכמו שהעיד הרב המגיד משנה, וכן כתב בהלכות ומנהגים לרבי יעקב וייל (אות טז, נדפס בספר הזכרון להג"ח שמואלביץ). וכן דעת מרן רבנו יוסף קארו זצ"ל בחיבורו הבית יוסף (סימן רסג), שהברכה על הדלקת הנרות, הרי היא ככל המצוות, ומברכים עליה קודם עשייתה.

ואף לדעת 'בעל הלכות גדולות' שהובא לעיל, שאומר שקבלת שבת תלויה בהדלקה, ולכן מקצת נשים לא מכבות את הפתילה אלא מניחות אותה שתכבה מאליה, צריכה האשה לברך קודם ורק אחר כך להדליק, וראיה לזה, שהרי בגלל החשש לדעתו, נוהגות קצת נשים שלא לכבות את הפתילה אלא מניחות את הפתילה שתכבה מאליה, ואם לדעתו צריך קודם להדליק ואחר כך לברך, אם כן כשהדליקה האשה את הנרות, עדיין לא ברכה ועדיין לא קבלה את השבת, ומה הבעיה בזה שתכבה את הפתילה? אלא ודאי כוונתו שלאחר שברכה האשה והדליקה את הנרות, עתה בגמר ההדלקה קבלה את השבת, ולכן עתה לא תכבה את הפתילה. (בית יוסף רסג, ערוך השלחן)

ובאמת שכן היה המנהג בארצות ספרד ועדות המזרח, וכמו שהעידו גדולי הדורות האחרונים מארצות המערב, ומתימן, ומקושטא, ומבגדאד, ועוד. ולכן על כל אשה מבנות ספרד, להקפיד לברך קודם ורק אחר כך להדליק, ולא תשנה מפסק כל רבותינו הראשונים, ומרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. ומצוה רבה לפרסם כן בשיעורי תורה ברבים.

בנות אשכנז

ואמנם בשו"ת רבי יעקב וייל כתב, "מקצת נשים" נוהגות, שמדליקות את הנרות, ואחר כך מניחות את כפות ידיהן פרושות כנגד הנרות ומברכות, ומסלקות את ידיהן, כדי שתחשב להן הברכה קודם עשייתה. ולא רצו לברך קודם ההדלקה, "שאם כן כבר קבלו שבת עליהן" ולא יוכלו יותר להדליק. ועל פי זה כתב הרמ"א (סימן רסג סעיף ה), שמנהג האשכנזים לברך אחר ההדלקה.

וקצת יש להבין לכאורה, שהרי אפילו לדעת 'בעל הלכות גדולות', האשה לא מקבלת שבת בברכה אלא בגמר ההדלקה כמבואר לעיל, ואם כן עדיין תוכל האשה לברך ואחר כך להדליק, ומה המקור לאותן מקצת נשים שנוהגות לקבל שבת כבר בברכה? ועוד הקשו, שהרי מה הן חושבות לתקן שתהיה הברכה קודם עשייתה, על ידי שנותנות את כפות ידיהן מול הנרות, הלוא עצם הנאת הראיה מהנרות אינה עשיית המצוה, אלא ההדלקה עצמה היא עשיית המצוה, נמצא

שעדיין לא קיימנו את דברי חז"ל שכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן.

ודע כי אף מרבני אשכנז יש נהגו לברך קודם ההדלקה, ומהם התרומת הדשן שהיה רבו של רבי יעקב וייל. הגאון מהר"י מברונא, הגאון יעב"ץ, שו"ת פאר עץ חיים, והמהר"ם שיק תלמיד החתם סופר, תמה מאוד על מנהג האשכנזים בזה. והגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל כשהעתיק את מקום מגוריו מחוץ לארץ ישראל, הורה הלכה למעשה לרעייתו הרבנית ולבני ביתו לברך קודם ואחר כך להדליק, וכן נהגו אחריו כלותיו ונכדותיו כולן. וכן הגאון מהר"ש שניידר בשו"ת דברי שלמה הורה לשואל אשכנזי שנראה שיש לברך קודם ההדלקה. ועיין בשו"ת אבן ישראל לגאון רבי יעקב ישראל פישר (חלק ח דף כז ע"ב). (מאור ישראל טבעת המלך עמוד קג)

אלו ואלו דברי אלוהים חיים

המנהג הרווח אצל בנות אשכנז להדליק ואחר כך לברך, כפסק הרמ"א, ואין ספק שאלו ואלו דברי אלוהים חיים. אך בנות ספרד שמדליקות ואחר כך מברכות, הרי הן מברכות ברכה לבטלה, וכמו שפסקו הרמב"ם והרא"ש ועוד רבים מרבנותינו הראשונים, שכל מצוה שלאחר עשייתה מברך, הרי זו ברכה לבטלה. והוא הדין באשה אשכנזיה שנישאת לבעל ספרדי, שעל פי ההלכה צריכה לנהוג בכל ההלכות כפי בעלה, גם היא תברך ואחר כך תדליק. (יבי"א ח"ב סימן טז ועוד. ה"ע ג לו)

איש מבני אשכנז המדליק נרות שבת, וכגון בחור ישיבה המדליק בפנימיה, מכיון שאינו מקבל שבת בהדלקה, מברך ואחר כך מדליק. (בי"ח סימן רסג אות ג)

ומודה ועוזב ירוחם

אשה ספרדיה שמחוסר ידיעה היתה מדליקה נרות ואחר כך מברכת, הרי היא חייבת לשנות את מנהגה, ולהחזיר עטרה ליושנה, לברך קודם ואחר כך להדליק. וכתשובה על מנהגה הלא נכון, שהיתה מברכת ברכה לבטלה בכל ערב שבת לדעת הרמב"ם ורבים מהפוסקים, תקבל על עצמה לשנן את הלכות הדלקת נרות שבת, ותתקן כמה שיותר נשים ספרדיות, שיברכו קודם ואחר כך ידליקו. (ה"ע ג לו. א קנט)

שכחה לברך

אשה ספרדיה שטעתה והדליקה נרות שבת ושכחה לברך, הפסידה את הברכה ולא תברך אחר ההדלקה, כי כלל בידינו "ברכות, לא מעכבות", דהיינו שאם עשה את המצוה ושכח לברך, אין זה מעכב את המצוה ויצא ידי חובתו.

ואולם אם מנהגה להדליק בכל ערב שבת מספר נרות מסוים, כגון שבע נרות או שלוש נרות, כל עוד שלא גמרה להדליק את מספר הנרות שרגילה בהם, יכולה עדיין לברך. (א קסב)

ערב יום טוב

בערב יום טוב אף למנהג האשכנזים, מברכות הנשים על הנרות, ואחר כך מדליקות. (משנה ברורה סימן רסג ס"ק כז)

ואתם תחרישון

אסור לדבר משעת הברכה, עד שתגמור להדליק את כל הנרות שרגילה להדליק בכל ערב שבת. ואם עברה ודיברה אחר הברכה קודם שהדליקה אפילו נר אחד, דברים שאינם מעניין ההדלקה, צריכה לחזור ולברך שוב. אך אם דיברה דברים שהם מעניין ההדלקה, כגון שנכבה הגפרור, וביקשה שיביאו לה גפרור אחר, אינה צריכה לחזור ולברך. ומכל מקום לכתחלה אף אם נכבה הגפרור, תשתדל שלא לדבר כלל. (א קסד)

איסור נגיעה בנרות

אסור לגעת בנרות של שבת לאחר שהדליקום, ואפילו שעדיין לא נכנסה השבת ולא קיבל עליו שבת מבעוד יום, כיון שהוקצה [התייחד] למצוותו. כמבואר בשלחן ערוך סימן רסג סעיף יד. (ה"ע ג מה)

קבלת שבת**זמן קבלת שבת**

באמירת 'בואי כלה בואי כלה', אנו מקבלים את השבת, לכן אם רואה אדם שהזמן מצומצם ולא יספיקו לומר 'בואי כלה' אלא לאחר השקיעה, יאמר בינו לבין עצמו כמה דקות קודם השקיעה, 'הריני מקבל שבת', וירויח בזה מצות תוספת מחול על הקודש, דהיינו שמוסיף זמן מעט מהחול ועושהו קודש. וכשהזמן מצומצם ורואה שיגמרו את מנחה לאחר השקיעה, רשאי לקבל שבת באמירה זו בינו לבין עצמו, אפילו קודם מנחה.

זמן תוספת שבת

הזמן שאפשר להוסיף מחול על הקודש, הוא מ'פלג המנחה', נדהיינו כשעה ורבע לפני צאת הכוכבים בשעות זמניות. באמצע החורף בערך בשעה 15:50 אחר הצהרים. ובאמצע הקיץ בערך בשעה 18:40 בערב לפי שעון קיץ, ומזמן זה רשאי לומר: 'הריני מקבל שבת'. ואז נאסר הוא בעשיית מלאכה האסורה בשבת. אבל אם אמר קודם 'פלג המנחה', אין זה כלום, ועדיין לא קיבל את השבת. (סימן רסג סעיף ד)

מלאכה לאחר תוספת שבת

המקבל שבת מבעוד יום, והוצרך פתאום לעשות איזו מלאכה דחופה, רשאי לומר לחברו שעדיין לא קיבל את השבת, שיעשה את המלאכה בשבילו. ואם אין מי שידוע לעשות את המלאכה אלא הוא, רשאי לעשות התרה (כמו שעושים 'התרת נדרים' על ידי שלשה אנשים) על שהכניס את השבת מוקדם, ואז יוכל לעשות את המלאכה. (א קכד)

מלאכה לאחר ברכו

ואולם כל זה אם רק אמר בפיו שמקבל את השבת, אבל אם התפלל ערבית של

שבת מוקדם מפלג המנחה, או אפילו ענה רק 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד' שאומרים בתחילת תפלת ערבית, אינו יכול לעשות התרה. (א קכה)

מנחה לאחר ברכו

אם שמע 'ברכו' של תפלת ערבית של שבת מבעוד יום, ועדיין לא התפלל מנחה, לא יענה עמהם. ואם ענה הרי הוא קיבל שבת בציבור, ואינו יכול להתפלל מנחה. ורק כשמקבל שבת בינו לבין עצמו שאומר 'הריני מקבל שבת', אז רשאי להתפלל מנחה. ומכל מקום ביום חול, רשאי לענות 'ברכו' קודם שהתפלל מנחה.

אכילה לאחר תוספת שבת

המקבל את השבת מבעוד יום, נאסר עליו לאכול ולשתות כלום עד שיקדש.

אבל אם לא קיבל עליו שבת מבעוד יום כלל, לא נאסר באכילה ושתייה אלא מזמן השקיעה. אלא שבכל זאת במקרה זה, אם הוא צמא מאוד לאחר השקיעה, מותר לו לשתות בתוך זמן בין השמשות עד צאת הכוכבים. (ה"ע ג יט. א רנא)

חנוך לנער

קטנים שהגיעו לגיל חינוך נדהיינו מגיל שש ומעלה, כל ילד לפי שכלו והבנתו, יש לחנכם שלא לטעום כלום קודם הקידוש, אולם כשיש צורך בדבר כגון שממתינים לאורח שיגיע וכדומה, מותר לתת להם לאכול ולשתות. (א רנג)

והוי מחשב שכר מצוה

חסידיים ואנשי מעשה נוהגים לקבל את השבת מפלג המנחה, ויושבים ועוסקים בתורה עד שיתחילו הציבור את התפלה. ומרויחים את מה שאמרו חז"ל שכל העוסק בתורה בשבת שעה אחת, כאילו עסק בתורה שנה שלימה.

זמן תפלת מנחה

אף על פי שהשבת נכנסת בשקיעת החמה, כבר התבאר שיש מצוה להוסיף מחול על הקודש, ולכן יש להקפיד להתפלל מנחה בערב שבת כעשרים וחמש דקות לפני השקיעה, כדי שיספיקו הציבור לומר 'קבלת שבת' לפני השקיעה. ומכל מקום יש ליידע את הקהל שיזהרו שלא לעשות מלאכה כעשר דקות או רבע שעה לפני השקיעה, שלא יכשלו בחשש חילול שבת חס ושלום. (א קצו)

זריזים מקרימים למצוות

אם קרה שאדם איחר לבוא לבית הכנסת בערב שבת, והציבור כבר התפללו מנחה וקיבלו את השבת, לא יתפלל מנחה בתוך בית הכנסת אלא יצא לחוץ להתפלל, שמאחר והציבור כבר קיבלו את השבת, לא יעשהו חול במקומם. אך אם הציבור עדיין לא קבלו את השבת, רשאי להתחיל להתפלל מנחה, אף על פי שבאמצע תפלתו יקבלו הציבור את השבת. (א קצט)

ערבית של שבת

זמן תפלת ערבית

יש לדעת כי מעיקר הדין רשאי אדם בכל ימות השנה, להתפלל תפלת ערבית מזמן 'פלג המנחה', [דהיינו כשעה ורבע לפני צאת הכוכבים בשעות זמניות], אלא שיצטרך אחר כך לחזור ולקרוא קריאת שמע שוב לאחר צאת הכוכבים. וכך נהגו גדולי ישראל ספרדים ואשכנזים כאחד, שנים רבות בארץ ישראל ובחוץ לארץ. אמנם כיום הרבה מבני אשכנז מחמירים שלא להתפלל תפלת ערבית אלא לאחר צאת הכוכבים, ותבוא עליהם ברכה. ומכל מקום אף להם, אם יש איזה צורך שהוא להתפלל מוקדם, בודאי שרשאים להתפלל ערבית מפלג המנחה, ובפרט אם יש חשש שאם ימתינו לאחר צאת הכוכבים, יצטרכו להתפלל ביחיד, בודאי שעדיף שיתפללו במנין מפלג המנחה, ולא ביחיד לאחר צאת הכוכבים.

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן רסז סעיף ב): מקדימים להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית ולאכול מיד.

ימות הקיץ

אשר על כן, בימות הקיץ שהשקיעה מאוחרת מאוד, ואם ימתינו להתפלל ערבית בצאת הכוכבים, יגיעו לבית מאוחר מדאי, ובני הבית עייפים מאוד, ולא ישבו הילדים בשלחן שבת בסבלנות לשמוע דברי תורה ושירות ותשבחות לה' יתברך, כדאי מאוד אפילו לבני אשכנז להקדים להתפלל ערבית של שבת מזמן 'פלג המנחה', ואז גם רשאים לקדש על היין ולסעוד סעודת שבת קודם השקיעה, וכמו שכתבו רבים מהפוסקים, ומהם: התוספות, אור זרוע, תרומת הדשן, רבנו ירוחם, המגן אברהם, הטורי זהב, וכך פסקו מרן והרמ"א, אלא שטוב ונכון לאכול עוד כזית לחם לאחר צאת הכוכבים. כמו שכתבו המהר"ל מפראג, הבית חדש, הפרי חדש, אליה רבה והמשנה ברורה. (א רא)

חוץ לארץ

ובפרט במקומות רבים בחוץ לארץ, שזמן השקיעה שם מאוחר הרבה יותר משל ארץ ישראל, שבודאי יתפללו ערבית מפלג המנחה ויקדשו על היין ויסעדו סעודת שבת. וכן המנהג היום בהרבה קהילות של בני אשכנז וספרד בחוץ לארץ.

שמע ישראל

ובכל מקום שמתפללים ערבית מוקדם, יש להזכיר לציבור לפני צאתם מבית הכנסת, שיקראו קריאת שמע בזמנה לאחר צאת הכוכבים. (א רא)

להבעיר את הגחלת

תהלות לאל יתברך, אשר גבר חסדו עלינו, רבים מבני ישראל עם קדושים, באים להתפלל בבתי הכנסת בלילות שבת, על אף שחלקם עדיין לא זכו להסתופף

בחצרות ה', ולשמור את השבת כדת וכדין. ולכן חובה קדושה בכל בתי הכנסת שיארגנו להם חכם שיעמוד ויאמר כמה דברי תורה מפרשת השבוע, וישמח את הציבור בדברי חיזוק באמונה ובטחון בה' יתברך, ותוך כדי הדברים יכניס במאור פנים גם מילות אהבה וחיבה על חשיבות שמירת השבת ומעלתה, ועל התענוג הרוחני והגשמי שבשלחן שבת, ולעומת זאת אותם שאינם שומרים את השבת, מה הם עושים באותן שעות שהצאן קדשים משורר בשמחה וגיל לה' יתברך, היכן הם מבליים את זמנם, ה' יצילנו. ואט אט יבעיר בהם את הגחלת הרוחנית העמומה שבלבותיהם, ויקרבם לה' יתברך. וזכות הרבים תלויה בו ובכל המסייעים בזה.

שיר השירים

מנהג חשוב לומר 'שיר השירים' בכל ערב שבת. יש נוהגים לקרותו בין מנחה לערבית, ויש נוהגים לקרותו קודם מנחה. וטוב לנהוג כן בימי הקיץ שהשקיעה מאוחרת מאוד. ומכל מקום אם יש טורח ציבור גם באמירת 'שיר השירים' וגם בדרשת הרב, יש להעדיף את דרשת הרב על פני אמירת 'שיר השירים', כדי לחזק את הקהל לתורה ויראת שמים. (א רלב)

נעימה קדושה

ישתדלו הגבאים שיהיה חזן ירא שמים שקולו ערב, כדי שיתפלל בנעימה לכבוד השבת.

מעלת התפלה בניגון

כתוב בספר חסידים [לרבי יהודה החסיד שנולד לפני כשמונה מאות וחמישים שנה], 'כשאתה מתפלל אמור ברכות התפלה בניגון הנעים והמתוק שבעיניך, ובוה ימשך לבך אחר מוצא פין, ובבקשה ותחינה בניגון המושך את הלב, ולשבח ולהודות בניגון המשמח את הלב, למען ימלא לבך אהבה ושמחה בעבודת ה' יתברך'. וידוע מה שכתב הרמב"ם: השמחה והאהבה בעבודת ה' יתברך ובעשיית מצוותיו, עבודה גדולה היא. וכל המונע עצמו משמחת מצוה זאת, ראוי ליפרע ממנו, שנאמר: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל - ועבדת את אויביך". (שו"ת יחודה דעת חלק ב סימן ה)

הלחנת שירים

מותר לפייט בקדיש או בקדושה ובכל קטעי תפלה שהם, במנגינות של שירי נכרים. ואין בזה איסור כלל, וכן עשו מעשה רבים מגדולי הדורות הקודמים ועד דורנו אנו. ומכל מקום יש להעדיף להלחין בתפלה את השירים שכבר נשכחו המילים שלהם, יותר מאשר שירים שהמילים עדיין זכורות אצל חלק מהקהל. (יחודה דעת חלק ב סימן ה)

רננו צדיקים בה'

מותר לנגן בתפלה אף בשם ה', ורמזו בזה, "רננו צדיקים בה'". ואולם ברור שיש להקפיד לומר את שם ה' כמתכונתו בטעם מלרע, כלומר שהטעם למטה באות נ', ולא יאמר מלעיל, שהטעם באות ד'. (יחזק דעת חלק ב סימן ה)

אזהרות לשליח ציבור

וכמו כן יש להקפיד שלא להאריך יותר מידי בתיבה מסוימת, באופן שמאבד את משמעותה לרוב האריכות. וברור גם שאין להפסיק בנשימה באמצע המילה, שנמצא שמחלק את המילה לשתיים. וכן אין להאריך בניגון בתיבה אחרונה של כל פסקה מהקדיש או בסוף כל ברכה, מפני שדבר זה גורם לחלק מהקהל להקדים ולענות 'אמן' בעוד החזן ממשיך בניגון ולא סיים את התיבה. וכן יש להזהר שלא לכפול תיבה אחת פעמיים או יותר לצורך המנגינה. (יחזק דעת חלק ב סימן ה)

לשם שמים

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן נג סעיף יא): שליח צבור שמאריך בתפלתו כדי שישמעו את קולו הערב, ומתכוין להשמיע קולו לרבים ולהתפאר בידיעתו ושמח בקולו, הרי זה מגונה, ועליו נאמר: 'נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה'. אבל אם עושה כן מפני ששמח על שזכה לתת הודאה לה' יתברך, תבוא עליו ברכה. והוא שיעמוד באימה וביראה ויתפלל בכבוד ראש, וכמו שדרשו חז"ל בגמרא מסכת ברכות (דף ל עמוד ב) על הפסוק, 'עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה' - במקום גילה שם תהא רעדה. ומכל מקום כל שמאריך בתפלתו, לא טוב הוא עושה מפני טורח ציבור.

קדיש

יש להקפיד לעמוד בעניית 'ברכו' שקודם ערבית של שבת על פי הסוד, כדי לקבל תוספת הרוח של שבת. ולכן נהגו לעמוד כבר מתחילת הקדיש.

השכיבנו

בנוסח 'השכיבנו' שבתפלת ערבית, צריך לומר 'ופרוס עלינו ועל ירושלים עירך סוכת שלום', ולא 'סוכת רחמים ושלום'. שכן היא נוסחת הזוהר הקדוש, הגאונים, הרדב"ז, השל"ה ועוד רבים מהפוסקים, וכן כתב מרן בשלחן ערוך (סימן רסז סעיף ג).

עמוד עמדי

יש להקפיד לעמוד כשאומרים 'ופרוס עלינו', כדי לקבל תוספת נשמה יתירה מעומד. (בן איש חי שנה שניה פרשת וירא סעיף ג)

זכות השבת

בברכת 'השכיבנו', אין אנו חותמים את הברכה כמו ביום חול 'שומר את עמו

ישראל לעד, כיון שבשבת אין עם ישראל צריכים שמירה, שגדולה היא זכות מצות קיום השבת שמגינה ושומרת עלינו. ומכל מקום אם טעה וחתם כמו ביום חול, ולא תיקן מיד תוך כדי זמן של אמירת 'שלוש עליך רבי', אינו חוזר. (א רז)

יעלה ויבוא

מותר לומר בראש חודש בערבית בקול רם 'יעלה ויבוא' בין הקדיש לעמידה, כדי להזכיר לציבור לומר 'יעלה ויבוא'. והוא הדין בכל האזכרות כולן כגון, 'משיב הרוח' 'ועל הניסים'. (שלחן ערוך סימן רלו סעיף ב)

שותף במעשה בראשית

אומרים 'ויכולו' בתפלה, ואמרו בגמרא מסכת שבת (דף קט עמוד ב): כל המתפלל בליל שבת ואומר 'ויכולו', נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. שעל ידי שמעיד שברא הקב"ה את העולם, אזי בני אדם מכירים בבריאה ובבורא, כי אם אין מי שיכיר בבריאה ובבורא, אבדה כל תכלית הבריאה, ולכן האמונה הבאה לידי ביטוי באמירת 'ויכולו', מקנה היא לאדם זכות שותפות בבריאה. וכיון שזו עדות, לכך אם אדם לא הספיק לומר עם כל הקהל 'ויכולו', ישתדל לומר עם עוד אחד, כדי שיהיו שניים, וכמו שנאמר, 'על פי שני עדים יקום דבר'. (א רט ריב)

נמחלים עוונותינו

ואמרו בתלמוד ירושלמי, כל האומר 'ויכולו' בליל שבת, שני מלאכי השרת מניחים ידיהם על ראשו, ואומרים לו 'וסר עוונך וחטאתך תכופר'. והטעם בזה, כי אדם העומד ומעיד בכוונה שלימה וברורה ובאמונת אומן, שה' יתברך ברא את עולמו בששה ימים, וקידש את יום השביעי וברכו, הרי הביע בכך את יסוד היסודות של אמונת התורה. ונמצא שגם אם הוא חטא חס ושלום, אין זה מתוך הכרה, וראוי הוא לסליחה. (א רט)

ברכת מעין שבע

לאחר אמירת 'ויכולו' עם כל הקהל, תקנו חכמים שהשליח ציבור יאמר ברכת 'מעין שבע', והיינו ברכה אחת שיש בה מענין שבע הברכות שאמרנו בתפלה, ואלו הן: א. 'מגן אבות בדברו' כנגד 'מגן אברהם'. ב. 'מחיה מתים במאמרו' כנגד 'מחיה המתים'. ג. 'האל הקדוש שאין כמוהו' כנגד 'האל הקדוש'. ד. 'לפניו נעבוד ביראה ופחד' כנגד ברכת העבודה שהיא 'רצה'. ה. 'ונודה לשמו בכל יום תמיד' כנגד 'מודים אנחנו לך'. ו. 'לאדון השלום' כנגד 'שים שלום'. ז. ברכת מקדש השבת.

טעם התקנה

בזמנם היתה מצויה סכנה של שדים ומוזיקים לאדם ההולך יחידי בלילה מחוץ לעיר, ולכך היו מקפידים ללכת כמה אנשים יחד. ומכיון שבתי הכנסת שלהם היו מחוץ לעיר, לכך כשהיו מסיימים את תפלת ערבית של שבת, היו חוזרים כולם

יחד, כך שלא היה חשש של מוזיקים. אך פעמים שהיו אנשים מאחרים לתפלה, וכשיצאו הקהל הם עדיין לא סיימו את תפלתם, והיו צריכים לחזור לבד ומגיעים לכלל סכנה. לכך תקנו חכמים, שיאמר השליח צבור ברכת 'מעין שבע' שהיא כמו חזרת הש"צ על תפלת ערבית, כדי שבינתיים יגמרו אותם אנשים את תפלתם, ויחזרו עם כולם לביתם. (א ריג)

נמצא שכל התקנה היתה רק על בית הכנסת, לכך אם מתפללים בבית, כגון שיש חתן וכיוצא בזה, אין אומרים ברכת 'מעין שבע', כי לא תקנו חכמים לומר אלא בבית הכנסת. (א רטז)

ירושלים עיר הקודש

אולם בירושלים כיון שקדושתה חמורה, חשובה היא כולה כבית הכנסת, ואפילו אם מתפללים בבית, אומר השליח ציבור ברכת 'מעין שבע'. (א ריז)

כריעה בברכה

אין השליח ציבור כורע בברכת 'מעין שבע', כיון שאין זה ממש חזרת הש"צ. ויש להודיע זאת בנועם לכמה שליחי ציבור שאינם יודעים. (א רטו)

ואתם תחרישון

אין לדבר בשעה שהשליח ציבור אומר 'ויכולו' וברכת 'מעין שבע'. ומעשה בחסיד אחד שראה בחלום אדם שנפטר שהיו פניו מוריקות, אמר לו למה פניך הוריקו. אמר לו מפני שהייתי מדבר בשעה שהציבור היו אומרים 'ויכולו', ובברכת 'מעין שבע' ובקדיש. (א ריט)

מעלת נשיקת ידי הרב וברכתו

אם יש רב תלמיד חכם בבית הכנסת, טוב ונכון לנשק את ידיו לאחר התפלה. וענין זה יש בו מעלה גדולה מאוד, כמובא בזוהר הקדוש (בראשית דף פג עמוד ב): 'אתו [באון] רבי אלעזר ורבי אבא וכולהו חברייא נוכל החבורה של החכמים], ונשקו ידיו [נידון] דרבי שמעון בר יוחאי'. וכן מבואר ברש"י (מסכת עבודה זרה דף יז עמוד ב) שיש ענין לנשק ידי הגדולים כשיוצאים מבית הכנסת. וכתב מרן החיד"א, שבשעת פטירת הר"י מיגאש נרבו יוסף הלוי בן מיגאש, שחי לפני כשמונה מאות וחמישים שנה נכנס אצלו הרמב"ם שהיה כבן שבע שנים ונישק את ידו. ואמרו הרמב"ם ואביו רבי מימון שלא זכה הרמב"ם למה שזכה אלא באותה נשיקה שנישק את ידיו, וברכו והאציל עליו מחכמתו. ובאר מרן החיד"א, שהיה קבוע בלב הרמב"ם ואביו רבי מימון, שברכת מהר"י מיגאש עשתה פירות, וכיין להאציל עליו מחכמתו. וכבר אמרו במדרש, שכל הטובה והממלכה שיש לזרעו של עשו, מפני שהחשיב כל כך את ברכת אביו יצחק, וצעק צעקה גדולה ומרה באומרו 'ברכני גם אני אבי'.

ואמנם בספר פתח הדביר כתב, שלא יפה עושים אותם הבאים לנשק ידי הרב בעוד שהוא אומר 'עלינו לשבח', שהרי אין הרב יכול לברכו בשעה שמרחשות שפתותיו בתפלה. והגם שנשיקת היד של הגדולים בתורה, פשוט שישגי בזה תועלת גדולה, לפי הקדושה הרבה שיש בהם, שמחדשים בכל יום הלכות וכותבים בימין, ושמאל גם מסייע לימין, ויש באצבעותיהם קדושת התורה, מכל מקום עדיף יותר לנשק ידיהם בעת שיכולים לברך, ודי לנשק את יד ימין בלבד. (ילקוט יוסף כיבוד אב ואם חלק א עמוד תלא)

נשיקות

יש להזהר שלא לנשק דרך חיבה ואהבה את הפנים בבית הכנסת, כדי להראות שאין אהבה כאהבתנו למקום ברוך הוא. ואותם שנהגו לנשק את בניהם או את חבריהם בפנים לאחר התפלה, ישתדלו לעשות כן ביציאתם מבית הכנסת בחוץ. וכן כתבו כמה מרבני מרוקו לבטל את המנהג הזה לנשק בבית הכנסת, ומהם רבי יצחק חזן (יחודה דעת ח"ג סימן ה), וזקן רבני מרוקו רבי יהושע מאמאן (עמק יהושע ח"ג אר"ח סימן יח, ח"ו סימן כא). ולשומעים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב.

הבאת הקטנים לבית הכנסת

יש להזהר שלא להביא ילדים קטנים לבית הכנסת, שכיון שאינם יודעים להתפלל ממילא קמים ומסתובבים בין המתפללים, ודבר זה מפריע ומוציא את הריכוז של המתפללים, והגורם הוא האבא שחושב שעושה מצוה שבנו בא לבית הכנסת או האמא שרוצה לנוח, ושולחת את ילדיה לבית הכנסת, שחושבת שזהו המקום לבייבי סיטר, ודבר זה הוא זלזול בקדושת בית הכנסת וחמור מאוד. (משנ"ב קבד סקכ"ח)

אשר על כן, הרוצה להרגיל את בנו הקטן לבוא לבית הכנסת, יש לעשות זאת בהדרגה, ולהביאו בתחלה פעם בשבוע לתפלה אחת קצרה, כמו במנחה של שבת. ולהודיעו לפני כן כפי שכלו והבנתו, על קדושת ומעלת בית הכנסת, ושהוא בא בתנאי שהוא יושב יפה ליד האבא כל התפלה. ואם הוא מוכן לעמוד בזה, יש להביאו ואף לתת לו איזה ממתק על התנהגותו היפה כדי לעודדו ולחזקו. ולאחר זמן ממושך שבאמת הוא עומד בזה, יש להוסיף לו עוד תפלה ועוד תפלה בהדרגה, כך שמקטנות יקבל את הקדושה והמורא מבית הכנסת, כמו שאמרה התורה (ויקרא פרק יט פסוק ל) ומקדשי תיראו. והרי בתי הכנסת הם מקדש מעט.

הטועה בתפלות שבת

סימן טוב

יש להזהר מאוד בתפלות שבת, שיתן את לבו שלא יטעה להתחיל בתפלה של חול, שאין זה סימן טוב למשך השבוע. ולכן ישתדל תמיד להתפלל מתוך הסיידור, ועל ידי כך יוכל גם לכוין טוב יותר. (א רכ)

טעה בתפלות שבת

אם טעה בין התפלות עצמן של שבת, כגון שטעה בערבית ואמר 'ישמח משה', או שטעה בשחרית ואמר 'אתה אחד', או שטעה במנחה ואמר 'אתה קדשת', אם

נזכר קודם שחתם את הברכה 'ברוך אתה ה' מקדש השבת', יחזור לנוסח של אותה תפלה - בערבית 'אתה קדשת' וכו'. אבל אם נזכר לאחר שחתם את הברכה, יצא ידי חובתו ואינו חוזר. (א רכו)

טעה בשחרית והתפלל של מוסף 'תכנת שבת', ונזכר אחר שחתם את הברכה, יצא ידי חובת תפלת מוסף. וכשיגמור את העמידה, יחזור להתפלל שחרית ויאמר 'ישמח משה'. (א רכח)

טעה במוסף

אם טעה בתפלת מוסף, ואמר תפלה אחרת של שבת, אפילו אם נזכר אחר שחתם 'ברוך אתה ה' מקדש השבת' והמשיך 'רצה', חוזר לומר 'תכנת שבת'. ואם נזכר אחר שסיים את התפלה, יבקש מהשליח צבור שיכוין להוציאו ידי חובה. ויזהר שלא לענות 'ברוך הוא וברוך שמו' על ברכות החזרה, ויענה רק 'אמן'. וכן לא יאמר עם הציבור 'מודים דרבנן', אלא שכשיגיע החזן ל'מודים', ישמע מהחזן וישתחוה בלבד. (א רכו)

ואם לא אמר לשליח ציבור שיוציאו ידי חובה, כגון שהאריך בתפלתו וגמר לאחר שהתחיל השליח צבור את חזרת מוסף, או שקרה באופן חד פעמי שהתפלל בביתו ביחיד, כגון שהיה חולה ואנוס, אינו חוזר להתפלל אפילו בתנאי של תפלת נדבה, כיון שבשבת לא מתפללים תפלת נדבה, לפי שלא הקריבו בבית המקדש קרבן נדבה בשבת. (א רכו)

תשלומין

היה אנוס ולא התפלל ערבית של שבת, יתפלל בבוקר שחרית פעמיים, ויאמר בשתי התפלות 'ישמח משה'. ואם טעה ואמר 'אתה קדשת' או 'אתה אחד', יצא ידי חובתו. וכן אם נאנס ולא התפלל שחרית, יתפלל מנחה פעמיים, ויאמר בשתי התפלות 'אתה אחד'. (א רכט)

התחיל של חול

טעה בעמידה של שבת והתחיל לומר 'אתה חונן', ונזכר באמצע הברכה, או באמצע ברכה אחרת כגון, באמצע ברכת 'סלח לנו' או 'תקע בשופר' וכדומה, יגמור את אותה הברכה שנמצא בה, ואח"כ חוזר לנוסח של שבת, בערבית - 'אתה קדשת', בשחרית - 'ישמח משה', ובמנחה - 'אתה אחד'. ואולם אם טעה בתפלת מוסף והתחיל של חול, מפסיק מיד באמצע הברכה, וחוזר למוסף לומר 'תכנת שבת'. (א רכ)

אם חשב שהיום חול, ואמר 'אתה' כדי להמשיך 'חונן לאדם דעת', ונזכר שהיום שבת, יסיים את ברכת אתה חונן, ואחר כך יחזור לשל שבת כנ"ל. (א רכא)

אבל אם ידע שהיום שבת, אלא שמחמת הרגל לשונו אמר 'אתה', מבלי משים לב באיזו תפלה הוא נמצא, צריך שימשיך מיד בשל שבת. ואפילו טעה בשחרית שאומרים 'ישמח משה' ואמר 'אתה', בכל זאת לא ימשיך 'חונן לאדם דעת'. כיון שאנו מחשיבים אותו כאילו טעה בתפלות שבת והחליף של זו בזו, שאינו חוזר, כמבואר לעיל. אולם ברגע שהזכיר תיבת 'חונן', יסיים את הברכה עד סופה ויחזור לנוסח של שבת. (א רכא)

טעה והתפלל של חול, אם נזכר אפילו באמצע 'יהיו לרצון אמרי פי' האחרון, חוזר לנוסח של שבת 'אתה קדשת' וכו'. אך אם סיים את הפסוק 'יהיו לרצון אמרי פי' האחרון, אפילו עדיין לא עקר רגליו לומר 'עושה שלום', לא יצא ידי חובת תפלה, וצריך לחזור לראש העמידה של שבת. (א רכג)

שליח ציבור שטעה

שליח ציבור שטעה בחזרת התפלה ואמר 'אתה חונן', אינו גומר את הברכה כמו ביחיד שטעה, אלא מפסיק מיד וחוזר לנוסח של שבת. (א רכד)

ותן טל ומטר לברכה

מי שטעה והתפלל תפלה של חול, וטעה עוד שבמקום לומר 'ברך עלינו' [ותן טל ומטר לברכה] אמר 'ברכנו' [ותן ברכה], ואחר כך נזכר שהיום שבת, אם נזכר קודם שהתחיל 'תקע בשופר', אזי יאמר שם: 'ותן טל ומטר לברכה על כל פני האדמה', ויחזור לשל שבת, אבל אם נזכר לאחר שהתחיל 'תקע בשופר', יפסיק מיד באמצע הברכה ויחזור לשל שבת. (א רכב)

טעה במנחה

טעה במנחה של שבת והתפלל תפלה של חול, ונזכר רק במוצאי שבת, כיון שהדבר נתון במחלוקת הפוסקים אם חייב להתפלל פעמיים ערבית או לא, יעשה כך: יתפלל פעמיים עמידה של ערבית ויאמר 'אתה חוננתנו' בעמידה הראשונה ולא בעמידה השנייה. אך קודם שיתחיל את תפלת ערבית השנייה, יעשה תנאי ויאמר: 'אם אני חייב להתפלל, הריני מתפלל עכשיו תשלומים של תפלת מנחה, ואם אני לא חייב להתפלל, הרי תפלה זאת תהיה תפלת נדבה'. (א רכד)

סידור השלחן של שבת

כי מלאכיו יצוה לך

אמרו חז"ל בגמרא מסכת שבת (דף קיט עמוד ב): רבי יוסי בן יהודה אומר, שני מלאכי השרת מְלָוִים לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק, ושלחן ערוך, ומיטתו שיושב עליה מוצעת, [שבזמנם היו יושבים בסעודה על המטות], מלאך טוב אומר, יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך רע עונה 'אמן' בעל כרחו. ואם לא מצא כן, מלאך רע אומר,

יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה 'אמן' בעל כרחו.

שתי אגודות הדסים

בגמרא מסכת שבת (דף לג עמוד ב) מסופר על רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בנו, שלאחר שלוש עשרה שנה שלמדו תורה במערה, יצאו מהמערה בערב שבת וראו יהודי זקן שרץ עם שתי אגודות של הדסים. אמרו לו, למה לך אלו? אמר להם, לכבוד שבת. אמרו לו, ולמה לא די לך באגודה אחת של הדסים? אמר להם, אגודה אחת כנגד 'זכור', ואגודה אחת כנגד 'שמור'. אמר רבי שמעון בר יוחאי לרבי אלעזר בנו, תראה כמה חביבים המצוות על ישראל.

פרחים ושושנים

ולכן מנהג נאה לקשט את השלחן בפרחים ושושנים ובמיני בשמים לכבוד השבת, וגם כדי לברך עליהם ברכת הריח. וישתדל להרחיקם מעט מהמאכלים, כיון שעלולים להמצא בהם חרקים קטנים. (א שג)

לחם משנה - זכר למן

נאמר בתורה (שמות פרק טז פסוקים ד - לב), וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וּלְקָטוּ דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנֻסְנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרַתִי אִם לֹא: וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהַכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יֵבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם: ... וְהָיָה בְּעָרֵב וְתַעַל הַטֵּל וְתָכַס אֶת הַמִּחְנֶה וּבִבְקָר הָיְתָה שְׂכֶבֶת הַטֵּל סָבִיב לְמִחְנֶה: וְתַעַל שְׂכֶבֶת הַטֵּל וְהָיָה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דֶּק מִחֻסָּפִים דֶּק כִּפְפָר עַל הָאָרֶץ: וַיֵּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו מִן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מָה הוּא, וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן ה' לָכֶם לֹאכְלֹה: ... וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לְקָטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאַחַד וַיֵּבִאוּ כָּל נְשֵׁי־אֵי הָעֵדָה וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שְׁבֹתוֹן שְׁבֹת קֹדֶשׁ לַה' מִחֹר אֶת אֲשֶׁר תֹּאפּוּ אִפּוּ וְאֶת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ וְאֶת כָּל הָעֵדָה הִנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֶּקֶר: וַיִּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד הַבֶּקֶר כְּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרָמָה לֹא הָיְתָה בּוֹ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכָלְהוּ הַיּוֹם, כִּי שְׁבֹת הַיּוֹם לַה' הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַשָּׂדֶה: שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שְׁבֹת לֹא יִהְיֶה בּוֹ: ... רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשְּׁבֹת, עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לֶחֶם יוֹמִים שְׁבוּ אִישׁ תַּחֲתָיו אֶל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: וַיִּקְרְאוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מִן הוּא כְּזֶרַע גֹּד לִבָּן וְטַעְמוֹ כְּצִפְיַחַת בְּדָבָשׁ:

מפסוקים אלו אנו למדים, שבורא עולם הוריד לעם ישראל מנה כפולה של מן ביום השישי, בשביל שיאכלו ביום השבת, וזכר לזה אנו גם כן לוקחים שני לחמים בכל סעודות השבת, והוא הנקרא 'לחם משנה' דהיינו לחם כפול.

שלמים

יש להקפיד שהלחמים של ה'לחם משנה' יהיו שלמים, ולכן אם יש מדבקה על

החלה, לא יוציא אותה עד לאחר הברכה. (א שה)

מצה או עוגה

אם חסר לו לחם אחד, רשאי לקחת מצה שלימה או עוגה שלימה שיש בה לפחות כזית, ונחשב לו ללחם משנה. (א שו)

לחם קפוא

אם חסר לו לחם אחד, רשאי לצרף כבר לחם קפוא ללחם משנה. אך אם ישנה אפשרות, עדיף לשאול מהשכן לחם שאינו קפוא ויחזיר לו לאחר הסעודה. (ה"ע ג פז)

כיסוי הלחם

דבר נוסף שאנו עושים בשלחן שבת זכר למן שהיה יורד רק בימי החול ולא בשבת, שאנו פורסים מפה על השלחן, ומניחים עליה את הלחם משנה, ועל הלחם פורסים מפה נוספת. שהרי כיצד המן היה יורד לעם ישראל? בתחלה היה יורד טל, ולאחר מכן היה יורד המן, ושוב אחר כך היה יורד עוד טל, נמצא שהמן היה כמונח בקופסה, טל מלמטה וטל מלמעלה. לכך גם אנו מכסים את הלחם במפה מלמטה ובמפה מלמעלה. (א רנו)

כוחה של בושא

ועוד טעם לזה שאנו מכסים את הפת, כי לכאורה היינו צריכים לברך קודם על הפת ואחר כך על היין, כיון שבסדר שבעת המינים הכתובים בתורה, החיטה היא הראשונה, ואחר כך הגפן. לכך אנו מכסים את הפת כדי שלא לביישה, שעל ידי זה שכיסינו אותה במפה, כאילו איננה כאן, ומקדשים קודם על היין ואחר כך מברכים על הפת. (א רנו)

קידוש של שבת

בזכות היין

רבי זכאי הקפיד מאוד לקדש בכל ליל שבת על היין. פעם לא היו לו מעות לקנות יין לקידוש והצטער על כך מאוד. בביתו של רבי זכאי גרה אמו הזקנה, והיא ראתה בצער בנה על שלא יוכל לקיים את מנהגו ולקדש על היין. מה עשתה? היתה לה כיפת נוי לראשה, הלכה ומכרה אותה, וקנתה בה יין לקידוש.

בליל שבת קודש ראה רבי זכאי שאמו לובשת כיפה פשוטה מאוד

ולא את הכיפה הנאה שהיתה רגילה ללבוש לכבוד שבת. אבל לתמהונו ראה שהיא שמחה מאוד. כשהביט על השולחן הערוך וראה שמונח עליו יין לקידוש, הבין מה עשתה אמו, וברך אותה על כך.

בשנה שלאחר מכן התעשר רבי זכאי וקנה לאימו כיפה יקרה משובצת בזהב ובמרגליות.

אמרו רבותינו, כשנפטרה אותה אמא זקנה, השאירה לבנה שלוש מאות חביות של יין, וכשנפטר רבי זכאי בעצמו, השאיר לבניו שלושת אלפים חביות יין, בזכות זהירותו במצות הקידוש של שבת.

(מסכת מגילה דף כז עמוד ב)

זריז ונשכר

כתב מרן בשולחן ערוך (סימן רע"א סעיף א): כשיבוא לביתו, ימהר לאכול מיד. ולכן לא יתעכב בשיחה עם המתפללים, כיון שמצוה להקדים לקדש, וכל הזריז הרי זה משובח, וחובה גם לאריכות ימים. (א ר"ד)

חכם עיניו בראשו

ולכן ישתדל שכל האמור לעיל בהכנת השולחן של שבת, יהיה מוכן ומזומן וערוך קודם שיבוא מבית הכנסת, ואז כשיבוא לא יצטרך להתעכב ולהמתין עד שיסדרו את הבית והשולחן, אלא יערוך את הקידוש מיד. ומכל מקום אם בא לביתו וראה כי עדיין השולחן אינו ערוך ומסודר כראוי, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בלבו, וגדול שכרו על הבלגתו, והכל על מקומו יבוא בשלום.

איסור טעימה

אסור לטעום כלום קודם הקידוש ואפילו מים כמבואר לעיל, ולכן אם הוא צמא מאוד, יקדש מיד וישתה. וכן אשה שצמאה מאוד וקשה לה להמתין עד שבעלה יחזור ויעשה קדוש, תעשה לעצמה קידוש ותשתה.

שלום עליכם

בבואו לביתו יאמר 'שלום עליכם'. ויש נוהגים לכופלו שלוש פעמים, ומכל מקום אם הוא ממהר ללימודו, די שיאמר פעם אחת. ויש אומרים שסגולה לשלום בית שלא לומר 'בצאתכם לשלום'. (א ר"ס)

ואת עלית על כולנה

ויאמר בנעימה 'אשת חיל מי ימצא', שחיברו שלמה המלך ע"ה (משלי פרק לא פסוק

י. וכשיגיע לפסוק, 'רבות בנות עשו חיל, ואת עלית על כולנה', יראה באצבעו על אשתו ויאמר 'ואת עלית על כולנה'. וזו סגולה בדוקה ומנוסה שאם יכוין באמת על אשתו, יזכה לשלום בית אמיתי, שאפילו אם אינה עולה על כולנה, בכל זאת מעשה זה ישפיע עליה, ותשאף באמת שתגיע לדרגה זו, שיתקיים בה 'ואת עלית על כולנה'.

אזמר בשבחין

יש אומרים פיוט 'אזמר בשבחין', שחיברו רבנו האר"י ז"ל, ורמז בו את שמו בראשי תיבות, 'אני יצחק לוריא בן שלמה'. ומכל מקום אם רואה שיש טורח לבני הבית ולילדים שמאבדים את הסבלנות להמתין לכל אריכות הדברים, יקצר בכל אלו.

לשם יחוד

מה שכתבו בכמה סידורים נוסח 'לשם יחוד' קודם הקידוש, מן הדין אין חובה לאומרו כלל, ומכל מקום יש מבני ספרד הנוהגים לאומרו. אלא שיש להם להזהר בנוסח שלא יאמרו בו דברים השנויים במחלוקת הפוסקים, כגון: "הריני בא לקיים מצות עשה 'מן התורה' לקדש את השבת, ולקיים מצות עשה 'מדברי חכמים' לקדש על היין". שהרי לדעת רוב הפוסקים, כבר יצא ידי חובת קידוש מן התורה בתפלה כשאמר 'ברוך אתה ה' מקדש השבת', והיאך יאמר 'הריני בא לקיים מצות עשה מהתורה'. וכמו כן לדעת כמה פוסקים הקידוש על היין הוא מן התורה, והיאך יאמר 'הריני בא לקיים מצות עשה מדברי חכמים'. ולכן יאמרו כך: "הריני בא לקיים מצות קידוש על היין". (ה"ע ג לג)

קידוש מן התורה

מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בכניסתו, שנאמר, 'זכור את יום השבת לקדשו', כלומר זכרוהו זכירת שבח וקידוש. ולגודל חשיבותה ומעלתה של זכירה זו, הצריכו חכמים לאומרה על כוס יין. (א רלד)

נשים

נשים חייבות בקידוש מן התורה.

הטעם לחיוב הנשים בקידוש

ואף על פי שכלל גדול בידינו, 'שהנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא [גורם]'. דהיינו כל מצוה שצויה אותנו בורא עולם לעשותה, אם המצוה היא תלויה בזמן קבוע, כלומר, שהזמן גורם למצוה לבוא, האשה פטורה מלעשותה. כגון, מצות סוכה, שהנשים פטורות מלשבת בסוכה, כי זמנה קבוע שבעה ימים בשנה. וכן פטורות הן מלהתעטף בציצית, כי זמנה קבוע ביום ולא בלילה. וכן פטורות הן מלהניח תפילין, כי זמן הנחתן קבוע בחול ולא בשבת, וכן כל כיוצא בזה.

ואם כן לכאורה תהיינה הנשים פטורות מקידוש של שבת, שהוא רק בשבת ולא בכל יום. אולם יש מצוות שהגם שזמןן קבוע, בכל זאת הנשים חייבות בהן, כגון מצוה שלבד ממצות העשה שישנה בה, קשורה בה גם מצות 'לא תעשה', כמו בפסח, שאשה חייבת באכילת מצה בליל

הסדר, אף על פי שזו מצות עשה שזמנה קבוע, כיון שהסמיכה התורה במצוה זו, גם מצות לא תעשה של לא לאכול חמץ. והרי הנשים חייבות בכל לא תעשה שבתורה, אף אותן שזמנן קבוע, לכך חייבות הן גם במצות העשה הקשורה במצוה זו - לאכול מצה.

והוא הדין בקידוש של שבת, שאף על פי שהיא מצוה שזמנה קבוע, מכל מקום כיון שנאמר בתורה בעשרת הדברות שבפרשת יתרו, 'זכור את יום השבת לקדשו'. ובעשרת הדברות שבפרשת ואתחנן נאמר, 'שמור את יום השבת לקדשו', וקבלו חכמינו ז"ל כי 'זכור ושמור בדיבור אחד נאמר'. כמבואר במדרש (ילקוט שמעוני שמות פרק כ סימן רצג), 'זכור ושמור בדבור אחד נאמר, מה שאין הפה יכול לדבר, ומה שאין האוזן יכולה לשמוע'. ועל כל פנים, מכאן למדנו שכשם שהנשים חייבות ב'שמור', שהוא מצות 'לא תעשה' שלא לחלל את השבת, כך חייבות הן גם ב'זכור', שהוא מצות עשה של הקידוש.

אלמנה וגרושה

אם קרה באופן חד פעמי שהאבא לא היה בבית בשבת, יכולה האמא להוציא ידי חובה את בני ביתה בקידוש. וכן אשה אלמנה או גרושה, יכולה לקדש ולהוציא ידי חובה את כל בני ביתה, ואפילו אם יש לה בן גדול למעלה מגיל בר מצוה, אין צריך שדוקא הוא יקדש.

קטן

ילד קטן פחות מגיל בר מצוה, אינו מוציא ידי חובה את האחרים בקידוש, כיון שאינו חייב מן הדין לקדש, אלא שחכמים ציוו על האבא לחנך את בנו. וכלל גדול בידינו, שכל שאינו מחויב בדבר, אינו מוציא את האחרים ידי חובתם. ואפילו אם קרה שהאבא לא היה בבית, והאמא לא יודעת לקרוא ואין מי שיקדש אלא הקטן, אינו רשאי לקדש כלל, אלא יאמר הקטן את נוסח הקידוש, ואמו תאמר אחריו מילה במילה את כל הקידוש. (א רמג)

בר מצוה

אבא שרגיל להתפלל בערב שבת מוקדם ולקדש מפלג המנחה כמבואר לעיל, והנה עתה בנו נעשה בר מצוה בשבת, ישתדל בשבת זו שלא לקדש אלא לאחר צאת הכוכבים, שכיון שהבן בשעה זו עדיין קטן ואינו חייב במצוות, אם כן כשיגיע צאת הכוכבים, יצטרך לקדש שוב. לכך כדאי שימתינו לו ויקדשו לאחר צאת הכוכבים. ואולם באופן שקשה להמתין וכמו בחוץ לארץ שהשקיעה מאוחרת מאוד, אזי יקדשו הם מוקדם, והנער בר מצוה יתכוין שלא לצאת ידי חובה, וכשיגיע צאת הכוכבים יקדש הוא לעצמו.

ואמנם אף אם לא נהג כן, אלא שמע את הקידוש מאביו מבעוד יום והתכוין לצאת ידי חובה, אם יכול לשמוע קידוש שוב ממי שמקדש לאחר צאת הכוכבים, ולאכול כזית לחם או עוגה, תבוא עליו ברכה. אך אם אינו יכול, אינו רשאי הוא בעצמו לחזור ולקדש בצאת הכוכבים, כיון שדין זה נתון במחלוקת, וספק ברכות להקל. וישתדל לכיון לצאת ידי חובת קידוש בתפלת שחרית בבוקר כשאומרים

בעמידה, 'ברוך אתה ה' מקדש השבת'. (א רמו)

עד מתי יכול לקדש

אדם שלא קידש בליל שבת, כגון שלא הרגיש טוב, או אפילו במזיד [בכוונה] לא קידש, חייב לקדש למחרת ביום, ויאמר את כל הנוסח של הקידוש של ליל שבת, ואפילו אם נזכר בבין השמשות שלפני מוצאי שבת, חייב עדיין לקדש. (א רנה)

אלא שאם נזכר שלא קידש כשהוא בתוך סעודה, די שישתה רוב רביעית [41 גרם] יין, אבל אם נזכר כשאינו בתוך סעודה, ישתה רביעית [81 גרם] יין, כדי שיחשב לו 'קידוש במקום סעודה', כפי שיבואר להלן. (ה"ע ג כה)

זה אלי ואנוהו

מצוה גדולה להדרר במצוות ולעשותן יפה, ולכן יש לקדש על כוס יפה לכבוד של השבת. ואם יכול לקדש על כוס כסף, תבוא עליו ברכה. אולם מן הדין כל הכוסות כשרים, ובשעת הדחק אפילו אם יש לו רק כוס חד פעמית או בקבוק בלבד, רשאי לקדש עליו. (א רעז)

גודל הכוס

הקידוש צריך להעשות על כוס המחזיק שיעור רביעית יין שהוא 81 גרם. (א רנח)

כוס שלימה

צריך להקפיד שכוס הקידוש תהיה שלימה ולא שבורה ולא פגומה בשפתה, ולכן המקדשים בכוס זכוכית, צריכים להקפיד לבדוק את הכוס קודם לכן שאינה פגומה בשפתה, כיון שמצוי שנסדקים שם הכוסות. ואולם אם אין לו אלא כוס שבורה או פגומה, רשאי לקדש בה. (א רנח)

שטיפה והדחה

קודם הקידוש ידיח [ישפשף] את הכוס בתוכה מבפנים, וישטוף אותה מבחוץ. (א רנח)

יין אדום

מצוה לקדש על יין אדום, ומכל מקום אם לא מצא יין אדום, רשאי לקדש על שאר יינות, אלא שטוב שיערב בו מעט יין אדום כדי להאדימו. ואפילו בשבת מותר להאדימו, ואין לחוש בזה לאיסור צובע. (א רעט)

רוב יין

יין שרובו מים, ברכתו 'שהכל נהיה בדברו' ואין לקדש עליו כלל. ולכן אם אין לו יין הכשר לקידוש, יקדש על הפת כדלהלן. (א רפא)

בני אשכנז

ואמנם יש מבני אשכנז המקילים בזה, לברך 'בורא פרי הגפן', אף על יין שרובו מים, ומקדשים עליו. אבל רבים מבני אשכנז מקפידים שלא לקדש אלא דוקא על רובו יין, וכמו שפסקו כמה מגאוני אשכנז, ומהם: הלבוש, אליה רבה, פרי מגדים, מחצית השקל ועוד. ומכל מקום ספרדי השומע קידוש מאשכנזי על יין שרובו מים, יצא ידי חובת קידוש. (א רפא)

הסירו מכשול

ומחומרת האיסור של ברכה לבטלה, שלדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך עובר על לאו מן התורה של 'לא תשא את שם ה' אלוהיך לשוא', יש להזהר ולהזהיר וליידע את הציבור שלא לקדש אלא על יין שברור שרובו יין, וכמו בכל היינות של 'כרמל מזרחי' שלמעלה מ-90% יין ודאי. ולכן אין לסמוך על כל מיני הכשרים שכותבים שהיין שלהם כשר "אף לשיטת מרן הבית יוסף", כי לצערנו הרב, כידוע שרבו הזיופים ביינות, ויש יינות שנותנים בהם בסה"כ 20% יין, והשאר 80% מים, וכדי שלא יורגש מערבים בהם כל מיני חומרים ואבקות בתוך היין, ולכן לא פלא שטעמם ממש כיין גמור, והאמת שאינם אלא רוב מים. וכן לא פלא שכתוב עליהם שהם נקיים מחשש טבל, ערלה ושביעית, כי הרי במים אין שום בעיה של טבל, ערלה ושביעית.

חתונה

ולכן ספרדי שהוזמן לאיזו חתונה, ורואה שלא דאגו שיהיה יין כפי הדין, אלא הביאו יין שרובו מים, אזי בברכות האירוסין והנישואין, אין לברך על היין הזה 'בורא פרי הגפן' אלא ברכת 'שהכל נהיה בדברו'. וכן עשו מעשה פעם באיזו חתונה הגאון רבי יהודה צדקה זצוק"ל, ושיבדל לחיים טובים מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א. (שו"ת חזון עובדיה חלק א עמוד פ)

מיץ ענבים

מיץ ענבים אף על פי שעובר תהליך של פסטור, מותר לקדש עליו לכתחילה, ומברך עליו 'בורא פרי הגפן', וברכה אחרונה 'מעין שלוש'. (א רפד)

מחלל שבת בפרהסיא

יהודי המחלל שבת בפרהסיא [בפני עשרה יהודים, כגון נוסע ברכב בשבת], אפילו אם אינו עושה זאת כדי להכעיס אלא לתיאבון [כדי למלא תאוותו], אם מזג את היין [שאינו מפוסטר] לכוס, נאסר היין בשתייה. וכן אם נגע ביין עצמו, נאסר היין. וכן אם שתה מהיין, נאסר היין הנותר. ולכן יש להזהר בכל מיני שמחות כברית מילה וכדומה, שלא לשותות מהנותר בכוס ששתו ממנו מחללי שבת. (ה"ע ז קנח)

אורחים מחללי שבת

המזמין לשבת לביתו אורחים מחללי שבת, כדי לחזק ולעורר את נשמתם ולהשפיע עליהם לחזור לצור מחצבתם אל המקורות הנאמנים לחיק בורא עולם ולהתענג על ה', צריך להזהר שהם לא ימזגו לו את היין. אבל אם כבר קבלו עליהם להיות שומרי תורה ומצוות ואינם מחללים את השבת, אלא שעדיין לא שומרים את המצוות כולן, אין צריך לחשוש למגעם ביין. ובכל אופן עצה טובה להשתמש ביין מפוסטר, שבו אין את האיסור של מגע, כדי למנוע אי נעימויות וכדומה.

אבא מחלל שבת

בן שברוך ה' זכה לחזור למקורות הנאמנים לתורתנו הקדושה והנפלאה, אך אביו עדיין מחלל שבת בפרהסיא, ומקדש על היין בשבת, יש לבן להבהיר לאביו את ההלכה בצורה נעימה וברגיעות, שעל פי ההלכה אסור לשתות משיירי היין של האבא, והבן ימזוג לעצמו מהבקבוק וישתה.

ואמנם כיון שהאבא מקדש על היין ואומר 'זכר למעשה בראשית', אע"פ שהוא מחלל שבת בפרהסיא, מכל מקום אם יש חשש שחס ושלום יבוא האבא לידי בוש או שיבזה את התורה חס ושלום ויתרחק יותר מן היהדות, המיקל לשתות משיירי היין, יש לו על מה שיסמוך. (ה"ע ז קנח)

אפיקורוס

ומכל מקום יהודי שאינו מאמין בדברי חכמינו זכרונם לברכה, אע"פ שהוא שומר שבת ומתפלל, הרי הוא מין ואפיקורוס, ואוסר את היין במגעו כיון נסך. (הבית היהודי חלק ט עמוד קנג)

יין פגום

אין לקדש על יין פגום, דהיינו על כוס יין ששתו ממנו. ומכל מקום רשאי לקדש עליו על ידי שיתקן אותו, דהיינו שישפוך לתוכו מעט יין שאינו פגום או מעט מים ויקדש עליו. (סימן קפב סעיף ו)

ומלא ברכת ה'

ימלא את הכוס ביין על כל גדותיו, עד שיראה כמין קשת ביין למעלה, ובזכות זה זוכה לנחלה בלי מצרים [בלי גבול] כמו שנאמר: "ומלא ברכת ה', ים ודרום ישרה". וכן נוהג מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א למלאות את הכוס על כל גדותיו, ולא חש לאומרים שלא למלאות עד הסוף שמא ישפך היין ויתבזה, שהרי יכול לתפוס בצורה נכונה ולא ישפך היין. ואף לאותם החוששים בכל זאת שישפך, יכולים להניח צלוחית על השלחן, ויקדש מעל הצלוחית, ואז ישפך היין לתוך הצלוחית ולא יתבזה. ואף אם ישפך לחוץ, הלוא זה סימן ברכה, כמבואר בעירובין סה סע"א. (א רנח)

ימין ה' רוממה

יקבל את הכוס בשתי ידיו, וכשיתחיל לברך יאחזנו ביד ימין, ויגביהנו מן השלחן לפחות טפח [8 ס"מ]. ולא תסייע יד שמאל ליד ימין כלל, אלא אם כן הוא תשוש או זקן וחושש שתיפול הכוס מידו. (סימן קפג סעיף ד)

כפפות

אדם מקורר מאוד שיש לו כפפות על ידיו, טוב שיסיר את הכפפות בשעת הקידוש, כדי שיתפוס את הכוס בידו ממש. אולם אם קשה לו, רשאי לקדש כשהכפפות על ידיו. (א רעח)

תחבושת

מי שיש לו תחבושת או גבס על ידו, רשאי לאחוז את הכוס כך ולקדש, ואין צריך לתת לאחר לקדש. (א רעח)

ויכולו

אוחז את הכוס ואומר 'יום השישי ויכולו השמים' [לרמזו בראשי תיבות שם הוי"ה ברוך הוא], ומברך ברכת הגפן וברכת הקידוש. וצריך לכוין להוציא ידי חובה את השומעים גם באמירת 'ויכולו', ובפרט את הנשים שלא היו בבית הכנסת ולא אמרו 'ויכולו'. ולא כאותם האומרים במהירות 'ויכולו', ומתחילים לכוין להוציא ידי חובה רק מברכת 'הגפן'. (א רנט)

שומע כעונה

גם בני הבית השומעים את הקידוש, צריכים לכוין לצאת ידי חובה מהמקדש, ואז נחשב כאילו הם בעצמם מקדשים. לפי שכל מצוה שהיא תלויה באמירה ולא במעשה, יש כלל של 'שומע כעונה', דהיינו שהשומע את המקדש או את הקורא מגילה וכדומה, ומכוין לצאת ידי חובה, נחשב כאילו הוא בעצמו אמר את הקידוש או את המגילה מילה במילה. ולכן יזהרו השומעים שלא לענות 'ברוך הוא וברוך שמו', כיון שנחשב הדבר להפסק באמצע הברכה. ומכל מקום אם בטעות ענו 'ברוך הוא וברוך שמו', יצאו ידי חובת קידוש ואינם צריכים לחזור ולקדש. (א רסח)

כוונה לקידוש

קודם הקידוש, טוב שיאמר המקדש לשומעים: "רבותי, כוונה לקידוש", כדי שיתנו את דעתם לכוין לצאת ידי חובה, ולקיים את המצוה.

לא בקי בהלכה

המתארח בשבת אצל אדם שאינו מוחזק כבקי בהלכה, ויתכן שאינו יודע שבקידוש צריך לכוין להוציא ידי חובה את השומעים, יש להודיע לו קודם לכן

שיכוין להוציאם ידי חובה, וכן יש להזכיר לשומעים שיכוונו לצאת ידי חובתם. ומכל מקום אם נזכר לאחר הקידוש, ואינו יודע אם התכוין מקדש זה להוציאם ידי חובה או לא, רשאי לסמוך על הקידוש הזה, ואינו צריך לחזור ולקדש שוב.

והטעם בזה, כיון שיש כאן 'ספק ספיקא', שמא המקדש כיון והוציאו ידי חובה בקידוש, ואפילו אם תאמר שלא כיון, שמא יצא ידי חובה בקידוש שאומרים בתפלה, 'ברוך אתה ה' מקדש השבת'.

[ובדרך אגב נבאר כאן את המושג 'ספק ספיקא', ומה הטעם שמקילים בו? הנה יש לנו כלל גדול בהלכה, הנקרא 'ספק ספיקא'. ובאורו כך: כידוע שבספק בדין שהוא מדברי חכמים, אנו הולכים להקל, כי חכמים לא אסרו אלא במקום של ודאי ולא של ספק. אולם בספק בדין מן התורה, אנו הולכים להחמיר. אך בהצטרף ספק נוסף, אף בדין של תורה אנו מקילים, וזהו הנקרא 'ספק ספיקא', דהיינו שתי ספיקות בדין אחד.

ויש להבין כי חומרא זו שאנו מחמירים בספק בדין מהתורה, האם חומרא זו היא מן התורה, דהיינו שהתורה אמרה להחמיר אף בספקותיה. או שהתורה באמת לא ציוותה להחמיר בספק, אלא שחכמים הורו לנו להחמיר בספקות מהתורה? ובוה נחלקו רבים מרבתינו הראשונים, ולדעת הרמב"ם (סוף פרק ט מהלכות טומאת מת), חכמים ציוו אותנו להחמיר בספק בדין מהתורה. וכן דעת בעל הלכות גדולות, הסמ"ג, הרי"ף, הראב"ד, המאירי, ועוד, אבל לדעת הרשב"א, התורה ציוותה להחמיר בספקותיה, וכן דעת הרמב"ן, הר"ן, המרדכי ועוד. ועיין בזה בספר טהרת הבית (חלק ב עמוד רל).

ומעתה לדעת הרמב"ם שאומר שחכמים החמירו בדין תורה, מובן למה מקילים אנו בדין מהתורה כשיש לנו 'ספק ספיקא'. שהרי בספק הראשון שאנו מסופקים, ועדיין אנו הולכים בו להחמיר, הרי שחומרא זאת אינה אלא מדברי חכמים. ואם כן בהצטרף ספק נוסף, הרי שיש לנו ספק בדברי חכמים, ובספק בדברי חכמים אנו הולכים להקל, לכך אנו מקילים בכל 'ספק ספיקא' אף שהוא באיסור מהתורה.

אולם לדעת הרשב"א שאומר שבספק בדין תורה אנו מחמירים מהתורה, עדיין לא מובן למה יש להקל ב'ספק ספיקא', הרי מה שאנו מחמירים בספק הראשון, הוא מהתורה, וכשמצטרף הספק השני, שוב אנו בספק איסור מן התורה, שגם בזה לכאורה התורה אומרת להחמיר מספק, אם כן מניין יצא לנו להקל ב'ספק ספיקא'.

ובאמת שהרשב"א כתב ליישב זאת, מדין 'רוב'. שהרי כידוע שבהרבה דינים מהתורה אנו הולכים לפי הרוב. כגון, חתיכה של בשר נבלה שנפלה בטעות לתוך שתי חתיכות של בשר כשר, מותר לאכול את שלושת החתיכות כמבואר בשלחן ערוך יורה דעה (סימן קט סעיף א), אלא שעדיף שלא יאכל אדם אחד את שלושת החתיכות, שאז בודאי הוא אוכל את האיסור, אלא כל חתיכה יאכל אדם אחר.

ומעתה, אומר הרשב"א שכשיש לנו ספק אחד בדין מהתורה, נמצא שיש כאן צד אחד של היתר וצד אחד של איסור, והיינו 50% של היתר ו-50% של איסור, ובוה בודאי הולכים אנו להחמיר. אך כשמצטרף הספק השני, נמצא שגם בצד [50%] של האיסור, יש ספק להיתר, ספק לאיסור, דהיינו, 25% של איסור ו-25% של היתר, וא"כ בהצטרף שתי הספקות של

ההיתר, נמצא שיש לנו 75% של היתר.

למשל בעניינינו, שיש ספק אם המקדש כיון להוציא ידי חובה את השומעים או לא, נמצא שיש לנו סיכוי של 50% שיצאו השומעים ידי חובה, ו-50% שלא יצאו ידי חובה. ואפילו אם נאמר שלא יצאו ידי חובה מהמקדש, עדיין אולי יצאו ידי חובה בתפלה שאמרו 'מקדש השבת'. והיינו שבתוך ה-50% שלא יצאו ידי חובה מהמקדש, יש צד - 25% שיצאו ידי חובה בתפלה, נמצא שבסה"כ יש 75% שיצאו ידי חובה. 50% שהמקדש התכוין להוציאם, ועוד 25% שיצאו ידי חובתם בתפלה, א"כ יש רוב צדדים לומר שיצאו ידי חובה, ולכן אינם צריכים לחזור ולקדש].

ידקדק באותיות

אם המקדש מגמגם בלשונו, או שבולע תיבות ואותיות מהברכה, צריכים השומעים לומר בלחש את ברכת הקידוש, ויכוונו על הכוס שבידו של המקדש, ולא יענו אמן אחר ברכתו, ויטעמו מהיין. ואם אפשר שיקדש אדם שמבטא את הקידוש כהוגן, עדיף יותר, אלא שיעשו זאת בצורה עדינה ויפה לבל יפגעו באף אדם. (א רסט)

לשון הקודש

השומע ברכה מחברו כמו קידוש וכדומה, ורוצה לצאת ידי חובה, אם אינו מבין את שפת לשון הקודש, אינו יוצא ידי חובה, אלא צריך שיקדש או יברך הוא בעצמו, על ידי שיקריאו לו מילה במילה ויחזור על זה, אף שאינו מבין. (א ער)

סגולה לזכרון

כשאומר בקידוש 'זכרון למעשה בראשית', ישתדל להאריך בתיבת 'זכרון', ולכוין שיזכה לזכרון בלימוד התורה.

שיעור השתיה

לאחר הקידוש ישתה המקדש מהיין את רוב הכוס שהוא כמלוא לוגמיו [מלוא יין בלחי אחד] 41 גרם. אלא שאם קשה לו לשתות כמלוא לוגמיו, יטעם מעט מהיין, ויתן לאחד השומעים שישתה כמלוא לוגמיו. ואם אין מי שישתה כמלוא לוגמיו, ישתדלו לפחות שעל ידי שתיית כולם, יגיעו לשיעור של מלוא לוגמיו. (א רעד ערה)

טעמו וראו

מצוה מן המובחר שכל המסובים יטעמו מהיין לחיוב מצוה, אך אין זה חובה מן הדין. (א רעו)

לא יתן מכוסו לחברו

אלא שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן קע סעיף טז), לא ישתה מהכוס ויתן לחברו, מחשש שהדבר מאוס לחברו, ומחמת הבושה יקח ממנו את הכוס וישתה, ויכול

לבוא לידי סכנה. ויש להבהיר כי בעיקר הדבר מצוי כאשר מתאספים הרבה אנשים בשמחת מצוה ורוצים לזכות את הצבור לטעום מכוס הברכה, ונותנים זה לזה מפה של אחד לחברו, וצריכים אותם אנשים לתת את ליבם לדבר הזה, שלא יכשלו חס ושלום ולא יתנו את הכוס אלא לאחד שמבקש לשתות.

ואמנם אם הטועמים מכוס הברכה הם בני הבית, אין צריך להקפיד בזה, ולכן בקידוש של שבת, בעל הבית מקדש ובני ביתו טועמים אחר כך מהיין, כי בדרך כלל אין בני הבית מקפידים, ורגילים הם לשתות מכוס המקדש וממה שטעמו האחים והאחיות. ואמנם אם יש אורחים הנמצאים בקידוש כגון החתנים והכלות, בודאי שצריכים להזהר בזה.

ומכאן למדנו על מה שמצוי כיום ברוך ה' בהרבה מקומות שנהגו לארגן שיעור ביום שבת בבוקר לאחר התפלה בנץ החמה, וקודם השיעור מקדשים על היין כדי שיוכלו לטעום מיני מאכל ומשקה, שיש למקדש להזהר שלא לתת לציבור לטעום מכוסו, אלא אם ירצו, יתנו מעט יין בכוס לכל אחד ואחד קודם הקידוש, ומיד לאחר שיגמור המקדש את ברכת הקידוש, יטעם כל אחד ואחד מכוסו המונח לפניו. והרוצים לשתות מכוס הברכה, יתנו מעט ממנו לתוך כוסם וישתו ממנו.

המקדש הפסיק בדיבור

המקדש על היין וקודם שטעם מהיין הפסיק בדיבור, צריך לחזור ולברך ברכת 'בורא פרי הגפן' בלבד, בלא ברכת הקידוש. (א רעו)

נשפך היין

המקדש על היין וקודם שטעם, נפל הכוס מידו ונשפך היין, ימזוג מיד יין אחר, ויברך שוב ברכת 'בורא פרי הגפן' בלבד. אולם אם הוא רגיל לשתות יין בסעודה, נמצא שברכת 'הגפן' שברך בקידוש, פטרה את שאר היין שהוא עתיד לשתות, ואין צריך לחזור ולברך ברכת 'הגפן' שנית. (א רעו)

השומע הפסיק בדיבור

השומע קידוש מחברו, וקודם שטעם מהיין הפסיק בדיבור, אינו רשאי לטעום מהיין אלא אם כן יברך ברכת 'הגפן'. אלא שכבר בארנו שמהדין אין חייבים לטעום מן היין כלל. (א רעז)

קידוש על הפת

אדם שלא השיג יין לקידוש של ליל שבת, תקנו לו חכמים שיקדש על הפת. וכיצד יעשה? יטול את ידיו כדין נטילת ידים לסעודה, ויברך 'על נטילת ידים'. ולאחר מכן יקח את שתי ככרות הלחם משנה, ויאמר את נוסח הקידוש: 'יום השישי ויכולו וכו'. ויברך 'המוציא לחם מן הארץ'. ועדיין לא יבצע על הלחם. ויאמר את ברכת הקידוש: 'בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו ורצה בנו... ברוך אתה ה'

מקדש השבת. ואז יבצע על הלחם, ויטעם ממנו ויחלק לכל המסובים. וטוב שיכסה את הפת בשעה שאומר את ברכת הקידוש. (א רמ רנו)

ברכת ההורים

הן אמת שבכל ימות השנה יש ענין לנשק את ידי ההורים ולקבל את ברכתם, מכל מקום חשיבות יתרה יש בשבת, ולכן ישתדל כל אדם לנשק ידי אביו ואמו בשבת. ועל דרך הסוד, מעלה גדולה יש יותר בנישוק ידי האם, כמבואר בדברי רבנו האר"י ז"ל לתלמידו רבי חיים ויטאל. וכתב מרן החיד"א שיכוין בזה לקיים מצות כיבוד אב ואם, ויחשוב גם שיש סוד בדבר. והגאון רבי חיים פלאג'י כתב, שבברכה זו מבטלים ההורים את הקפדתם על ילדיהם שעלולה להזיק להם, אם הקפידו עליהם במשך השבוע. וגם היעב"ץ [הרב יעקב עמדין בן חכם צבי] כתב, המנהג לברך את הילדים בליל שבת, שאז חל השפע וראוי להמשיכו על הילדים, כיון שאין בכוחם להמשיך את השפע במעשיהם מחמת קטנותם, אבל על ידי הגדול יורד השפע ונאחז בקטנים ביותר, כיון שעדיין לא טעמו טעם חטא, אלא שגם הבנים הגדולים יקבלו ברכה מאבותיהם. ע"כ. (ילקוט יוסף כיבוד אב ואם חלק א עמוד תלב)

בן נשוי

גם בן נשוי המתגורר סמוך להוריו, נכון והגון שיבוא בכל ליל שבת אצל הוריו לנשק את ידיהם ולקבל את ברכתם. ואם אשתו מתנגדת לכך מחמת שמתעכב הקידוש בבית, נכון שיסביר לה את חשיבות המצוה וישכנע אותה בשפה יפה ובעדינות ולא יכעס עליה כלל, כי בזה יפסיד את מצותו. ואם בכל זאת הדבר מפריע לה, ישאל חכם כיצד להתנהג בזה. (ילקוט יוסף כיבוד אב ואם חלק א עמוד תלא)

טעימות שקודם הסעודה

יש הנוהגים בשבת וביום טוב לאחר הקידוש קודם הסעודה לברך על מיני מאכל של מזונות, העץ, האדמה ושהכל, כדי להשלים מה שחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. ואמנם מנהג טוב ונכון הוא, אלא שיזהרו שלא להגיע באכילתם לכמות של כזית [27 גרם], כדי שלא יתחייבו בברכה אחרונה. כי אם יתחייבו בברכה אחרונה, לא יוכלו לברכה, כיון שבעוד זמן מה, יצטרכו לברך ברכת המזון על הסעודה, נמצא שיפטרו בברכת המזון את הברכה האחרונה שהתחייבו על מה שאכלו. כמבואר בחוברת להלכות נטילת ידים וברכת המזון.

ומכל מקום אם אכלו בטעות שיעור כזית קודם הסעודה, לא יברכו בברכה אחרונה. אלא שעדיין ישנה אפשרות לברך, באופן שלאחר הברכה האחרונה, יעשו איזשהו הפסק והיסח הדעת, כגון שילכו לבית הכסא, ואחר כך יטלו את ידיהם לסעודה. (ה"ע חלק ב עמוד כט)

יין פוטר שאר משקים

היין, כיון שהוא משקה חשוב יותר מכל המשקים, ברכתו פוטרת את כל שאר המשקים מברכה, ולכן אם שותה שאר משקים בין הקידוש לסעודה, אינו צריך לברך עליהם 'שהכל', כיון שנפטרו מברכה בשתיית היין.

במה דברים אמורים? דווקא אם טעם מהיין של הקידוש, אבל אם לא טעם מהיין כלל, צריך לברך על שאר המשקים ששותה בין הקידוש לסעודה. אבל על המשקים ששותה בתוך הסעודה, בלאו הכי אין מברך עליהם כלל.

קידוש במקום סעודה

וקראת לשבת עונג

נאמר בנביא ישעיה (פרק נח פסוק יג) 'וקראת לשבת עונג'. ודרשו חז"ל שקריאת השבת [שהיא הקידוש], תהיה במקום עונג [שהיא הסעודה]. ולכן חייב אדם לקדש, דוקא במקום שהוא אוכל את סעודת השבת. אבל אם קידש במקום זה ואכל סעודתו במקום אחר, לא יצא ידי חובת קידוש.

שינוי מקום מבית לבית

אשר על כן, אם לאחר שקידש ולא שתה רביעית, נאלץ מסיבות שהן, לסעוד בבית אחר, צריך לחזור ולקדש שוב באותו מקום שסועד. (א רצג)

רואה את מקומו הראשון

ומכל מקום אם במקום שהוא סועד, עדיין רואה הוא [אפילו דרך החלון] את חלק ממקומו הראשון שבו הוא קידש, אין צריך לחזור ולקדש. אלא שלכתחלה לא ילך לאכול במקום אחר, אפילו כשרואה משם את מקומו הראשון. (א רצד)

דעתו על מקומו השני

וכמו כן, אם מתחלה כשקידש בביתו, היה בדעתו לאכול בבית אחר, אין צריך לחזור ולקדש שוב. אלא שלכתחלה לא יעשה כן ללכת לאכול במקום אחר, אפילו שדעתו היתה כן מתחלה. (א רצד)

ואולם אם יצטרפו שני התנאים גם יחד: א. שהיה בדעתו כשקידש, לאכול בבית האחר. ב. וגם רואה את מקומו הראשון שקידש בו. רשאי לשנות את מקומו לבית האחר, כל שיש לו צורך לאכול בבית האחר.

שינוי מקום מפינה לפינה

יש להזהר לכתחלה שלא ישנה את מקומו לאחר הקידוש בשביל לסעוד בפינה אחרת, אף על פי שהוא עדיין באותו חדר. אלא אם כן חשב לפני הקידוש,

שבסעודה ישב בפינה האחרת. ומכל מקום אם לא חשב לפני הקידוש, ושינה את מקומו לפינה אחרת, אין צריך לחזור ולקדש. (א רצד)

שינוי מקום מחדר לחדר

יש להזהר לכתחלה שלא ישנה את מקומו לאחר הקידוש, בשביל לסעוד בחדר אחר, אפילו אם חשב לפני הקידוש, שבסעודה ישב בחדר האחר. (א רצד)

ולכן מה שמצוי לפעמים בשבתות חתן, שאין מספיק מקום לכולם בחדר אחד, והגברים יושבים בחדר אחד, והנשים בחדר שני, הטוב ביותר שאשה תקדש לנשים בחדר שהן סועדות שם, כדי למנוע ספקות בהלכה, שפעמים אינן יוצאות ידי חובה לכתחלה בקידוש שהן שומעות מהגברים.

יציאה לחוץ

צריך להשתדל שלא לצאת חוץ לבית לאחר הקידוש כלל, ומכל מקום אם יצא וחזר למקומו, אינו צריך לחזור ולקדש. ולכן מטבח הנמצא בחצר, ראוי שלא לצאת מהבית אל המטבח לאחר הקידוש. (א שא)

חג הסוכות

אולם בחג הסוכות, שהסוכה נמצאת בחצר, וקשה להקפיד שלא לצאת אל הבית כדי ליטול ידיים ועוד, המקילים בזה אפילו לכתחלה, יש להם על מה לסמוך. (א שא)

פתרון הבעיה

ואמנם בכל האופנים שאם שינה את מקומו חייב לחזור ולקדש או באופנים שלכתחלה יש להזהר שלא ישנה את מקומו, יכול לפתור את הבעיה, על ידי שיאכל כזית [27 גרם] עוגה במקום הקידוש, ולאחר מכן רשאי לצאת אפילו לסעוד בבית אחר ללא חשש. והוא הדין אם שתה רביעית [81 גרם] יין בקידוש, שרשאי לצאת לבית אחר. (א רצז)

הקידוש סמוך לסעודה

לאחר הקידוש צריך לסעוד מיד, ולא ידחה את הסעודה לאחר זמן. וכל שכן שלא יווצר מצב שיוותר על הסעודה ולא יסעד כלל, שבזה לא רק שביטל את מצות סעודת שבת, אלא גם ביטל את מצות הקידוש, ולא יצא ידי חובת קידוש, כיון שלא סעד. (ה"ע ג ג)

דעת קנית

אם היה בדעתו בשעת הקידוש לאכול מיד, ונאנס ושהה אפילו זמן מרובה, אין צריך לחזור ולקדש. אבל אם בשעה שקידש היה בדעתו שלא לאכול מיד אלא

לאחר זמן, אם עבר זמן עיכול [72 דקות], צריך לחזור ולקדש שוב, אך אם לא עבר זמן עיכול, אין צריך לחזור ולקדש. (ה"ע ג א)

ליל הסדר

ואף על פי שבליל הסדר, עובר זמן רב כשלוש שעות בין הקידוש לסעודה [עד שמגיע לימוציא מצה], ולכאורה אין כאן קידוש הסמוך לסעודה, מכל מקום אין בזה חשש הפסק, כיון שכל מה שאנו מאריכים בינתיים בסיפור יציאת מצרים ובאמירת ההלל ובשתיית כוס שני, הכל בכלל מצות היום שציונו בורא עולם להאריך ולספר בשבחיו ונפלאותיו, זכר ליציאת מצרים. (ה"ע ג ד)

הגדרת סעודה

הסעודה שבה הוא יוצא ידי חובת קידוש, אינה צריכה להיות דוקא סעודת לחם, אלא כל שאכל כזית [27 גרם] מחמשת מיני דגן, כמו עוגה או קוגל וכל תבשיל שהוא, הרי הוא יצא ידי חובת קידוש במקום סעודה, וכמבואר לעיל. אלא שעדיין חייב לאכול לחם, כדי לצאת ידי חובת סעודת שבת שאין יוצאים בה ידי חובה אלא בלחם.

שתיית יין

וכמו כן, אם שתה רביעית יין נחשב לו לקידוש במקום סעודה, ואפילו אם שתה את רביעית היין של הקידוש, יצא ידי חובת קידוש במקום סעודה, ואין צריך שישתה רביעית יין נוספת. ואם רוצה לשתות רביעית נוספת, תבוא עליו ברכה. (ה"ע ג ד)

פירות

אכילת פירות, אינה נחשבת לסעודה בשביל הקידוש, ואפילו אכל פירות של שבעת המינים. וכל שכן אכילת אורז שאין זה ממיני דגן, ולכן אינו יוצא בזה ידי חובת סעודה לקידוש. (ה"ע ג א. א רחצ)

כיבוד לקהל

אשר על כן, יש להקפיד שכשיש חתן בבית הכנסת או ברית מילה וכדומה, ורוצים בעלי השמחה לכבד את הקהל במיני מאכלים, צריכים לתת את ליבם להביא כמות מספקת של עוגות, קוגל, בורקס וכדומה, כדי שכל אחד מהמשתתפים יאכל לפחות כזית [27 גרם] ממיני דגן, ויצא ידי חובת קידוש במקום סעודה. כי אם לא יאכל את הכזית, יש אומרים שאסור לו לטעום משאר המאכלים והמשקים כלום. ומכל מקום בשעת הדחק שלא התארגנו די הצורך ואין כזית דגן לכל אחד, המקילים לטעום ממיני המגדנות והממתקים, יש להם על מה לסמוך. ואולם כשיגיעו לביתם, יקדשו על היין קודם הסעודה. (ה"ע ג א)

אלמנה

אשה אלמנה שאין לה מי שיקדש לה, ואינה יודעת בעצמה לקדש, יכולה להזמין לביתה את השכן או מישהו אחר שיבוא לאחר התפלה ויקדש לה ויוציאה ידי חובה, ולאחר מכן ילך לביתו ויקדש להם. וכן רשאי לקדש לבני ביתו, ואחר כך לקדש לאשה זו.

ולגבי הטעימה מהיין, ישנן שתי אפשרויות: או שלא יטעם מהיין כלל, ואז נמצא שאינו יוצא ידי חובת קידוש בביתה של האלמנה, ורק היא יוצאת ידי חובה, ולכן תטעם היא רוב רביעית [41 גרם] מהיין. או שישתה מהיין, ויקפיד לשתות לפחות רביעית [81 גרם], כדי שיחשב לו קידוש במקום סעודה, ואז גם הוא יצא ידי חובת קידוש, אלא שרשאי יהיה לחזור ולקדש שוב לבני ביתו.

ולכאורה יש להבין, הרי כיון שכבר יצא ידי חובתו בקידוש הראשון, היאך הוא חוזר ומקדש שנית לבני ביתו, ומוציאם ידי חובה? אלא שכלל גדול יש בברכה על המצוות בלבד, "אף על פי שיצא, מוציא". דהיינו אע"פ שכבר יצא אדם ידי חובה בעשיית המצוה עם ברכתה, עדיין רשאי הוא להוציא את האחרים ידי חובתם. כגון חולה שלא יכל להגיע לבית הכנסת ביום ראש השנה ולא שמע קול שופר, רשאי התוקע ללכת לביתו לאחר התפלה ולתקוע לו שוב עם ברכה להוציאו ידי חובה, אע"פ שהתוקע כבר תקע ויצא ידי חובתו. והטעם בזה הוא, שכיון שכל ישראל ערבים זה לזה, נמצא שכל עוד שיש יהודי שלא קיים עדיין את המצוה, חסר בי גם כן חלק מקיום המצוה, ורשאי אני להוציאו יד חובתו, כדי להשלים את חלקי.

המזכה את הרבים

הדר בבנין שגרים שם אנשים שלא השכילו עדיין לקיים את מצוות ה' יתברך ולקדש את השבת, וחשקה נפשו לזכותם במצות הקידוש, טוב שיפתח את חלון ביתו ויקדש בקול רם כדי שישמעו ויצאו ידי חובה, אלא שיודיע להם קודם לכן, שיכוונו גם הם לצאת ידי חובה. (א רצג)

וכן רשאי לעשות כן, אם שכנתו אלמנה ואינה יודעת לקדש, שאז יקדש הוא בביתו והיא תשמע את הקידוש כשהיא בביתה ותכוין לצאת ידי חובה, וכיון שאוכלת בביתה, יחשב לה לקידוש במקום סעודה. (א רצג)

סעודות שבת

הפסק בין הנטילה להמוציא

ישתדל שלא לשהות כל כך בין הנטילה לברכת 'המוציא', אבל אם אי אפשר שלא לשהות, כגון שממתינים לכל המסובים, אין זה נחשב הפסק. ומכל מקום בשבתות חתן שצריכים להמתין הרבה, טוב להביא לחמניות קטנות, כדי שכל אחד יוכל לברך לעצמו על 'לחם משנה' סמוך לנטילה בלי הפסק.

חלות לשבת

טוב ונכון לבצוע על חלות, ולא על לחם כמו שאוכל בימות החול, והוא מכבוד שבת ועונג שבת.

חלות לכבוד שבת

אומרת הגמרא, בזמנו של רבי חנינא בן דוסא היתה יוצאת בת קול מן השמים בכל יום ויום ואומרת: "כל העולם כולו ניזון בזכותו של חנינא בני, אבל חנינא בני די לו לאכול קב [מעט יותר מקילון] חרובים מערב שבת לערב שבת". ומספרת הגמרא, שאשתו היתה רגילה לחמם את התנור בכל ערב שבת, מפני הבושה שהרי היו עניים ולא היה להם קמח לאפות לחם, אך כיון שכל שכנותיה היו מדליקות את התנור לאפות בו לשבת והיה העשן מיתמר ועולה, התביישה היא שמהתנור שלה לא יצא עשן. היתה לה שכנה רעה שאמרה אלך ואביישה שהרי אני יודעת שאין לה כלום בתנור. באה ודפקה בדלת ונכנסה, מחמת הבושה עלתה אשת רבי חנינא לעלייה, נעשה נס והתמלא התנור לחם ועל יד התנור התמלא עיסות מוכנות להכניס לתנור. מיד קראה לה השכנה בואי בואי תביאי את המרדה להוציא את הלחם מהתנור לפני שישרף. אמרה לה באמת לכך עליתי למעלה להביא מרדה. ואומרת הגמרא שבאמת לכך עלתה כיון שהיתה מלומדת בנסים, ובטחה בודאי בהקב"ה שיעשה לה נס.

(מסכת תענית דף כה עמוד א)

סדר בציעת הפת

יקח בעל הבית את שתי החלות ויניח את גב החלה האחת על גבה של החלה השניה, ויאחז בשתי ידיו, ויכוין להוציא ידי חובה את השומעים, ויכוונו גם הם לצאת ידי חובה, ויברך 'המוציא לחם מן הארץ', וכשיגמור את הברכה, יבצע ממקום שהפת נאפתה יפה, ולא ידבר עד אחר שיבלע מהחלה, ואם דיבר בעודו לועס, אינו צריך לחזור ולברך. (א דש)

בוצע על החלה התחתונה ולא על החלה העליונה, וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן רעד סעיף א), וכן נהג למעשה רבנו הגדול הרשב"א. וכן פסקו הרדב"ז והטורי זהב ועוד, ושכן הוא על פי הקבלה. אלא שטוב שיניח את החלה התחתונה קרוב אליו יותר מהעליונה. (ה"ע ג פה)

בני אשכנז

ואולם כתב הרמ"א (סימן רעד סעיף א), שדוקא בליל שבת בוצע על החלה התחתונה, אבל ביום שבת בוצע על החלה העליונה. וכן מנהג בני אשכנז.

פרוסה גדולה

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן רעד סעיף ב), מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה. ע"כ. ואף על פי שבחול אין לעשות כן, מפני שנראה כרעבתן, מכל מקום כיון שאינו עושה כן בחול אלא בשבת, מראה שכוונתו לאכול הרבה, משום שחביבה עליו מצות עונג שבת. (גמרא ברכות דף לט עמוד ב)

מלח

קודם שיטעם מהפת יטבל את הפת במלח, ואם אין לו מלח יטבל את הפת במאכל שיש בו מלח. (א שיא)

טעמו וראו

אף אם יש לחם לפני המסובים, אינם רשאים לטעום מהלחם שלהם עד שיטעם הבוצע, ולאחר שיטעם, ימשיך לחתוך לשאר המסובים, כדי שלא יפסידו את מצות לחם משנה. ומכל מקום אם יש לכל אחד 'לחם משנה' בפני עצמו, יכולים הם לטעום מהלחם שלהם, אע"פ שעדיין הבוצע לא טעם. (א שיא)

מסירת הלחם

יש להזהר שכאשר מחלקים מהלחם למסובים, שלא לזרוק לפניהם את הלחם, אף אם הלחם אינו נמאס בזריקתו, כיון שאין זה מכבודו של הלחם לזרוקו.

ויתן לפנייהם

אין להניח את הלחם בתוך ידם של המסובים בין בחול ובין בשבת, משום שזה דרך אבלות, ולכן יניח לפנייהם עד היכן שידו מגעת. ובשבת, אף לאבל לא יתן לו ביד. (א שי)

כמות הלחם

יש לאכול לחם בכל סעודה מסעודות השבת, בכמות של מעט יותר מכביצה בלי קליפתה [50.4 גרם], כדי שתחשב לו הסעודה לאכילת קבע ולא לאכילת עראי. ומכל מקום אם קשה לו לאכול לחם בכמות כזו, יאכל לפחות שיעור כזית [27 גרם], אלא שבמקרה זה יטול ידיו בלי ברכה. (ה"ע ג פז. שיג)

זמן אכילת הלחם

יקפיד לאכול את כזית הלחם בתוך שיעור של אכילת פרס, דהיינו שבע וחצי דקות. וחכם עיניו בראשו לאכול מיד את כמות הלחם הדרושה, כדי שלא ישבע משאר מאכלים, ואחר כך יקשה עליו לאכול את הלחם. (א שיד)

כי לחמנו הם

אין יוצאים ידי חובת סעודת שבת באכילת עוגה או דבר אחר, אלא רק בלחם בלבד. (א שיב)

מאכלי בשר אחר אכילת דגים

אף על פי שהתבאר לעיל שיש ענין לאכול דגים ובשר בשבת, מכל מקום אסור לאוכלם יחד מחשש סכנה של צרעת, ולכן לאחר אכילת הדגים, יקפיד לשטוף את ידיו במים ולאכול חתיכת לחם ולשתות איזה משקה שהוא, כדי להעביר את טעם הדגים מהפה. (חלק ג קסג)

ומכל מקום האוכל דגים על ידי מזלג וידיו נקיות ורוצה לאכול בשר, ורוצה להקל שלא ליטול את ידיו, יש לו על מה שיסמוך. כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'. (ח"ג קסד)

יין שבתוך הסעודה

אם רוצה לשתות יין בסעודה, ולא טעם מהיין של הקידוש, חייב לברך על היין ברכה ראשונה 'בורא פרי הגפן'.

אולם אם טעם מהיין של הקידוש, כאן תלוי הדבר: אם דרכו לשתות יין בסעודה, אזי לא צריך לברך עליו, שכבר נפטר בברכה שבקידוש. אולם אם אין דרכו לשתות יין בסעודה כלל, צריך לברך עליו. ומכל מקום גם באופן שאינו רגיל לשתות יין בסעודה, אך הפעם חשב בדעתו לשתות, לא יברך עליו. (ח"ג קסח)

אדם שאינו רגיל לשתות יין בסעודה, ועתה התארח אצל חבירו, והביא לו יין בסעודה, לא יברך עליו, כיון שדעתו של האורח על כל מה שבעל הבית יגיש לפניו. כמבואר בחוברת 'הלכות סעודה'.

גלידה בתוך הסעודה

טוב שלא לאכול גלידה בתוך הסעודה, מחמת הספק אם לברך עליה או לא. כי אע"פ שהיא באה לקינוח סעודה, מכל מקום יש אומרים שיש לה דין של משקה, מאחר שכשהיא נמסה הרי היא נעשית כמשקה, ועל משקה לא מברכים בתוך הסעודה. ועל כל פנים מי שחשקה נפשו לאכול גלידה כדי לענג את השבת, טוב שיקח איזה שוקולד או מאכל אחר שמברכים עליו 'שהכל' בתוך הסעודה, ויפטור גם את הגלידה מברכה. ואם אין לו איזשהו מאכל לפטור את הגלידה, לא יברך עליה. ועדיף שיאכלנה לאחר ברכת המזון ואז יוכל לברך עליה ללא חשש. (ח"ג קצח)

עוגה בתוך הסעודה

עוגה שלכל דעות הפוסקים ברכתה 'מזונות', כגון 'באקלווד', נשמתימים בה

שלושה תנאים: א. עשויה היא כמין כיסים ממולאים. ב. העיסה מתוקה. ג. היא נכססת] אם אוכלה בתוך הסעודה, מברך עליה 'מזונות'. [כמבואר בחוברת להלכות 'נטילת ידים וברכת המזון', בענין 'פת הבאה בכיסנין']. אבל שאר העוגות והעוגיות, שאין מתקיימים בהם שלושת התנאים יחד, יש ספק אם ברכתם 'המוציא' או 'מזונות', ומכיון שכבר ברך על הלחם 'המוציא', נמצא שיכול להיות שכבר נפטרו מברכה. ולכן אם אוכל מהן, לא יברך עליהן בתוך הסעודה כלל. אולם מפני שיש בהן ספק, אין ראוי לכתחלה לאוכלם בתוך הסעודה. (ח"ג קפז)

עוגות מטוגנות

האוכל בסעודה מיני מזונות מטוגנים כמו ספינג'ים [שהבצק רך מאוד ודליל] מברך 'מזונות', כיון שברכתם 'מזונות' היא בודאי ולא מספק. אולם האוכל סופגניות אף על פי שהם מטוגנים, כיון שיש אומרים שברכתם 'המוציא' מחמת שבלילתם קשה [עיסה עבה], אף שלהלכה אנו מברכים 'מזונות', אם אוכל בסעודה, לא יברך עליהם מחמת הספק. כמבואר בחוברת ימי החנוכה בהלכה ובאגדה. (חזו"ע חנוכה יט)

קינוחים

האוכל פירות, פיצוחים או ממתקים לקינוח לאחר הסעודה קודם ברכת המזון, צריך לברך עליהם ברכה ראשונה, אך אינו מברך עליהם ברכה אחרונה, מפני שברכת המזון פוטרת אותם.

הסרת מפה

ומכל מקום אם הוציאו את המפה שעל השלחן ופרסו מפה אחרת, והביאו עליה מיני פירות וממתקים, לבד מברכה ראשונה, צריך לברך על הפירות גם ברכה אחרונה, כיון שהוצאת המפה נחשבת כסילוק והיסח הדעת מהאכילה לגמרי, ובכך אין קשר בין ברכת המזון שבאה על אכילת הסעודה, לבין אכילת הפירות. ואפילו אם השאירו כמה חתיכות לחם על המפה השניה, אין זה נחשב להמשך הסעודה, כיון שמשאירים זאת רק לצורך ברכת המזון. (ה"ע ב לו)

פיצוחים

יש להזהר שכאשר אוכלים מיני פיצוחים בשבת, שלא להכשל באיסור 'מוקצה', ובאיסור 'ביטול כלי מהיכנו', כמבואר בהלכות 'מוקצה'.

סעודות גדולות

בשבתות חתן וכדומה, שמאריכים הרבה מאוד בסעודה אפילו ארבע וחמש שעות, בדברי תורה ושירות ותשבחות לה' יתברך בקדושה ובטהרה, כיון שממשיכים עדיין במיני מאכל ומשקה לקינוח, נחשב הכל כהמשך אחד, ומברכים ברכת המזון כדין. (ח"ג שא)

סכין

בשבת ויום טוב נהגו שלא לכסות את הסכינים שעל השלחן בשעת ברכת המזון, כמבואר בשלחן ערוך (סימן קפ סעיף ה). ועיין אמרי אליהו מלכא חלק א עמוד פט)

רצה והחליצנו

בברכת המזון של כל סעודות השבת מזכירים 'רצה והחליצנו'. ואם שכח לומר רצה והחליצנו, ונזכר מיד אחר שאמר ברוך אתה ה', קודם שסיים 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חוקיך', שנראה כאומר פסוק, ויחזור לומר 'רצה והחליצנו'. ואם נזכר אחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר בשם ומלכות "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, ברוך אתה ה' מקדש השבת". והוא הדין אם נזכר אחר שהתחיל ברכה רביעית ואמר 'ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם' ונזכר קודם שאמר 'לעד האל אבינו...'. ימשיך שם את הנוסח הקודם 'אשר נתן...'. אך אם נזכר אחר שאמר תיבת 'לעד', חוזר לתחילת ברכת המזון. (ה"ע ב עה עז)

ואולם בסעודה שלישית אם נזכר שלא אמר רצה והחליצנו אלא אחר שאמר תיבת 'לעד', לא יחזור לתחילת ברכת המזון, אלא ימשיך ויגמור את ברכת המזון. (ה"ע ב עח)

נשים

אשה ששכחה לומר 'רצה והחליצנו' בסעודת ליל שבת ובסעודת הבוקר, דינה כמו האיש. לעומת זאת בסעודה שלישית אינה חוזרת כלל, ואף אינה אומרת ברכת 'אשר נתן'. (ה"ע ב עט)

שלחן שבת

כיצד אמור להראות שלחן שבת יהודי? עומדים יחד כל בני המשפחה סביב השלחן, פוצחים בשירה באמירת 'שלום עליכם'. לאחר מכן מקדש האבא על היין בקול נעים, ומנשקים הילדים את ידי האב והאם ביראת כבוד אמיתית, כמו שנצטינו בתורתנו הקדושה, 'כבד את אביך ואת אמך', 'איש אמו ואביו תיראו'. לאחר הקידוש נוטלים כולם את ידיהם לסעודת שבת, ויושבים לאכול ממטעמי השבת שטרחה והכינה האמא הצדקת בשמחה ובערגה של מצוה. סוף סוף לאחר שבוע של עבודה, ניקיונות, כביסות והכנות, הגיע העת לרוות את הנחת, יושבים כל בני המשפחה יחד עם האבא היקר, כמאמר דוד המלך עליו השלום בתהלים 'בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך'. לאחר סיום הסעודה, פוצחים בשירי שבת באהבה ובחיבה, וכולם עונים בשירה ובזמרה יחד. ואחר זה, הגיע העת שכל ילד מילדי הבית מביא את דף הקשר השבועי שקיבל מהגן ומהתלמוד תורה, ומספר על פרשת השבוע, אביו שואל אותו שאלות ונהנה מידיעותיו בתורה על אף גילו הרך. ולבסוף פותח האבא את פיו בסיפור פרשת השבוע ובחסדיו ונפלאותיו של הבורא יתברך, ובסיפורי השגחה פרטית מבורא עולם שהשגיח עליו במשך השבוע. וכך מסיימים את הסעודה בהרגשה של סיפוק ושמחה אמיתית, עם

אהבה, חיבה ואחדות. 'אשרי עין ראתה כל אלה'.

את המחזה הזה רבים מעמנו עם ישראל חווים מידי שבת בשבתו, וכל פעם נראה כאילו אנחנו רואים זאת בפעם הראשונה ונהנים מחדש. אך מאידך גיסא חבל על הרבה אחים שלנו, שעדיין לא זכו לראות ולחוות את המחזה הזה, ולצערנו הם פשוט מפסידים 'גן עדן' עלי אדמות'. לכך מצוה רבה על כל מי שיכול לחזק ולעודד את המשפחות היקרות הללו שהם אחינו בשרינו, ולהביאם אליו בשבת שיחזו ויראו מקרוב את המתרחש בשלחן השבת על פי תורתנו הקדושה, בודאי שלמצוה וזכות גדולה תחשב לו, וכבר רבים ברוך ה' חזרו אל המקורות בזכות שבת אחת שראו מקרוב כיצד נראית ברוח קיום התורה והמצוות. ועיין עוד בזה לעיל ב'שער האגדה'.

וידע כל אבא ואבא שאל לו לזלזל חס ושלום בשולחן השבת, ולגמור בזריזות בלי שירה ודברי תורה, כי מעמד שלחן השבת נחקק בלבבות הרכים, ואינם שוכחים זאת לעולם. שאף אם חס ושלום במשך הזמן קרה שקלקלו ילדי הרחוב את אחד הילדים, מובטח שיתחזק ויחזור שוב לשורשים העמוקים, ויקיים את התורה והמצוות כהלכתן, בעקבות מחזות ההוד שהותירו רושם עז בליבו. ולכך ישתדל כל אבא בעוז ובתעצומות שלא לוותר אפילו על שבת אחת בחיק משפחתו. ואפילו אם הוא מוכרח לצורך פרנסתו לעבור שבתות מחוץ לבית כחלק מאנשי צבא קבע, ישתדל כמה שיותר להמנע מזה, ובפרט כשהילדים עדיין רכים, ואלו שנות גידולם שיכולים הם לשגשג ולעלות ברוחניות ולהתחזק באמונה ובטחון בבורא עולם, והכל על ידי ההורים שנוטעים בליבותיהם את אהבת הבורא יתברך, ואם לא בשלחן שבת שכולם יושבים ביחד ומקיימים בעצמם 'הנה מה טוב ומה נעים, שבת אחים גם יחד', אז אימתי?! לכך החלש יאמר גבור אני, ויתאזר בעוז ותעצומות לחזק את שלחן השבת כיאות בכל בית יהודי, וזכות מצוה זו תגן עליו שיזכה לבנים שעוסקים בתורה וביראת שמים טהורה, אמין.

ועל כל פנים יש להזהר להבין מאוד את הילדים, ולא להכביד עליהם או להכריח אותם לשבת ולהשאר הרבה זמן על השלחן, שהדבר קשה להם מאוד שלא לקום זמן ממושך, ואם לוחצים אותם, פעמים הרבה שהמצב הזה משניא עליהם את שלחן השבת, ובהיותם בוגרים מחפשים לעצמם דברים אחרים חס ושלום. לכך, החכם עיניו בראשו לכלכל דבריו במשפט בעדינות בשמחה ובמאור פנים, ונתפלל לה' שינחה אותנו בדרך הטובה ביותר בחינוך ילדינו, שלא נכשל לעולם ועד.

מאה ברכות בשבת

חיוב מאה ברכות לכולם

חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות, כמבואר בשלחן ערוך (סימן מו סעיף ג). ויש ליידע את ציבור הנשים שגם הן חייבות להקפיד לברך מאה ברכות בכל יום. וכן פסק הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א. (ה"ע א ט)

מגדים

לפי חשבון הברכות יוצא שבשבת קודש על אף כל ארבע התפלות ושלושת הסעודות, עדיין חסרים כעשרים ברכות כדי להגיע למאה ברכות, לכך צריך להשתדל ולהתאמץ ביתר שאת להשלים את הברכות החסרות, וזאת על ידי שירבה בברכות על מיני פירות, ומיני מגדים וממתקים. (א שצא)

בשמים

וכמו כן, ירבה בברכות על כל סוגי הבשמים, ולכן ישתדל שיהיו לו בשמים כמו לואיזה או הדסים שברכתם 'בורא עצי בשמים'. וכן נענע שברכתה 'בורא עשבי בשמים'. וכן על האתרוג או על הלימון לאחר שישפשף את הקליפה מעט, יברך 'הנותן ריח טוב בפירות'. וכן על כל פרי שיש בו ריח טוב, רשאי לברך עליו כמו על קליפת מילון וכדומה. וכן על בושם, יברך 'בורא מיני בשמים'. (חזו"ע ברכות שיג)

ברכות התורה

אם אינו יכול להשלים מאה ברכות במיני פירות, מגדים ובשמים, פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רפד סעיף ג) שיכוין לברכות של העולים לספר תורה ולברכות המפטיר, ויענה אחריהם אמן, שבזה נחשב כאילו ברך בעצמו, ויעיל לו למאה ברכות.

מדידה/שקילה של מצוה

אף על פי שמדידה ושקילה אסורים בשבת, מכל מקום לצורך מצוה, מותר. ולכן מותר לשקול [במשקל מכני בלבד] פרי או עוגה, כדי לדעת את משקלו לברכה אחרונה, וכדי להשלים מאה ברכות. (סימן שו סעיף ז)

ברכה שאינה צריכה

בסעודה שאוכל אדם ביום חול, אם רוצה לאכול קינוח של פירות ומגדנות, צריך לברך עליהם בתוך הסעודה, ולא להשאירם לאחר הסעודה. כי בזה שאוכלם לאחר הסעודה, הוא מביא את עצמו בחיוב ברכה אחרונה עליהם, וזה נחשב גורם לברכה שאינה צריכה. אך מכל מקום בשבת התירו חכמים להניח את הפירות לאחר הסעודה, כדי להשלים למאה ברכות, ואין בזה איסור של גורם ברכה שאינה צריכה, שהרי יש לו צורך בזה. (ה"ע ג צג)

לכו אל יוסף

מנהג נאה ומשובח לספור את הברכות בשבת, כדי לוודאות שבודאי הגיע למאה ברכות. וכן נוהג מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א לספור את הברכות מידי שבת כמונה מרגליות. וכן גם הוא סופר ביום כיפור, ששם הרבה יותר קשה להגיע למנין מאה ברכות. ומחבתו של מרן אל מצוות ה' יתברך, יש לו בביתו עציצים של עצי ועשבי בשמים, כדי לברך בשבת ולהשלים מאה ברכות, וכן מברך גם על הלימון. ואמרו בגמרא מסכת מועד קטן (דף ה סוף עמוד א) על הפסוק, ושם דרך אראנו בישע אלוהים. אל תקרא ושם אלא ושם, ללמדך שכל השם [מחשב]

אורחותיו [דרכיו ומעשיו] בעולם הזה, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה.

זיכוי הרבים

מנהג טוב ונכון להשתדל שיהיו כמה מיני בשמים בבית הכנסת, כדי שיוכלו הציבור להשלים על ידיהם מנין מאה ברכות. וכל המזכה את הרבים ודואג שיהיו בשמים בכל שבת, זכות הרבים תלויה בו. (מסכת אבות פרק ה משנה יח)

היסח הדעת

אם ברך על הבשמים קודם הסעודה, אינו רשאי לברך עליהם שוב לאחר ברכת המזון, כיון שברכת המזון אינה נחשבת להפסק והיסח הדעת אלא רק לגבי ברכות על דברי מאכל, אך לא לגבי ברכות הריח. ואולם אם לאחר שהריח את הבשמים, חשב בדעתו שלא להריח מהם שוב, וחזר בו אחר כך ורצה להריח מהם, רשאי לברך שוב. (ה"ע ג צב)

ויהי ערב ויהי בוקר

מנין המאה ברכות מחשיבים אותו מערב עד ערב ולא מבוקר עד בוקר, אלא שבכל זאת המאריך בסעודה שלישית עד לאחר צאת הכוכבים, מצטרפים לו כל הברכות שמברך בסעודה יחד עם ברכת המזון, לחשבון מאה ברכות של שבת. (ה"ע א ט)

קריאת שמע

קודם שילך לישון, יאמר קריאת שמע על המטה, ויאמר גם בשבת את הנוסח שאומר בכל לילה, 'הריני מוחל וסולח לכל מי שהכעיס והקניט אותי וכו'. וכן יברך ברכת המפיל בשם ומלכות קודם חצות כבכל לילה. אך את הוידוי, לא יאמר בשבת. ואף במוצאי שבת אם ישן קודם חצות לילה לא יאמר את הוידוי, אבל אם ישן אחר חצות לילה, יאמר את הוידוי. (א שדמ)

וישן ויחלום

החולם חלום רע, לא יתענה תענית חלום, אפילו אם נראה לו שהחלום רע מאוד, כי כבר כתבו הפוסקים שבימינו אין להתייחס לחלומות כלל, כי רוב ככל החלומות הם דברים בטלים, כזבים והבלים, ואין בהם אפילו דבר אחד אמיתי, כי החלום יבוא מחמת עצבות ודמיון או מרוב אכילה ושתיה שגובר המרה ומביא חלומות מבוהלים. ואם רוצה, ילך לאוהבו שיפתרוהו לטובה או שיעשה 'הטבת חלום'. ויקדיש את השבת לקריאת תהלים, ויעסוק בתורה כפי כוחו, וימנע משיחת חולין, ויתן צדקה ביום ראשון כשיעור סעודה אחת לעניים. (חזו"ע ברכות שפג)

בריאת העולם בשביל השירה

שנינו באותיות דרבי עקיבא (הובא באור זרוע הגדול בפתיחה לחלק א): אמר רבי עקיבא,

אל"ף ר"ת אפתח לשון פה. אמר הקב"ה, אפתח פה של כל בשר ודם, כדי שיהיו מקלסים לפני בכל יום וממליכים אותי בארבע רוחות העולם. שאלמלא שירה וזמרה שישראל מזמרים לפני בכל יום, לא בראתי את עולמי. ומנין שלא ברא הקב"ה את עולמו אלא בשביל שאומרים שירה וזמרה? שנאמר: "הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו". ומנין שמיום שברא הקב"ה את עולמו, השמים והארץ אומרים לפניו שירה? שנאמר: "השמים מספרים כבוד אל, ומעשה ידיו מגיד הרקיע". וכן נאמר: "מכנף הארץ זמירות שמענו". וכל סדרי בראשית אומרים לפניו שירה, שנאמר: "ממזרח שמש עד מבואו, מהולל שם ה'".

כתוב בתשובות הגאונים על הפסוק: "שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים לאחד", ללמדך שכל כנף אומרים בו שירה ביום אחד מששת ימי החול. וכשמגיע יום שבת אומרים לפני המקום, רבונו של עולם אין לנו עוד כנף, והקב"ה משיב להם, יש לי עוד כנף אחד שאומר לפני שירה, שנאמר: "מכנף הארץ זמירות שמענו". (הובא בתוספות סנהדרין דף לו עמוד ב)

שירת הבקשות

מאז ומתמיד בארצות המזרח, נהגו ישראל קדושים לקום בעוד לילה, בפרט בלילות השבת של החורף, ולזמר ולשיר בקול נעים גילה ורנן, והיו באים חזנים ופייטנים חשובים שקולם ערב, ומשוררים שירות ותשבחות לה' יתברך. ונקרא שמם 'בקשות', כיון שהשירים הללו הם שבחים עם בקשות לבורא עולם. וברוך ה', יש מקומות שעד היום, מידי שבת בשבתו קמים בעוד לילה, ושרים ומזמרים ושמחים לכבודו של בורא עולם, עד אור הבוקר. ושנינו בתנא דבי אליהו (פרקי הירידות פרשה ג) אמר שלמה המלך (שיר השירים פרק ו פסוק י), מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה? זו כנסת ישראל שמצפה לעמוד השחר, ואומרת מתי תעלה עמוד השחר, ואקדש להקב"ה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואמליכנו בכל יום על מעשה ידיו. ע"כ.

זוכה לתורה

ודע כי על ידי השירה אדם זוכה ללמוד את התורה בישוב הדעת ובשמחה ובהבנה בריאה וטובה. ולא לחינם ה' יתברך בחר בשירי זמרה. אשר על כן, בודאי שאין זה ביטול תורה שילמד אדם את שירת הבקשות, וכמו שראינו רבים מגדולי ישראל שהיו באים מידי ליל שבת בשבתו כארבע שעות רצופות לשמוע את שירת הבקשות, והעידו על עצמם ששירה זאת היתה מסייעת להם לכל השבוע בלימוד התורה בשמחה ובחשק רב מאוד. ועל ידי זה גם זוכה שתפלתו נאמרת בכוונת הלב יותר, וכמו שהבאנו לעיל בשם ספר חסידים שכתב: כשאתה מתפלל אמור ברכות התפלה בניגון הנעים והמתוק שבעיניך, ובזה ימשך לבך אחר מוצא פִּיךָ, ובבקשה ותחינה בניגון המושך את הלב, ולשבח ולהודות בניגון המשמח את הלב, למען ימלא לבך אהבה ושמחה בעבודת ה' יתברך. וכמו שכתב הרמב"ם, השמחה והאהבה בעבודת ה' יתברך ובעשיית מצוותיו, עבודה גדולה היא בעבודת ה'.

תפלת שחרית

אכילה ושתייה לפני שחרית

מותר לשתות תה או קפה עם סוכר, לפני התפלה בבוקר כמו בכל יום חול. ואע"פ שאסור לאכול לפני הקידוש, מכל מקום חובת הקידוש בבוקר של שבת לא חלה אלא לאחר התפלה. ואולם יש איסור לאכול לפני התפלה, כמו בכל יום חול. (ה"ע ג יט)

נשים

נשים חייבות בתפלה אחת בכל יום, ותקבע לעצמה תפלה מסוימת, וטוב שתקבע לעצמה להתפלל שחרית. ולכן אשה הרגילה להתפלל בכל יום שחרית, דינה כדין האיש ומותר לה לשתות משקה קודם התפלה בשבת.

אולם אם אינה רגילה להתפלל שחרית, הרי חובת הקידוש חלה עליה מיד בקומה בבוקר, ולכן אסור לה לשתות או לאכול כלום עד שתקדש על היין. ואם רוצה לאכול איזו עוגה עד הסעודה, תקדש על היין ותאכל העוגה. [ויש לזכור שגם אשה שאינה מתפללת שחרית, חייבת לברך 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה' בכל יום]. (ה"ע ג כ)

חולה

חולה שעל פי ציווי הרופאים צריך לאכול לפני התפלה בבוקר, מן הדין מותר לו לאכול בלי קידוש, כיון שלא חלה חובת הקידוש לפני התפלה. אולם טוב שיקדש לפני התפלה וישתה מהיין מלוא לוגמיו [41 גרס] ולא רביעית [81 גרס], כדי שלא יקרא 'שתוי' - שאז לא יוכל להתפלל. ויאכל כזית עוגה, כדי שיחשב לו קידוש במקום סעודה. ולאחר תפלת מוסף, יקדש שוב. (ה"ע ג כד)

ריצה

אף על פי שאסור לרוץ בשבת, מכל מקום לדבר מצוה מותר, שמראה בזה את חיבתו ואהבתו למצוה, ושכרו גדול מאת ה'. ולכן מצוה לרוץ לבית הכנסת, אבל כשיוצא מבית הכנסת, יזהר שלא לרוץ אפילו ביום חול. (ה"ע ג קסח. שמה)

טלית גדול

ראוי ונכון שיהיה לאדם טלית נאה, וכמו שדרשו חז"ל (מסכת שבת דף קלג עמוד ב) על הפסוק 'זה אלי ואנוהו', התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה, לולב נאה, שופר נאה, **ציצית נאה**, ספר תורה נאה - בדיו נאה, בקולמוס נאה ובסופר אומן. וטוב לייחד טלית גדול מיוחד ונאה יותר לכבוד השבת. (א שמה)

נשמת כל חי

יתפללו בשבת בנעימה, ויאמר 'נשמת כל חי' בשמחה, בנעימה ובזמרה, ויכוין

היטב באמירתו, להודות לבורא עולם על כל ניסיו, נפלאותיו וטובותיו, ועל אשר גבר חסדו בהשגחתו הפרטית עלינו על כל צעד ושעל. ומכל מקום אין לשליח ציבור להאריך יותר מידי, מפני טורח ציבור. (א שמו)

תפלה בציבור

אם קרה ונאנס ואחר לבוא לבית הכנסת בשבת בבוקר, ורוצה לדלג קטע מהתפלה כדי להספיק להתפלל עם הציבור, מוטב שידלג 'נשמת כל חי', מאשר שידלג פסוקי דזמרה. ואולם אם הגיע עד 'ויברך דוד'... ומהללים לשם תפארתך', ידלג משם ויאמר 'נשמת כל חי'. (ה"ע ג קד)

מכירת המצוות

אף על פי שאסרו חכמים מקח וממכר בשבת אפילו לצורך מצוה, מכל מקום מה שנוהגים למכור בבתי הכנסת בשבת את פתיחת ההיכל והעליות לספר התורה, אין בזה חשש איסור, מכיון שאין כאן מעשה קנין ממש, אלא רק התחייבות לצדקה בלבד, כפי שמבואר בהלכות מקח וממכר בשבת. (א שמוט)

הוי מחשב

יש להזהר בשעת מכירת פתיחת ההיכל והעליות, שלא ישיח שיחה בטלה חס ושלום, ומה טוב שיעיין בספר או יקרא פרוש רש"י על הפרשה באותה שעה. ומן הראוי שהגבאים האחראים לא יאריכו במכירה יותר מידי, כדי שלא להכביד על הציבור, ויגרמו להם לחטוא ולדבר חס ושלום.

ברוך שמים

בשעת פתיחת ההיכל פותחים גם את ספר התורה ואומרים 'ברוך שמים', והוא מהזוהר הקדוש פרשת ויקהל. וכשאומרים "אנא עבדא דקודשא בריך הוא, דסגידנא קמיה ומן קמיה דיקר אורייתיה", יש להשתחוות מול הספר התורה הפתוח בהיכל. (ה"ע ג קי)

הולכת הספר תורה

כשמוציאים את ספר התורה מההיכל לתיבה, מנהג בני ספרד להוליכו כשהוא פתוח. והטעם הוא על פי הסוד, שבאותה שעה יש גילוי האורות למסתכלים בכתב ספר התורה, ועל ידי שיוליכוהו פתוח נמשכת הארה קדושה למסתכלים באותיות התורה. וכמו שכתבו מרן החיד"א, והגאון רבי יעקב אלגאזי, והרב המקובל הגדול מחבר ספר שמן ששון ועוד. וגם כשמוציאים שני ספרי תורה, יש להוליך את שניהם כשהם פתוחים. ובהחזרת הספר תורה מהתיבה להיכל, יחזירוהו פתוח, כיון שגם בהחזרת הספר תורה, נמשכת הארה קדושה למסתכלים באותיות. (ה"ע ג קיג)

קריאת התורה

על כל גבאי בתי הכנסת, להקפיד שמלבד שהחזן הקורא בתורה צריך להיות בקי בטעמי המקרא, שיהיה גם בקי בביטוי האותיות כהוגן, ולא כאותם הטועים ומחליפים בין א' לע', או בין ה' לא', או בין ח' לכ', וכדומה. וכן יקפידו שיהיה בקי בדקדוק הנקודות, ולא יבלבל בין שוא נע לשוא נח, כמבואר בשלחן ערוך וברמ"א (סימן סא סעיפים כב, כג).

מנין העולים

מנין העולים לספר תורה מלבד המפטיר, הוא שבעה, אלא שמן הדין מותר להוסיף עוד עולים, ובפרט כשיש חתן וכדומה. אלא שישתדלו שלא להרבות בעולים נוספים יותר מידי, פן יקוצו הצבור מרוב עייפות, ויבואו חס ושלום לדבר בבית הכנסת שעוון חמור הוא מאוד, וכל שכן בשעת קריאת התורה שאותה שעה דומה למעמד הר סיני.

קטן

קטן שהגיע לחינוך, [משש ומעלה, כל ילד לפי הבנתו], רשאי לעלות לתורה ולקרוא את הקריאה של עלייתו, ומצטרף למנין השבעה עולים, וכל שכן שרשאי לעלות עליית מפטיר. ומכל מקום לכתחלה לא יקרא את כל הפרשה אלא בשעת הדחק. (ה"ע ג קכ. א שג)

מי יעלה בהר ה'

הפסול לעדות מחמת שעבר במזיד על איסור לא תעשה מן התורה, בכל זאת מצטרף למנין השבעה עולים לספר תורה. אבל המחלל שבת בפרהסיא [נפני עשרה יהודים] או אפיקורוס שאינו מאמין בדברי חז"ל, לכתחלה אסור להעלותם למנין שבעה עולים, אלא רק לעליית מוסיף לאחר עליית שיש. ועונים 'אמן' אחר ברכותיהם. אולם אם הוא חתן שרגילים להעלותו בעליית שלישי, ואם לא יעלוהו, יש חשש שיפרוץ ריב ומדון, מותר להעלותו, אלא שיוסיפו על מנין העולים, עוד יהודי אחד כשר. (ה"ע ג קכ)

ותשבו בקדש

אין צריכים הציבור לעמוד בכל פעם שעונים לעולה, 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', וכן נהג רבנו האר"י ז"ל שלא לעמוד. (כף החיים סימן קמו אות כא)

גלילה

אסור לאחוז בספר התורה בגוף הקלף בלי מטפחת, ואפילו באמצע הקריאה שרוצה לגלול לעמוד הבא, אין לגלול ללא מטפחת, והחמירו חכמים בזה מאוד. אולם במקום צורך גדול מאוד, המיקל לגלול ממקום למקום בלא מטפחת לאחר שנטל את ידיו, יש לו על מה שיסמוך. (ה"ע ג קכה. ח"ב רא)

כיצד מברכים

קודם שהעולה מברך, יאחז בשני צדדי ספר התורה על ידי מטפחת, וטוב שיכסה את האותיות ויברך, ולאחר הברכה יאחז במשך כל זמן הקריאה על ידי מטפחת בקלף שבצד הימני שבספר תורה, והחזן יתפוס בשעת הקריאה בצד השמאלי על ידי מטפחת. ולאחר הקריאה, שוב יאחז העולה על ידי מטפחת בשני צדדי הספר תורה למעלה, ויכסה את האותיות ויברך. (כף החיים סימן קלט ס"ק כד. ב צד)

לקרוא עמו

העולה לספר תורה צריך לקרוא בפיו בלחש עם החזן, ואם אינו קורא עמו יש חשש שברכותיו ברכות לבטלה. (ה"ע ג קכט)

היציאה אסורה

אסור לצאת מבית הכנסת באמצע קריאת התורה. ומכל מקום מותר לצאת בין עולה לעולה ובפרט כשהוצרך לצאת לבית הכסא, ואינו צריך להשלים לאחר מכן את אותה קריאה שלא שמע בהיותו בחוץ. (ה"ע ג קלד)

עוזבי ה'

אותם אנשים שיוצאים בשעת התפלה או בקריאת התורה, ושותים מיני משקאות חריפים כמו ערק, וכדומה, עליהם לדעת שחמור הדבר עד מאוד, וכבר צווחו על זה מגדולי רבותינו הקדמונים, ושומע לנו ישכון בטח.

הפטרה

מצוה להדר לקרוא את ההפטרה מתוך ספר נביא שלם הכתוב בכתב יד על קלף, וכמו שמצוי אצל בני אשכנז שקוראים את ההפטרה מתוך ספר נביא שלם.

אולם בית הכנסת שאין ידם משגת לקרוא בספר נביא שלם הכתוב בקלף, ישתדלו לקרוא בספר הפטרות הכתוב בכתב יד על קלף. ואם גם זה אין ידם משגת, יקראו מתוך ספר נביא שלם המודפס [תנ"ך]. ואם אין באפשרותם, יקראו מתוך החומשים המודפסים. (א שנג)

עילוי נשמה

קריאת המפטיר וההפטרה, מסוגלת מאוד לעילוי נשמת הנפטר, אך בתנאי שהקורא יודע לקרוא יפה את ההפטרה בטעמים ובנקודות ובדקדוק כהוגן. ולכן אם אינו בקי בקריאת ההפטרה, עדיף שלא יעלה מפטיר אלא עליית משלים שיש בו קדיש. וטוב שיקנה עליית מפטיר ויכבד אדם אחר שיוודע לקרוא את ההפטרה כהוגן, לעילוי נשמת אביו.

פעמיים באהבה

העולה לתורה, לכתחילה אינו רשאי לעלות שוב לעליית מפטיר, אלא אם כן יש צורך בדבר, כגון שלא נמצא בקהל מי שיוודע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרוא בתורה. וכמו כן, כהן יחיד בבית הכנסת שעלה עליית כהן, ורוצה לעלות מפטיר לעילוי נשמת אביו, רשאי. וכל זאת בתנאי שקריאת המפטיר היא באותו ספר תורה, אבל אם הקריאה היא בספר תורה אחר כמו בחגים, אינו רשאי לעלות גם למפטיר. (ה"ע ג קיז)

מקדש השבת 'אמן'

העולה מבני ספרד לעליית מפטיר, צריך לענות 'אמן' אחר הברכה האחרונה של ברכות הפטרה וחותם כך: "ברוך אתה ה' מקדש השבת אמן". ודין זה דומה ל'אמן' שהספרדים עונים אחר ברכת 'ישתבח' בשחרית או 'השכיבנו' בערבית או אחר ברכת 'יהללך' שבהלל. ואולם בני אשכנז, אינם עונים אמן זה. (סימן רטו סעיף א)

חלש

אדם חלש או חזן שקורא בתורה בכמה בתי כנסת, וקשה לו להמתין לקדש עד אחר תפלת מוסף, רשאי לקדש בין שחרית למוסף ולאכול כזית עוגה [27 גרס] עד כביצה [50.4 גרס], וישתה מהיין מלוא לוגמיו [41 גרס], ולא רביעית [81 גרס], כדי שלא יקרא 'שתוי' - שאז לא יוכל להתפלל מוסף, ואם הוא כהן גם לא יוכל לישא את כפיו. ולאחר תפלת מוסף יחזור ויקדש שוב. ואם אין לו יין לפני מוסף, רשאי לאכול ללא קידוש. (ה"ע ג כה)

קורא בתורה שנצרך, רשאי לשתות תה חם קודם קריאת התורה ואין צריך לקדש.

נשים במוסף

טוב שהנשים לא יתפללו תפלת מוסף כלל, לבד ממוסף של ראש השנה ויום הכפורים שרשאיות הן להתפלל, כיון שמרבים שם בבקשות ורחמים. (א שע)

שבת וראש חודש

ראש חודש שחל בשבת וטעה במוסף וחתם 'בא"י מקדש השבת' בלבד, ולא חתם 'בא"י מקדש השבת וישראל וראשי חדשים' יצא. אבל אם חתם 'בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים' ולא הזכיר 'שבת', לא יצא ידי חובת תפלת מוסף. (א שעד)

אם טעה ובמקום להתפלל מוסף של שבת וראש חודש, התפלל מוסף של שבת ואמר 'תכנת שבת' וחתם 'בא"י מקדש השבת', נכון שיאמר באמצע ברכת 'רצה', 'ונעשה קרבנות חובותינו לפניך תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן, את מוסף יום השבת הזה ואת יום ראש החודש הזה, נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור. ויאמר 'יעלה ויבוא', וימשיך 'ואתה ברחמיך הרבים'. (א שעה)

שבת חתן

מה שנהגו לעשות קידוש בשבת בבוקר בבית הכנסת כשיש שם חתן וכדומה, ומביאים מיני מאכל ומשקה, אם השומע את הקידוש טעם מהיין, אינו צריך לברך 'שהכל' על שאר המשקים, אבל אם לא טעם מהיין, צריך לברך. ומכל מקום פשוט שהיין לא פטר מיני מאכלים שברכתם 'שהכל' כגון, ביצה וכדומה. (א קסו)

אלמנה

אשה אלמנה שאפילו קידוש של הבוקר אינה יודעת לקדש, נוהיין שאינה יודעת אפילו לברך ברכת 'הגפן', כי שאר הפסוקים שנוהגים לומר אינם חובה, רשאי לבוא אדם אחר ולקדש לה, וטוב שישתה רביעית יין, אך אינו חובה מן הדין, אלא יכול לקדש ולא לשנות כלל, והיא לבדה תשתה לפחות רוב רביעית [41 גרס].

ההבדל בין ברכת הנהנין לברכת המצוות

הכלל שאמרנו לעיל לגבי ברכת המצוות, שאף על פי שאדם יצא ידי חובתו במצוה וברך עליה, עדיין הוא רשאי להוציא את אחרים ידי חובתם ולברך להם - כלל זה אינו תקף בברכות הנהנין, [דהיינו הברכות על דברי מאכל ומשקה שנהנה באכילתם], ואם כן לכאורה היאך רשאי אדם זה לברך 'בורא פרי הגפן' ולא לשנות כלום, וכי אדם רשאי לברך 'בורא פרי העץ' כדי להוציא ידי חובה את חברו, והוא המברך אינו אוכל? אלא שכבר תירצו זאת רבותינו הראשונים, שברכת 'הגפן' שבקידוש נחשבת כברכת המצוות, כיון שסוף סוף יש מצוה גם בבוקר לקדש על היין. וכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן קסז סעיף כ) והרמ"א (סימן רעג סעיף ד).

חמר מדינה

אם אין לו יין לקידוש של הבוקר, לא יקדש על הפת, אלא יקדש על חמר מדינה דהיינו משקה משכר, כמו בירה לבנה, ערק וכדומה. (א שצ. ה"ע ג לב לג)

סעודת שחרית

גם בבוקר של שבת חובה לאכול כביצה [54 גרס] לחם, ומכל מקום אם קשה לו לאכול לחם בכמות כזו, יאכל לפחות שיעור כזית [27 גרס], אלא שבמקרה זה יטול ידיו בלי ברכה. ואינו יוצא ידי חובה בעוגה וכדומה אלא דוקא בלחם.

תבלין של שבת

בגמרא מסכת שבת (דף קיט עמוד א) מסופר, שאמר לו הקיסר לרבי יהושע בן חנניא, מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף? אמר לו תבלין אחד יש לנו ושבת שמו, ואנו מטילים אותו לתוכו וריחו נודף. אמר לו תן לי ממנו. אמר לו: כל המשמר את השבת מועיל לו, ומי שאינו משמר את השבת, אינו מועיל לו.

חמין של שבת

טוב ונכון לאכול ביצים בשבת בבוקר, משום עונג שבת. וגם בסעודה שלישית, משום אבלו של משה רבנו ע"ה, שנפטר בשעת המנחה של שבת. (א תח)

בזכות הביצה של שבת

מסופר על יהודי אחד שנתן עיניו באיזו גויה ורצה להתחתן עמה, ולא הסכימה להתחתן אתו אלא אם ימיר דתו, וכך רצה לעשות. חברו שהכירו אמר לו, קודם שתעשה צעד כזה חמור, כדאי שתבוא אצל הרב, אולי ישפיע עליך ותחזור בך. הסכים הלה ובא לרב, אך כל דברי הרב לא הועילו לו כלום, ונשאר אטום סתום וחתום בדעתו. כשבאו לצאת אמר לו הרב תדע לך, אם תמיר דתך, ביצה של שבת בחמין לא יהיה לך, שמע זאת ומיד חזר בו.

שינה בשבת תענוג

כתב הרמ"א (סימן רצ סעיף ב) אם רגיל אדם בשינת צהריים, לא יבטלנה כי עונג היא לו. ואולם יזהר שלא להרבות בשינה, שהרי לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא כדי שיעסקו בהם בתורה. (א שצו)

הוי מחשב

כל אדם יתן אל לבו שלא ירבה במשקאות המשכרים את האדם כמו ערק, יין וכדומה בסעודת הבוקר, שהדברים הללו מביאים שינה מרובה לאדם. ויכול לגרום חס ושלום להפסיד תפילת מנחה של שבת. וקל וחומר שמפסיד גם כן שיעורי תורה הנאמרים בשבת, שזה הפסד עצום שכבר אמרו חכמים, "לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל, אלא כדי שיעסקו בהם בתורה".

שבת בשלח

מנהג ישראל קדושים לאכול חיטה ב'שבת שירה', ולתת גם חיטים ולחם לפני הציפורים. והטעם בזה, שכאשר התחיל המן לרדת לעם ישראל במדבר, אמר להם משה רבנו שביום שישי ירד כפול במקום שבת, והלכו דתן ואבירם הרשעים והניחו את המן שלהם בשדות, כדי להכחיש את נבואתו של משה, ולהראות לכולם שכביכול יורד מן אף בשבת. וזימן הקב"ה צפורים ואכלו את הכל, וכשיצאו ללקוט ולא מצאו, חזרו בבושת פנים. ולכן נותנים שכר לצפורים בשבת 'בשלח' שבה הוזכרה פרשת המן. (ה"ע ד קט)

ניחום אבלים

מותר לנחם אבלים בשבת. ויאמר להם: "שבת היא מלנחם, ונחמה קרובה לבוא", ולא יאמר כדרך שאומרים בחול, "תנוחמו מן השמים", או כמנהג בני אשכנז, "המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים". וישתדל לפייסהו בדברי חיזוק ומוסר כפי יכולתו.

עד אנה בכיה

אסור לבכות בשבת, ומכל מקום רשאי לבכות אם יש לו עונג בזה שבוכה ומפיג את צערו.

קבלת שבת בשמחה

מספר יהודי יקר מרמת גן: באחד מימי השישי היה לי משפט בקשר לעסק שלי, והשופט קבע לי קנס בסך 115,000 ₪. כיון שלא היה לי סכום זה, הורה השופט לעקל את הציוד של העסק שלי שהוערך בסכום זה, ולהותירו ריק לגמרי. החלטתי לא לחשוב על כך ביום השבת, והתאמצתי שלא להעלות צער זה על ליבי, והלכתי לשיעורי תורה, אכלתי ושתייתי בשמחה, והצלחתי להסיר דעתי מכך כל אותה שבת. והנה ביום ראשון נקראתי שוב לבית המשפט. לאחר דיון נוסף נשתנה בדרך פילאית משפטי - מקנס של 115,000 ₪ ל - 15,000 ₪. כלומר: 100,000 ₪ הונחו לי מהתשלום!

ביקור חולים

מותר לבקר חולה בשבת ויאמר לו "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא". ולא יאמר לו כדרך שאומר בחול, שה' ישלח לך רפואה שלימה. (א שעז)

צהרים של שבת

כל מי שקדושת השבת נוגעת אל ליבו, ישתדל שלא ידבר בשבת, כי אם בדברי תורה ובדברים הצריכים לו. כי שכרו של הלומד תורה לאין ערוך ולאין שיעור. וכל שכן הלומד תורה בשבת, ששכרו פי כמה וכמה. וכבר אמרו רבותינו שכל הלומד תורה שעה אחת בשבת, כאילו למד שנה שלימה בחול. והדברים מבהילים, אשר על כן ישתדל האדם בעוז ובתעצומות, שלא לאבד אפילו רגע קט מזמנו היקר ביום השבת. וכל אחד ילמד כפי שכלו והבנתו, מי בלימוד גמרא או הלכה או מדרש או פרשת השבוע עם רש"י או סיפורי צדיקים וקריאת תהילים, זוהר וכדומה. ועצה טובה לקבוע זמן בשבת גם למדרש וספרי אגדה, וכמו שכתב מרן החיד"א שכן הוא מנהג רוב התלמידי חכמים בכל המקומות. (ה"ע ג קצג)

ואשרי אדם שמכנס את בני ביתו ביום השבת הקדושה, ולומדים יחד בדבר השווה בהבנה לכולם, כגון בחוברות הללו של הלכות שבת, 'כשרות המטבח' ועוד, ומבאר להם את ההלכות, ועל ידי כך זוכים שהמצוות שמקיימים יהיו מצוות שלימות עם הלכותיהם כדת וכדין. וידוע כי שכרו של הלומד תורה עם רבים, גדול יותר מהלומד יחידי, וכל שכן אם הוא מזכה אותם שיבואו ללמוד, הרי הוא נוטל שכר כנגד כולם. וכל שכן אם לומד עם בני ביתו, שמצוה עליו מן התורה לחנך את בניו ובנותיו לדרכי ה' בשמירת התורה והמצוות, אשריו ואשרי חלקו. אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלוקיו, ישראל אשר בך אתפאר.

מנחה של שבת

ואני תפלתי

אומר המדרש על הפסוק בתהלים (פרק סט פסוקים יג יד): 'שִׁיחוּ בִּי יִשְׁבִּי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שְׁוֹתֵי שָׁכָר: וְאֲנִי תַפְלַתִּי לָךְ ה' עַתָּה רְצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב חֶסֶדְךָ עֲנֵנִי בְּאַמֶּת יִשְׁעֶךָ: אִמֵּר דוֹד הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי הַקֶּבֶה, רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אֵין אִוְמָה זֶה כְּשֶׁאֵר אִוְמוֹת הָעוֹלָם, אִוְמוֹת הָעוֹלָם כְּשִׁשׁוֹתִים וּמִשְׁתַּכְרִים הוֹלְכִים וּפּוֹחֲזִים, וְאֵנוּ לֹא כֵן אֲלֹא אֵעִ"פ שְׁשִׁתִּינוּ, וְאֲנִי תַפְלַתִּי לָךְ ה'. ע"כ. וְלִכֵּן נִהְגוּ לִוְמֵר בְּפִתִּיחַת הַהִיכָל בְּמִנְחָה, פֶּסוּק 'וְאֲנִי תַפְלַתִּי לָךְ ה' עַתָּה רְצוֹן...'. (טור סימן רצב)

צדקתך

אומרים 'צדקתך' בשעת המנחה בשבת, שהוא כעין 'צידוק הדין' על שנפטרו באותה שעה שלושה צדיקים: משה רבנו, יוסף הצדיק, ודוד המלך. ולכן יאמר מעומד, כאדם העומד לפני הדיין ומקבל את הדין ואומר 'יפה דנת'. (א תכב)

אם חל שבת ביום שאילו הוא היה חול, לא היו אומרים בו 'יודוי' במנחה, אז אין אומרים בו 'צדקתך'. ואמנם אם יש חתן או בעל ברית בבית הכנסת במנחה, אומרים 'צדקתך', שרק ביום שמחמתו לא אומרים 'יודוי', כמו ראש חודש שחל בשבת וכדומה, רק אז אין אומרים בו 'צדקתך'. (יחזה דעת)

נאנס

אדם שנאנס ולא התפלל מנחה של שבת, צריך להתפלל במוצאי שבת פעמיים תפילת עמידה של ערבית, בשביל התשלומים של מנחה, אבל לא יאמר 'אתה חוננתנו' בתפילת העמידה השנייה. (א תמד)

סעודה שלישית

מעט משכרו

אמרו רבותינו בגמרא מסכת שבת (דף קיח עמוד א): כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצל משלש פורעניות: מחבלו של משיח, מדינה של גיהנם, וממלחמת גוג ומגוג. ואמר רבי יוסי יהא חלקי בעולם הבא מאוכלי שלוש סעודות בשבת.

חובה גמורה

חובה על כל יהודי לאכול סעודה שלישית, ולא כאותם המתחמקים בכל מיני תרוצים שונים, שלא לאכול לחם בסעודה שלישית, מחמת שאינם רעבים וכו'. והחכם עיניו בראשו שלא להתחיל סעודת הבוקר מאוחר ולגמור מאוחר, אלא מיד בבואו מבית הכנסת בבוקר, יקדש ויאכל סעודת שבת. (א שצט)

חולה

חולה שבאמת אינו יכול לאכול לחם בסעודה שלישית, רשאי להקל לאכול עוגה. ואם קשה לו, יאכל מאכל מבושל, או לפחות פירות חיים או שישתה רביעית יין. ויזהר לסיים אכילתו קודם השקיעה. (א תט)

נשים

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן רצא סעיף ו), 'נשים חייבות בסעודה שלישית'. ולכן אם רואה אדם שאשתו אינה מקפידה כל כך במצות סעודה שלישית, יש לו לדבר על ליבה, ולהסביר לה את חומרת הדבר, שאם אדם לא אכל סעודה שלישית, עונשו חמור מאוד, כמבואר בזוהר הקדוש. (כף החיים סימן רצא ס"ק א)

זמן סעודה שלישית

חצי שעה אחר חצות היום, הוא זמן התחלת סעודה שלישית, עד צאת הכוכבים. וטוב להקפיד לאכול סעודה שלישית לאחר תפלת מנחה. אולם מי שיש לו שיעור תורה, וכדי להספיק לשיעור יצטרך לאכול סעודה שלישית קודם מנחה, רשאי לעשות כן אפילו לכתחילה. (א תג)

זכות הרבים

מותר להתחיל סעודה שלישית סמוך לשקיעה, אף שממשיך לאכול אחר צאת הכוכבים. ובפרט כשיש שיעור תורה של רבים קודם סעודה שלישית, שיש להקפיד שלא לבטל תורה, בשביל להקדים לגמור לאכול קודם צאת הכוכבים. ואם לא הספיק, רשאי להתחיל לאכול בבין השמשות עד צאת הכוכבים. (דה"ע ג קנח. א תיד)

אשרי עין ראתה כל אלה

וכן היה מנהגו של מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א כשהיה דורש בכל 'שבת הגדול' וב'שבת שובה' בירושלים עיר הקודש, והיו באים כאלפיים איש, אשרי מי שראה פניו, אך כולם היו זוכים לשמוע את מוצא פיו של מרן, וגדול היה המחזה ומרגש מאוד, והיה גומר את דרשתו כמה דקות לפני השקיעה, וכולם היו ממהרים ללכת לביתם, כדי להספיק לאכול סעודה שלישית. אשרי עין ראתה כל אלה.

בית הכנסת

מותר לערוך סעודה שלישית בבית הכנסת, ואולם יש להזהר שלא לשתות שם מיני משקאות חריפים, וכן צריכים להקפיד מאוד שלא לדבר דברים בטלים בסעודה, מאחר שנמצאים בבית הכנסת. ולכן יקפידו רק לשיר, ולומר דברי תורה בלבד, כדי לחזק את הציבור בקביעת עיתים לתורה. (יחודה דעת חלק ג סימן י)

יין

על פי הקבלה ראוי ונכון לשתות יין באמצע סעודה שלישית. ואם נמשכה

הסעודה עד צאת הכוכבים, וברכו ברכת המזון על הכוס, רשאי המזמן לשתות את היין אף שהוא קודם ההבדלה, וכן אם יש מי מהשומעים שכיוונו לצאת ידי חובה, רשאים גם הם לטעום מהיין. והוא הדין שאם יש שם חתן וכלה, שרשאים אף הם לטעום מהכוס. (ה"ע ג ק, קנט)

ראש חודש

כשחל ראש חודש במוצאי שבת, וסיים סעודה שלישית לאחר צאת הכוכבים, אף אם אכל לחם לאחר צאת הכוכבים, אינו אומר 'יעלה ויבוא' אלא 'רצה והחליצנו' בלבד. (א תיב)

מוצאי שבת

זמן צאת השבת

צריך להזהר מאוד שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת עד אחר צאת השבת ודאי. ואפילו אם רואה שיצאו שלושה כוכבים, עדיין לא יעשה מלאכה עד שיגיע זמן צאת השבת כפי השעה המובאת בלוחות השנה.

רבנו תם

ראוי ונכון מאוד לכל אדם, להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה עד צאת השבת לשיטת רבנו תם, שבחורף הוא כחצי שעה אחר צאת השבת הרגיל, ובקיץ הוא כארבעים וחמש דקות, אחר צאת השבת הרגיל. ויש לדעת שרוב ככל הפוסקים ראשונים כמלאכים, וכן רבים מרבתינו האחרונים פוסקים כשיטת רבנו תם, ומהם: הרמב"ן, המאירי, הרא"ה, הר"ן, הרא"ש, הראב"ד, המגיד משנה, הרו"ה, הסמ"ג, המרדכי, רבנו פרץ, רבנו ירוחם, הרוקח, המב"ז, הרדב"ז, המהרי"ט, ספר חרדים, המגן אברהם, הבית חדש בתשובה, וכן היה נוהג הגאון רבי עקיבא איגר אפילו להקל כדעת רבנו תם. וכן כתבו עוד המנחת כהן, הפרי חדש, החתם סופר, הגאון מליסא, מהר"י עייאש, ועוד רבים מהפוסקים. והגאון רבי חיים אבולעפייא וחכמי דורו בזמנו, עמדו והכריזו ברבים בחרם על אנשי מקומם, אשר כל מי שיעז להקל נגד רבנו תם, ינודו אותו. כמבואר בשו"ת יביע אומר (חלק ב סימן כא). אלא שכיום המנהג הוא כדעת הגאונים, ולכן מי שאינו יכול להוציא את השבת כשיטת רבנו תם, יסמוך על צאת השבת הרגיל, אך מצוה רבה לפרסם ולהודיע ברבים לכל המחזיקים בתורת ה', שיחוש להחמיר שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת, עד זמן רבנו תם, שזהו ספק איסור סקילה.

תשובת המשקל

ואשרי אדם שמזכה גם את עצמו וגם את אחרים לדבר על ליבם ולהוציא את השבת כדעת רבנו תם. ובפרט לאותם אנשים שבעבר לא שמרו את השבת, ועתה ישראל קדושים אהובים למעלה ונחמדים למטה, אזרו עוז במתנם, ועזבו בורות נשברים אשר לא יכילו המים, ובאו לחצוב להם בורות מים חיים טהורים זכים ונקיים, הם תורתנו הקדושה, אשר בודאי חובה קדושה מוטלת עליהם להחמיר כשיטת רבנו תם ולדבר על לב חבריהם גם כן להחמיר בזה, וכעין תשובת המשקל על מעשיהם בעבר. ולשומעים ינעם, ותבוא עליהם ברכת טוב.

לשמור על הזמן

ויש לציין כי יש מקומות שברוך ה' ארגנו שיעור תורה בכל מוצאי שבת קודש, לאחר תפילת ערבית עד זמן צאת השבת לרבנו תם, ודבר זה אין ערוך אליו שמזכים את הרבים, בפרט בשעה שאין הרבה לומדים. וכן מונע הדבר מחלוקות בבית, כי כידוע בשעות האלו, האשה עסוקה בניקיון הבית ובכביסה וכו', ופעמים שמפריעה לה ההתקהלות בבית, וגדול השלום. וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. אשריו בעולם הזה, וטוב לו לעולם הבא.

יהודי שבת

המוציא את השבת לפי זמן רבנו תם, רשאי לומר לחברו שלא נוהג כרבנו תם, שיעשה מלאכה בשבילו לאחר צאת השבת הרגיל. (א תלט)

מלאכות דרבנן

במקום צורך יש להקל במלאכות האסורות מדרבנן כגון כיבוי חשמל, מוקצה וכדומה, קודם צאת השבת של רבנו תם. ולכן יהיה מותר להקל לנסוע ברכב במוצאי שבת קודם זמן רבנו תם, כאשר הנוהג ברכב אינו מקפיד לשמור על צאת השבת לרבנו תם. אך צריך להקפיד שלא לפתוח בעצמו את הדלת, כיון שעל ידי זה נדלקת נורה חשמלית, וזה איסור תורה. (א תלה)

אתה חוננתנו

במוצאי שבת בתפילת ערבית מוסיפים 'אתה חוננתנו' בברכת 'אתה חונן'. ומתחיל לומר 'אתה חונן' ובתוכה מוסיף 'אתה חוננתנו'.

שכח לומר 'אתה חוננתנו', אינו חוזר, ויסמוך על ההבדלה שיעשה אחר כך על הכוס. אך אם גם טעה ואכל משהו קודם ההבדלה, צריך לחזור ולהתפלל תפילת העמידה של ערבית, ויתנה ויאמר: 'אם אני חייב לחזור ולהתפלל, תהיה זו תפילת חובה, ואם איני חייב, תהיה זו תפלת נדבה'. (א תמא, תמב)

וקולה לא ישמע

מה שיש נוהגים שהשליח צבור אומר את נוסח 'אתה חוננתנו' בקול רם, יש להסביר להם בנועם שלא לעשות כן, מאחר והיום כולם בקיאים בתפלה, ויש לכולם סידורים, והדבר רק מבלבל את המתפללים. (א תמ)

חסד של אמת

תקנו חכמים להאריך מעט בפסוקים אחר העמידה של ערבית, מפני שאותם נפטרים ששמרו את השבת בחייהם, אך עדיין צריכים הם למרק את עווונותיהם בגיהנם, לא מענישים אותם בשבת, כיון ששמרו את השבת. ואינם חוזרים לגיהנם במוצאי שבת, עד שיסיימו הציבור בבתי הכנסת להתפלל תפלת ערבית. (א תמג)

הבדלה

הבדלה בבית הכנסת

מנהג טוב ונכון להבדיל על היין בבית הכנסת לאחר תפלת ערבית, כדי לזכות את מי שאין לו יין או את מי שאינו מבדיל בביתו. (סימן רצה סעיף א)

השומע הבדלה בבית הכנסת ורוצה אח"כ להבדיל בביתו, יכוין שלא לצאת ידי חובה בהבדלה שבבית הכנסת. ויקפיד שלא לענות 'ברוך הוא וברוך שמו' בקול רם, כדי שלא לבלבל את השומעים הרוצים לצאת ידי חובה, שאולי יטעו ויענו גם הם, ויש בזה חשש הפסק. (ה"ע ג קס)

המבדיל בבית הכנסת, רשאי לחזור ולהבדיל לבני ביתו להוציאם ידי חובה. אלא שיברכו הם על הבשמים והנר, ולא יענה אחריהם 'אמן', משום הפסק בין הברכה לטעימה. או שיברך הוא ברכת 'הגפן' וברכת 'המבדיל', ולאחר מכן יברכו הם על הבשמים ועל הנר. ובכל אופן אם בני ביתו יודעים להבדיל, טוב שיבדילו הם בעצמם עם כל הברכות. (ה"ע ג קסא. תנח)

שבו איש תחתיו

בשעת ההבדלה צריכים לשבת כולם, גם המבדיל וגם השומעים, שכן דעת מרן השלחן ערוך (סימן רצו סעיף ו). ואולם בני אשכנז נהגו לעמוד בשעת ההבדלה, כמבואר ברמ"א שם.

כולנו בני איש אחד

בית הכנסת שיש שם גם מבני אשכנז וגם מבני ספרד, רשאים האשכנזים לעמוד והספרדים לשבת, ואין בזה איסור של 'לא תתגודדו', שדרשה הגמרא במסכת יבמות (דף יג עמוד ב) 'לא תעשו אגודות אגודות'. וכן הדין בכל ההלכות השונות בין בני אשכנז לבני ספרד, כיון שיודעים שיש חילוקי דעות בין הפוסקים וכל אחד ואחד עושה כפי מסורת אבותיו.

כוס ההבדלה

לכתחלה יש להקפיד בדיני כוס ההבדלה, ככל דיני כוס הקידוש, שלא יהיה הכוס סדוק, ולא יהיה היין פגום, וכו', כמבואר לעיל בהלכות קידוש. (א תנא)

טעימה

פשט המנהג שאין בני הבית טועמים מכוס ההבדלה, כמו בקידוש שטועמים. ויותר יש להקפיד שהנשים לא יטעמו מכוס ההבדלה. (א תנו תס)

חמר מדינה

אם אין לו יין להבדלה, ואינו יכול להשיג, אינו רשאי להבדיל על הפת, אלא רק

על חמר מדינה, דהיינו משקה משכר, כמו בירה לבנה, ערק וכדומה, אבל אין להבדיל בשום אופן על שאר משקים שאינם משכרים, שזו ברכה לבטלה. (א תנב)

סגולה

סגולה להנצל מכל רע, שלאחר ההבדלה יביט ביין שנשאר בכוס ויראה את מצחו, ויאמר שלש פעמים את הפסוק שאמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית פרק לב פסוק לא):
כִּי רִאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וְהִנָּצַל נַפְשִׁי.

ויהי ביום השלישי

אדם שלא הבדיל במוצאי שבת בין בשוגג בין במזיד, ונזכר ביום שלישי, רשאי להבדיל עד סוף יום שלישי, אך לא יברך על הבשמים והנר. כמו שפסקו מרן והרמ"א (סימן רצט סעיף ו). (ה"ע ג קסג)

בשמים

מצוה מן המובחר לברך על ההדסים במוצאי שבת בהבדלה, וטוב שיהיו ההדסים משולשים, וכן טוב שיתפסם כדרך גדילתם ולא הפוכים. (א תסד תסה)

וירח את ריח

מותר להריח את הבשמים קודם הברכה, כדי לבדוק אם יש בהם ריח. (א תסה)

תן לו מעין ברכותיו

מנהג בני ספרד לברך על הבשמים במוצאי שבת בהבדלה, כל מין ומין כפי ברכתו, או 'בורא עצי בשמים' או 'בורא עשבי בשמים' או 'בורא מיני בשמים' או הנותן ריח טוב בפירות' כמבואר בשלחן ערוך (סימן רטז סעיף ב). ואולם בני אשכנז נהגו לברך 'בורא מיני בשמים' על כל סוגי הבשמים במוצאי שבת, כדי שלא יטעו המון העם שאינם בקיאים בברכה על כל מין ומין. (משנה ברורה סימן רצז ס"ק א)

סייג לחכמה שתיקה

אסור לדבר כלל, ולא לומר שום פסוק, בשעת ההבדלה, ולא כאותם שאומרים פסוקים כשמריחים את הבשמים או כשמסתכלים בנר, כי יש בזה הפסק. (א תסה)

ולא יריחון

אם המבדיל מצונן ואינו מריח טוב, לא יברך על הבשמים אלא השומעים יברכו, ולא יענה אחריהם אמן, משום הפסק. וטוב שיברכו אחר ההבדלה, כדי שלא יטעה המבדיל לענות אמן. (א תסז)

אין בשמים ונר

גם אם אין בשמים או נר, יבדיל על הכוס, ואחר כך כשישיג יברך עליהם, ורשאי לברך על הנר אפילו לאחר עמוד השחר, כל זמן שעדיין לא האיר היום. (ה"ע ג קנ)

נר

מצוה מן המובחר לברך על אבוקה, אך אין זה מעכב. ולכן אם אין אבוקה, יברך על כל נר שהוא, וטוב שיצמיד שתי נרות או שני גפרורים יחד שיהיה נראה כאבוקה. (א תעב)

ליהנות מאורו

אין לברך על הנר מרחוק, אלא אם כן אילו היה חושך היה יכול מאור הנר לבד להבחין בין מטבע למטבע. (א תעז)

מנהג טוב

בשעה שמברכים על הנר נהגו לכופף על יד הנר את ראשי האצבעות של יד ימין לתוך היד לכיוון האדם, ויהיה האגודל מכוסה תחת ארבע אצבעותיו ויסתכל בצפורניים. (א תעו)

ויש שנהגו לאחר שראו את הצפורניים בעוד היד סגורה, להכות באצבעות על השלחן, כדי לרמוז על שני הפרקים שיש באגודל שהם כנגד אדום וישמעאל, ומכניעים אותם תחת ארבע האצבעות, שיש בהם שנים עשר פרקים, כנגד שנים עשר שבטי ישראל.

עששית

אין לברך ברכת 'בורא מאורי האש', עד שיראה את גוף השלהבת בלי הפסק, ולכן נר הנמצא בתוך זכוכית, אין לברך עליו. (ה"ע ג קמט)

חשמל

ומטעם זה אין לברך 'בורא מאורי האש' על פנס או על מנורה חשמלית, כיון שהם מכוסים בזכוכית. (ה"ע ג קמט)

אכילה

אסור לאכול בצאת השבת כלום עד שיבדיל, ואפילו לשתות אסור, חוץ ממים בלבד. ואולם אם טעה ובירך על מאכל קודם ההבדלה, יטעם ממנו מעט, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. (א תפא תפב)

מלאכה

אסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל, ואם אמר "אתה חוננתנו" בתפלת ערבית, מותר. ומכל מקום אם אמר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', רשאי לעשות מלאכה קודם ההבדלה. וגם הנשים יקפידו לומר כן קודם שמתחילות לעשות מלאכות במוצאי שבת. (א תפד)

סעודה רביעית

מלוה מלכה

לעולם יסדר אדם שולחנו במוצאי שבת, כדי ללוות את השבת, ואפילו אינו צריך אלא לכזית. וסעודה זו היא חובה, ואיננה ממידת חסידות בלבד. ונכון לאכול סעודה רביעית עם בגדי שבת. (א תפז תצא)

נשים

גם נשים חייבות בסעודה רביעית כדין האיש, ויש בזה גם סגולה ללידה קלה. (ה"ע ג קסה)

זמן סעודה רביעית

טוב ונכון לאכול סעודה רביעית ככל היותר מוקדם, כדי שיהיה ניכר יותר שמלוה את השבת בסעודה, ומכל מקום אם לא אכל עד חצות לילה, רשאי לאכול עד עמוד השחר. (ה"ע ג קסה)

כמה פרטי דינים לשבת

השמעת קול

כלי שיר

גזרו חכמים שלא לנגן בכלי שיר בשבת, מחשש שמא יתקלקל הכלי, ויבוא לתקן.

מחיאות כפיים. ריקוד.

אמרו חכמים במשנה (ביצה דף לו עמוד ב) אין מטפחים [ביד, להכות כף אל כף] ואין מספקים [להכות כף על ירך] ואין מרקדים [ברגל]. והטעם אמרו בגמרא שם, גזרה שמא יתקן כלי שיר. וכן פסקו הרי"ף הרמב"ם והרא"ש ומרן בשלחן ערוך (סימן שלט סעיף ב). והרמ"א כתב שיש נוהגים להקל בזה ואנו לא מוחים בהם, כיון שמוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מזידים, שהרי הם לא ישמעו לנו. ואם כן בודאי שאם אדם רואה אנשים שמקילים בזה, ויש לו השפעה עליהם, מהראוי שיודיעם שעושים הם נגד ההלכה, ודברי חכמים בנחת, נשמעים.

ואע"פ שהרמ"א כתב לאחר מכן שיש מתירים בזמן הזה, מכל מקום כבר כתבו כמה מרבתינו האחרונים שגם בדעת הרמ"א אנו פוסקים כדעה הראשונה שהובאה בסתם. (ה"ע ד רסח)

יש אומרים שלא אסרו חכמים לרקוד כאשר רק הולכים במעגל, ויש חולקים. ומכל מקום אין ספק שעדיף להחמיר בזה, שהרי המציאות מוכחת שאי אפשר תמיד להקפיד שכל הסובבים רק ילכו ולא יגביהו את רגליהם כדרך הרוקדים, ואפילו הנוהרים בזה, הרבה פעמים לאחר זמן מועט ישנם שמתלהבים ומגביהים את רגליהם ורוקדים ממש, וכבר אמרו 'הרחק מהכיעור והדומה לו'.

להכות באצבע לשירה

אסור להכות באצבע האמה על האגודל בנעימה לשיר. (סימן שלט סעיף א)

מחיאיות כפיים שלא לשירה

מותר למחוא כפים כדי לעורר את הישנים או לאחר דרשה וכיוצא בזה, לעידוד ולחיוזוק. (ה"ע ד רסח)

שמחת תורה

לכבודה של התורה התירו חכמים למחוא כפים ולרקוד בשמחת תורה, ואפילו כשחל בשבת, אבל אין לנגן בפעמונים או חצוצרות למיניהם. (ה"ע ד רסח)

אין למחוא כפים או לרקוד בשאר שמחת מצוה כחתן וכלה, ברית מילה וכדומה. (משנה ברורה ס"ק ח)

מחיאיות כפיים בשינוי

ומכל מקום בכל אופן מותר למחוא כפיים בשינוי, והיינו על ידי שיכה בגב ידו הימנית על כף ידו השמאלית. (שו"ע סימן שלט סעיף ג)

פעמונים

אסור לקשקש אפילו בפעמונים של הספר תורה. וכן אסור להריע בחצוצרות גם בשמחת תורה, ומכל מקום מותר להכנס לבית שתלויים פעמונים מעל הדלת ובכניסה לבית משמיעים הם את קולם. (ה"ע ד רסח. ה"ע ד רסח)

הכאה על השלחן

אסור להכות על שלחן או על בקבוק כדרך הרגילים להכות בשעת השירה, וכמו שפסקו הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, וכן דעת הרמ"א. ויש להעיר בנחת למשמע אוזנם של המקילים בזה מפאת חוסר ידיעתם. וכבר כתב רבי חיים פלאג'י שמצוה רבה לבטל מנהגם, וכן כתבו הפרי מגדים, רבנו זלמן והקף החיים.

רכבת לילדים

מותר לילדים לשחק ברכבת [בלי בטריז] המשמיעה קול בהליכתה אם אינו קול של שיר. וכן מותר למתוח את הקפיץ שבמתיחתו הרכבת נוסעת. (באר משה, מנחת שלמה. ה"ע ד רמא)

הדחת כלים בשבת

לצורך השבת

מותר להדיח כלים לצורך השבת, אך אם אינו צריך את הכלים לשבת, אינו רשאי להדיחם. ומכל מקום כלי שתיה מותר להדיחם כל היום, כיון שכל היום ראוי לשתייה, ואולי יצטרך את כולם. אולם אם ברור לו שלא ישתה עוד, אין להדיחם. (ב רכא. ה"ע ד רצג)

מערכת כלים נוספת

אם יש לו מערכת כלים נוספת, ראוי ונכון להחמיר שלא להדיח את הכלים שאכלו בהם אלא להשתמש במערכת הכלים הנוספת. ומכל מקום המיקל להדיח את הכלים על מנת להשתמש בהם, יש לו על מה שיסמוך. ובפרט כאשר אם ישתמש בכלים האחרים יצטברו הרבה כלים, ומפריע לו שישארו כלים מלוכלכים רבים במטבח במשך כל השבת. (ה"ע ד רצה)

אמה

מותר להדיח כלים באמה או במשחת כלים, וכן מותר לערב מעט מהם בתוך המים, כדי להדיח בהם את הכלים. (ה כב)

סקוטש

אין לשפשף את הכלים בספוג או בסקוטש, משום חשש סחיטה. ומכל מקום מותר להשתמש ב'ננס' העשוי מחומר סינטטי שאינו בולע כלל. (ה כד)

טבילת כלים

לבני ספרד, מותר להטביל בשבת כלים חדשים שנקנו מגוי, וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (אורח חיים סימן שכג סעיף ז).

ומה ששינו במשנה מסכת שבת (סוף פרק ב), "ואין מטבילים את הכלים", מדובר בזמנם שהיו מושגים של טומאה וטהרה, ולכן כלים שנטמאו, אסור להטבילם במקוה, שנחשב כמתקן את הכלים, כיון שהאוכל המונח בתוכם נטמא כמותם, ועל ידי שמטביל את הכלים מתקן שהאוכל שיניחו בכלי מכאן ולהבא לא יהיה טמא. אבל בזמנינו שאף אם בישל בכלים האלו, האוכל לא נטמא, נמצא שאינו מתקן כל כך, ולכן מותר להטבילו בשבת.

ומכל מקום כתב מרן שירא שמים טוב שיחמיר על עצמו שלא להטביל את הכלים בשבת, אלא יתן אותם לגוי במתנה ויחזור וישאל אותם ממנו לעולם, וכיון שהכלי שייך לגוי, אין צריך טבילה. כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'.

בני אשכנז מחמירים שלא להטביל כלים בשבת כלל, ומכל מקום בכלי שיש ספק אם צריך להטבילו או לא, מותר גם לבני אשכנז להטבילו לכתחילה. (ה"ע ד רצה)

מדיני הכנה משבת לחול

איסור הכנה

נאמר בתורה (שמות טז ה): "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו". ומכאן מצאו חכמים סמך שאסור לאדם להכין את צרכיו משבת ליום חול או משבת ליום טוב או משבת אחת לשבת הבאה, כיון שיש בזה כעין זלזול בכבוד של השבת, שהיא מכינה לאחרים, אלא יקפיד להכין הכל קודם השבת, וכבר אמרו חז"ל (מסכת עבודה זרה דף ג עמוד א): "מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת. ומי שלא טרח בערב שבת, מה יאכל בשבת?".

מלאכה קלה

איסור הכנה משבת לחול, אינו רק בדברים שיש בהם מלאכה וטרחה גדולה, אלא בכל טרחה שהיא, כגון להביא יין בשבת לבית הכנסת לצורך ההבדלה שתערך במוצאי שבת, גם זה בכלל 'הכנה משבת לחול' ואסור. ואמנם אם יודע שלא יוכל להשיג יין לאחר מכן, יקדים להביא את היין לבית הכנסת קודם השקיעה, באופן שלא יהיה ניכר ממש שמביאו לצורך חול. (ב רטו רכד)

הנחת הכלים בכיור

לא אסרו חכמים הכנה משבת לחול אלא דוקא במלאכה שיש אפשרות לעשותה גם בחול וגם בשבת, ורוצה לעשותה בשבת. אבל מלאכה שאם לא יעשה אותה בשבת, שוב לא תהיה לו אפשרות לעשותה בחול, אין היא בכלל איסור הכנה, ומותר לעשותה בשבת.

ולכן מותר להניח את הכלים לאחר גמר הסעודה בכיור המטבח ולשפוך עליהם מים, כדי שהלחלוחית שנשארה בדפנות הכלים, לא תדבק בכלים, ויהיה קל במוצאי שבת לשטוף את הכלים. ואין זה אסור מדין מכין משבת לחול, כיון שאם לא יעשה כן בשבת, שוב לא תהיה לו אפשרות לעשות כן בחול, שהרי הלכלוך שעל הכלים כבר יתייבש. (ב רכ)

ואולם אם כבר התייבשה הלחלוחית בדפנות הכלים, אין לשפוך על הכלים מים, כיון שאת אותה פעולה בדיוק הוא יכול לעשות במוצאי שבת. ובזה ששופך מים על הכלים בשבת הרי הוא מכין משבת לחול, שחוסך זמן לעצמו במוצאי שבת. ואמנם יש להקל על ידי שיניח את הכלים בכיור וכשיטלו ידיים במשך השבת, ממילא ישפכו המים בתוך הכלים, כיון שכך הדרך גם בחול להניח את הכלים בכיור, ואין צורך בשבת להניח את הכלים דוקא חוץ לכיור, כדי למנוע את שפיכת המים לתוכם.

להקפיא חלה

ומטעם זה למדנו שגם חלה שאין לו בה צורך בשבת וחושש שתאבד את טריותה

עד צאת השבת, רשאי להכניסה לפריזור בשבת, שהרי אם ימתין לחול, כבר לא תהיה החלה טריה כמו עכשיו, ונמצא שכשהוא מקפיד את החלה, הוא עושה פעולה שאין באפשרותו לעשותה בחול. (ב רכג)

סידור

ומטעם זה, המקדים לבוא לבית הכנסת לתפלת ערבית של מוצאי שבת, וחושש שאם ימתין מלקחת עכשו סידור תפלה, לא ישאר לו סידור בצאת השבת, רשאי לקחת סידור בכניסתו. ובאמת שאף אם יודע שישאר לו סידור, יהיה רשאי לקחת סידור בכניסתו, בתנאי שיעיין בו איזה דברים בשבת עצמה. (ב רכו)

הדחת כלי סעודה שלישית

אחר שגמר לאכול סעודה שלישית, אסור להדיח את הצלחות והסכוכים, כיון שאין לו עוד צורך בהם ליום השבת. ומכל מקום אם יודע שיצטרך לאכול בהם לאחר סעודה שלישית, מותר להדיחם. (ה"ע ד רצג) ועיין לעיל בהדחת כלים בשבת.

סדור השולחן

מותר להסיר את כלי הסעודה מהשולחן, וכן לנקות את השולחן גם לאחר סעודה שלישית, אם כוונתו שיהיה החדר נקי ומסודר לכבוד השבת ולא בשביל להכין למוצאי שבת. ואמנם אם הסעודה היתה בחדר צדדי שאין נכנסים שם עד מוצאי שבת, אסור לפנות את הכלים או לנקות את השולחן בשבת. (ב ריט)

החזרת המאכלים למקרר

אם אכלו בחדר צדדי ונשארו מאכלים ומשקים ורוצה להחזירם למקרר, במקרים מסוימים יהיה מותר להחזירם ואין בזה מכין משבת לחול, והם: אם יש חשש שיתקלקלו המאכלים, שהרי בחול לא יוכל למנוע זאת שלא יתקלקלו. וכן בימי הקיץ החמים שמצויים הרבה יתושים ועלולים להכנס אל תוך המאכלים ואינם ניכרים כלל. וכן אם גמרו לאכול מוקדם בעוד היום לפנינו, שלא ניכר שמחזיר את המאכלים לצורך חול, מותר להחזיר את המאכלים. (ב רכב)

בתי כנסת המקיימים בחדר הסמוך סעודה שלישית, ואחר הסעודה נכנסים להתפלל בבית הכנסת, אסור להם לסדר את השלחנות ולפנות את הכלים קודם צאת השבת, אלא אם כן מתפללים גם שם, שאז מותר לפנות את הכלים מהשלחנות, שאין זה כבוד להתפלל כך. (ב ריט)

והוא הדין בשבת של חג הסוכות שמותר לפנות את הכלים מהסוכה מיד לאחר סעודה שלישית, כיון שאין זה כבוד לסוכה שישארו שם כלים מלוכלכים. (ב ריט)

מדיח כלים

מותר להניח את כלי האכילה במכונת מדיח הכלים בשבת, אך לא יסדרם כדרכו

בחול כל כלי במקומו, שנמצא מכין משבת לחול, אלא יניחם ככל הבא לידו, ובמוצאי שבת יסדרם כרצונו. (ב רכא)

סידור המטות

כשקמים מהשינה בשבת, מותר לקפל את השמיכות ולסדר את המטות, כדי שיהיה הבית נאה ומסודר לכבוד השבת. אולם אם נח סמוך לערב, ואינו נכנס לחדר השינה עוד, אין לסדר, שנמצא מכין משבת לחול. (ב רכג)

פיג'מות

אם הרגילות להלביש לילדים פיג'מות בכל יום בשעה מסוימת, מותר להלביש להם גם בשבת בשעה זו, אע"פ שהם הולכים לישון רק לאחר ההבדלה, ואין זה כמכין משבת לחול, כיון שזו הדרך בכל יום להלביש להם בשעה זו, ובינתיים הם מדלגים על המשחקים ומקפצים על המטות עד שהולכים לישון. (ב רכד)

לימוד תורה

לא אסרו חכמים להכין משבת לחול בעסק ולימוד התורה, כיון שבעצם לימודו עתה שלומד תורה בשבת, הרי הוא מקיים מצוה שערכה וחשיבותה למעלה מכל המצוות, אע"פ שכוונתו בעיקר להכין ליום המחר.

ועל כן מותר לנער בר מצוה להכין את דרשתו לקראת חגיגת הבר מצוה, אע"פ שהיא תערך בחול. וכן מותר לשליח צבור להכין את הקריאה בתורה של שבוע הבא, או למגיד שיעור להכין את שיעורו שימסרנו בחול. וכן מותר לחזור ולשנן את לימודי הקודש כמו הלכות 'כשרות המטבח' או הלכות 'מוקצה' וכדומה, כדי להתכונן למבחן שיערך ביום חול, וכן כל כיוצא בזה. (ב רטז)

ספר

מי שלקח ספר מהארון כדי ללמוד בו, מותר להחזירו, ואין בזה מכין משבת לחול, כיון שאין זה מכבודו של הספר שיהיה מונח שלא במקומו. (ב רכו)

ספר תורה

אם הוצרכו באמצע קריאת התורה של שבת במנחה לגלול את הספר תורה לעמוד הבא, אין לגלול לאחר הקריאה את הספר תורה לעמוד הקודם, לצורך הקריאה שביום שני, שנמצא שהוא מכין משבת לחול. (ב ריז)

שינה בשבת

כשחל חג השבועות או ליל הושענא רבה במוצאי שבת, ורוצה לנוח בשבת יותר כדי לצבור כח להיות ער בלילה, או בשאר שבתות השנה, אדם שחשקה נפשו בתורה מאוד ושמח ועליז בה, ומאהבתו אותה החליט שרוצה ללמוד תורה כל

הלילה של מוצאי שבת, מותר לו לישון ביום שבת מעט יותר מהרגלו, כדי שיהיה לו כח להשאר ער כל הלילה, אע"פ שכל כוונתו לצורך יום המחר, כיון שלא ניכר שמכין בשביל אחר השבת. ומכל מקום יש להזהר שלא לומר שהוא ישן כדי שיוכל להשאר ער בלילה, שבוה מראה ממש שמכין משבת לחול. (ב ריו)

דיני שבת התלוים בדיבור

המקור לדיבור אסור בשבת

נאמר בנביא ישעיה, "אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי... וכבדתו מעשות דרכך ממצוא חפצך ודבר דבר". והיינו שלא יתנהג אדם בשבת כדרך שמתנהג בחול, ואחד הדברים שיש לאדם להזהר בהם, שלא יהא דבורו בשבת כדבורו של חול, ולכן אסרו חכמים לדבר בכמה עניינים בשבת, כמבואר להלן.

דיבורים בעניינים שאסור לעשותם בשבת

אין לדבר בדברים שאסור לעשותם בשבת, כגון: מחר אסע במכונית למקום פלוני, או מחר אכתוב מכתב או אקנה סחורה מפלוני, או היאך אבנה את הבית כך או כך, ואפילו שמדבר בינו לבין עצמו כדי לתכנן את יום המחר, אסור. (ב קעב)

ואולם מותר לומר, מחר אלך למקום פלוני, אף אם בכוונתו לנסוע לאותו מקום, כיון שאינו מוציא בשפתיו לשון חול אלא רק מהרהר, והרהור חול מותר. (ב קפד)

דיבורים לצורך מצוה

בדיבורים לצורך מצוה הקלו חכמים, ולכן מותר לומר לחברו שיסע עמו למחר לצורך מצוה, כגון: מחר ניסע יחד ללמוד בישיבה בירושלים, או מחר אקנה תפילין מהודרות ממקום פלוני, אך יזהר שלא יזכיר את סכום כסף הקניה. (ב קעט)

מורה עזר

ילד הצריך חיזוק ללימודיו ואביו מצא לו ביום שבת מורה עזר, מותר לסכם עם המורה ביום שבת שילמד עם הילד בחול, ואפילו להבטיח למורה שכר על זה, כיון שזה צורך מצוה, אך לא יזכיר את סכום השכר. (ב קפ)

שידוכים

מותר לדבר עם בחור אם ברצונו להשתדך עם פלונית, שבכלל דיבורי מצוה הם.

אבידה או גניבה

מותר להכריז בשבת על חפץ שנאבד או נגנב, כדי שיסייעו במצות השבת האבדה או הגנבה לבעליה.

שכר פועלים

אסור לחשב חשבונות בשבת, כמה חייב לפועל זה ולפועל זה. אולם אם כבר שילם לפועלים, מותר לחשב כמה הוצאות הוציא. (ב קפ)

חשבונות של מצוה

אולם מותר לחשב בשבת הוצאות של מצוה, ככספי צדקה, או כמה יצטרך להוציא עבור קניית ספרי קודש או חתונת בנו ובתו וכדומה. (ב קפב)

מה המחיר

הבא לבית חברו ורואה חפץ מסוים ושואל אותו כמה שלמת עבור חפץ זה, אם השואל מעוניין בקניית חפץ כמו זה, אסור לענות לו את המחיר. אבל אם שואל סתם ואינו מעוניין לקנות, מותר לענות לו. (ב קפא)

דברים בטלים

גם בדיבורים שאין בהם זכר של עשיית מלאכה אלא דיבורים בטלים ללא תועלת, כמו פוליטיקה וחדשות, אין להרבות בהם. ובדיבורים שיש בהם דברי גנאי או שחוק וקלות ראש, בלאו הכי אסור לדבר בהם אפילו בחול ואפילו מעט. (ב קעד)

מצות שמחה

דרשו חז"ל בסיפרי (פרשת בהעלותך) וביום שמחתכם אלו השבתות, לכך ישתדל כל אדם שלא לדבר דברים המעציבים בשבת, אלא אדרבה ישמח וגם ישמח אחרים.

לא לצער את אחרים

לצדיק רבי זונדל מסלנט נולד בן. אך לדאבון לב, נפטר התינוק עם כניסת השבת. מכיון שכך, לא הספיקה השמועה להתפרסם בעיר.

בליל שבת באו ידידיו של רבי זונדל למסיבת "שלום זכר" נשבאים אוהבים וידידים לברך על הולדת הבן, והוא קיבל אותם כאילו לא אירע דבר. האורחים שתו לחיים וברכו אותו בברכת "מזל טוב" כנהוג, והצדיק הבלוג על צערו ויגונו ולא אמר להם מאומה, כדי שלא לצער את הבאים בשבת.

חומר חשיבות הזמן בשבת

כל מי שקדושת השבת נוגעת אל ליבו, ישתדל שלא ידבר כי אם בדברי תורה ובדברים הנצרכים לו. כי שכרו של הלומד תורה לאין ערוך ולאין שיעור. וכל שכן הלומד תורה בשבת, ששכרו פי כמה וכמה, וכבר אמרו רבותינו שכל הלומד תורה שעה אחת בשבת, כאילו למד שנה שלימה בחול. והדברים מבהילים.

אשר על כן ישתדל כל אדם בעוז ותעצומות, שלא לאבד אפילו רגע קט מזמנו ביום השבת. וכל אחד ילמד כפי שכלו והבנתו, מי בלימוד גמרא או הלכה או מדרש או פרשת השבוע עם רש"י או סיפורי צדיקים וקריאת תהילים, זוהר וכדומה. ואשרי אדם שמכנס את בני ביתו ביום השבת הקדושה, ולומדים יחד בדבר השווה בהבנה לכולם, כגון בחיבורות הללו של הלכות שבת, ומבאר את הדברים לבני ביתו, ועל ידי כך זוכים שהמצוות שמקיימים יהיו מצוות שלימות עם הלכותיהם כדת וכדין. וידוע כי שכר הלומד עם רבים גדול יותר מהלומד יחידי, וכל שכן אם הוא מזכה אותם שיבואו ללמוד, הרי הוא נוטל שכר כנגד כולם. וכל שכן אם לומד עם בני ביתו, שמצוה עליו מן התורה לחנך את בניו אחריו לדרכי ה' בשמירת התורה והמצוות, אשריו ואשרי חלקו. אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלוהיו, ישראל אשר בכך אתפאר. (ב קעה)

הוכח תוכיח

בן השומע את הוריו שמדברים דברי חול שאסור לדבר בהם בשבת, יאמר להם בעדינות ונחת 'שבת היום', כדי שיבינו שאסור לדבר דברי חול בשבת. אבל לא יאמר להם בלשון אזהרה ותוכחה – 'אסור לדבר דברי חול בשבת'. (ב קעו)

השומע את אשתו שמדברת דברי חול, ויכול להודיעה את האיסור ותשמע לו, יעשה כן. אך אם יודע שלא תשמע לו, ועל ידי זה יכול להיפגע השלום בבית, ימתין להזדמנות אחרת ביום חול, ואז יבאר לה את האיסור בנחת. (ב קעז)

שאלת כתובת בשבת

יהודי שעדיין לא זכה להסתופף בחצרות ה' וללכת בדרכי התורה והמצוות, ולכן עדיין הוא מחלל את השבת הקדושה ונוסע ברכבו, ושואל היאך להגיע לרחוב פלוני, יש לענות לו כך: "לפי התורה אסור לנו לנסוע בשבת, ואסור לנו גם לסייע בידך ולומר לך היכן המקום". ואפילו אם על ידי כך ירבה במסעו לחפש אחר הכתובת, מכל מקום על פי ההלכה, לנו אסור לענות לו. (ב קפ)

מה מותר לקרוא בשבת

מכתבים של חול

אסור לקרוא, ואפילו לעיין בעיניים לבד בלי קריאה בפה, בכל מיני מכתבים של חול כמו חשבונות הבנק, חשכל, מים, גז, או חוזה של שכירות וכדומה. וניירות אלו נקראים בלשון רבותינו 'שטרי הדיוטות'. ולכן הרי הם 'מוקצים מחמת גופם' ואסורים בטלטול. (ב קפח)

מודעות של מצוה

מותר לקרוא בשבת מודעות העוסקות בענייני מצוה, כמו זמני התפלות, שיעורי תורה או הרצאות וכנסים של חזוק לתורה וקרוב לבבות. אבל מודעות העוסקות

בענייני מסחר אפילו של מצוה אסור לקוראם בשבת, כגון מודעות על מכירת אתרוגים, ספרי קודש וכדומה. ונכון שיסירו בערב שבת מלוח המודעות שבבית הכנסת את אותן מודעות העוסקות בענייני מסחר, כדי שלא יכשלו הציבור. (ב קצו)

עיתון

מעיקר הדין מותר לקרוא בעיתון דתי בענייני חדשות שאינם מסחר ואין בהם לשון הרע, אולם ראוי ונכון לכל אדם שימנע מקריאת עיתון בשבת לגמרי, כי לדעת הגאון החזון איש יש בזה איסור. ומכל מקום ברור הדבר שעיתונים חילוניים אסור לקוראם אפילו בימות החול. ומצוה רבה לפרסם ברבים את חומר האיסור בזה, אשר נכשלים בעוונותינו הרבים בכמה עברות חמורות של רכילות, שקר, ליצנות, לעג על דברי התורה, על חכמי ישראל ועל מקימי התורה והמצוות. וכן עוד איסורים רבים של פריצות, שכל המסתכל בתמונות אלו עובר באיסור לאו מן התורה, אשר הוא קורא אותו פעמיים בכל יום בקריאת שמע מבלי לשים ליבו לאשר הוא קורא: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". או לעיניים שכך רואות, ה' יצילנו. וכל הכותבים והמדפיסים והמסייעים והמוכרים עיתונים אלו, חטא הרבים נשאו, והרי הם בכלל מחטיאי הרבים שאין מספקים בידם לעשות תשובה, ועוברים על עוד לאו מן התורה של "לפני עיור לא תתן מכשול, ויראת מאלוהיך אני ה'". אשרי אדם שלוקח את הדברים לתשומת ליבו, ומקבל על עצמו שלא יסתכל עוד בעיתונים אלו כלל וכלל, ובמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. (ב ריט. שו"ע סימן שז סעיף טז)

דברי שחוק

מליצות ודברי חול של ליצנות והבל, אסור לקרותם או לדבר בהם בין בחול ובין בשבת, והקורא או המדבר בהם, פסק מרן השלחן ערוך (סימן שז סעיף טז) שעובר משום 'מושב לצים', ועוד כמה איסורים חמורים יש בקריאתם, אשר על כן שומר נפשו ירחק מהם. וברוך ה' יש כיום הרבה ספרים העוסקים בדברי קדושה וטהרה כסיפורי צדיקים וכדומה, וכן סיפורים המשמחים את לב הקורא מאוד כמו ספר 'חד וחלק', שיכול לעיין בהם בחול ובשבת וישמח ויתענג ליבו מאוד. (ב ריב)

תמונות

מותר להסתכל באלבום תמונות משפחתי או של גדולי תורה. ואולם אין לקרוא כתב שתחת התמונות המספר על עניינים שונים כמלחמת דוד המלך ע"ה וגלית וכל כיוצא בזה - תמונות שיש בהם סיפורי דברים, כיון שגזרו חכמים שמא יבוא לקרוא בשטרי הדיוטות [חול]. אבל תמונות שאין בהם סיפורי דברים כגון תמונות של רבנים, מותר לקרוא את שם הרב שבתמונה, ובפרט שלמתבונן בהם יש חיזוק בתורה ויראת שמים, בבחינת 'והיו עיניך רואות את מוריך'. (ב רב)

קבלות

בתי כנסת, שלצערנו הרב רוב המתפללים באים רק בשבת, יש להקל לגבאים לחלק להם את הקבלות של תרומותיהם לבית הכנסת. וכן יש להקל לחלק להם הזמנות של סעודת מצוה, חתונה וכדומה. (ב רג רד)

בחירות

בית כנסת שרוצים לערוך בו בחירות של הגבאים, טוב שלא יעשו זאת בשבת. אולם במקומות שאין הגבאים מוחזקים כל כך לאנשים שפחד ה' עליהם, ואינם אוהבי תורה ולומדיה, ועל ידי הבחירות יש סיכוי שייבחרו אנשים יראי ה' שיחזקו את בית הכנסת בהרבצת שיעורי תורה וקירוב לבבות אל המקורות, מותר לערוך את הבחירות בשבת שרבים הבאים, כדי שייבחרו אותם אנשים יראי ה'. (ב קצב)

חפצי איסור בשבת

המקור לחפצי איסור בשבת

נאמר בנביא ישעיה: "אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי, וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד, וכבודתו מעשות דרכך ממצוא חפצך ודבר דבר". והיינו שלא יתנהג אדם בשבת כדרך שמתנהג בחול, ואחד הדברים שיש לאדם להזהר בהם, שלא יתעסק בשבת בצרכים של חול, וכמו שיתבאר להלן.

תנאי האיסור

שני תנאים יש, שבהתקיים שניהם אסרו חכמים לעיין בחפציו בשבת: א. אם ניכר שמעיין לצורך עבודתו בחול. ב. אם מתכוין לראות כדי לדעת מה לתקן.

ולכן, אסור לאדם לעמוד בצד גינתו, באופן שניכר שהוא מעיין בצרכיה וחושב כיצד לתקן פה ושם. אך אם לא ניכר שהוא מעיין בגינה, אלא כהולך ומטייל, אף על פי שבאמת הוא חושב כיצד לתקן בה, הרי זה מותר. וכמו כן, אם מעיין בגינה אך אין בכוונתו לעיין כדי לדעת מה לתקן בה, הרי זה מותר. (ב קטו)

בית חדש

הבונה בית חדש, אסור להכנס בו בשבת, כדי לעמוד על התקדמות הבניה. (ב קיח)

רכישת דירה

וכמו כן, אין ללכת בשבת לדירה ריקה שחושב לקנותה, כדי לבדוק אם היא ראויה לו. אולם אם דרים אנשים עתה בדירה, מותר לבוא ולראותה, כיון שלא ניכר שעושה כן לצורך הקניה, אלא כבא לבקר את האנשים הדרים בתוכה. (ב קיח)

שיפוצים

המשפץ את דירתו שגר בה עתה, מותר לו לעיין בדירה כדי לראות מה נחוץ לעשות בה לאחר השבת, שאף על פי שמתכוין לראות כדי לתקן, מכל מקום אינו ניכר שמעיין בה לצורך התיקונים. (ב קיח)

דיבור אסור

בכל האופנים שמותר לעיין בדרך ההיתר, אין לדבר בפיו ולומר אעשה כך או כך, כפי שכבר התבאר לעיל שדיבור חול אסור בשבת.

צורך מצוה

מותר לעיין בדבר מצוה, אף שניכר שמעיין לצורך חול ומתכוין כדי לתקן. (ב קיז)

בית הכנסת

ולכן, מותר לעיין בבניית בית הכנסת, כדי לעמוד על התקדמות הבניה, אף שניכר שמעיין לתיקון הבנין. ומותר גם לדבר בזה, ובלבד שלא יזכיר סכום המקח.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

רשימת החוברות שיצאו לאור בסיעתא דשמיא:

השבת בהלכה ובאגדה, ב' חלקים: כולל עיקר הלכות שבת המצויות בימינו, עם דברי אגדה המושכים את הלב לחיזוק בשמירת השבת.

הלכות סעודה: נטילת ידיים, זימון, ברכת המזון ועוד.

הלכות כשרות המטבח: בשר בחלב, מליחה וצליה, תולעים, בישולי גויים, פת גויים, טבילת והכשרת כלים ועוד.

הימים הנוראים בהלכה ובאגדה: דברי חיזוק לתורה ויראת שמים מתובל בהרבה סיפורים ומשלים נחמדים מדברי חז"ל, בלשון סיפורית המושכת את הלב. וכן הלכות הימים הנוראים.

ימי החנוכה בהלכה ובאגדה: סיפור נס חנוכה, מעשה יהודית ועוד, על פי ספרי יוסיפון, מעם לועז ומדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה מאוד מאוד חידושים. וכן הלכות של ימי החנוכה.

ימי הפורים בהלכה ובאגדה: הרקע למלכות אחשוורוש, יחד עם סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה מאוד חידושים מעניינים. וכן הלכות פורים, כולל מגילת אסתר.

חג הפסח בהלכה ובאגדה: סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה חידושים מעניינים מאוד לליל הסדר בשעת קריאת ההגדה, וכן הלכות הפסח. עם הגדה של פסח.

חג השבועות בהלכה ובאגדה: סיפור מתן תורה, בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה חידושים מעניינים. הסיפור של מגילת רות, וסקירה כללית על דוד המלך ע"ה. וכן הלכות שבועות, והלכות תלמוד תורה.

ארבע התעניות ובין המצרים בהלכה ובאגדה: סיפור חורבן בית ראשון ובית שני. המאורעות שהיו בכל ארבע התעניות. עשרת הרוגי מלכות. הכותל. ביאת המשיח. בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית המושכת את הלב, עם הרבה חידושים מעניינים. וכן הלכות ארבע התעניות ובין המצרים.

עצה טובה ומיוחדת: נאמר על חזקיהו המלך (דברי הימים ב פרק לב פסוק לג) "וכבוד עשו לו במותו". ודרשו חז"ל בגמרא (מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב) "מלמד שהושיבו ישיבה על קברו". ומבאר רש"י שהושיבו תלמידים לעסוק בתורה. למדנו מכאן שאין לך כבוד ומעלה לכבד את הנפטר, יותר מאשר שמושיבים אנשים שיעסקו בתורה לעילוי נשמתו. וכמו שאמרו במשנה: "אין כבוד אלא תורה". אי לכך, הננו להודיע לציבור הרחב כי כל הרוצה לזכות את נשמת הנפטר ע"ה, ושבזכותו ילמדו תורה אנשים, נשים ובני נוער, ניתן להזמין מהחוברות הנ"ל - חוברות עם הקדשה על הכריכה, לעילוי נשמת הנפטר. "מכבדו בחייו מכבדו במותו" (קידושין דף לא עמוד ב).

כמו כן ניתן להזמין הקדשה לרפואה, להצלחה וכד', או הקדשה למוסדות וארגונים. יש לציין כי החוברות נכתבו במיוחד לזיכוי הרבים ללא מטרות רווח כספיות.